»VESMÍR«

nakladatelská a vydavatelská společnost s r. o.
v Praze-VII., Dobrovského 29

JOSFF PEKAŘ:

BÍLÁ HORA.

JEJÍ PŘÍČINY I NÁSLEDKY.

I. CESTOU K BÍLÉ HOŘE. II. PO BÍLÉ HOŘE. III. EMIGRACE.

Práce tato vznikla pod dojmem třísetletého výročí české stavovské revoluce a vyličuje mistrným způsobem příčiny české katastrofy, její průběh a následky. — Kniha je rozdělena v 19 kapitol, jež pročítá česky cítící čtenář s hlubokým vznícením. *Kč 18·—.*

JOSEF PEKAŘ:

SVĚTOVÁ VÁLKA.

Statí o jejím vzniku a jejích osudech. Jediná kniha toho druhu v naší literatuře. — Vynikající český dějepisec na podkladě bohatého materiálu diplomatického pojednává úchvatným slohem a duchaplným pojetím o příčinách a průběhu strašlivé války, o jejích původcích, jakož i spolubudovatelích české samostatnosti. *Kč 25·20.*

JOSEF PEKAŘ:

TŘI KAPITOLY
O SV. JANU NEPOMUCKÉM.

Vynikající český historik osvětluje tu skvělou formou všechny stránky ožehavého sporu z českých dějin. Otiskuje zde opravené a doplněné dva články, jež napsal na obranu kultu svatojanského, a připojuje k nim stať třetí, obírající se hlavními věcnými námitkami, jež byly proti jeho stanovisku uváděny. *Kč 4·—.*

JOSEF PEKAŘ

OMYLY A NEBEZPEČÍ POZEMKOVÉ REFORMY

III. VYDÁNÍ

VESMÍR

NAKLADATELSKÁ A VYDAVATELSKÁ
SPOLEČNOST S R. O. V PRAZE

JOSEF PEKAŘ

OMYLY A NEBEZPEČÍ POZEMKOVÉ REFORMY

III. VYDÁNÍ

»VESMÍR«
NAKLADATELSKÁ A VYDAVATELSKÁ SPOLEČNOST S R. O. V PRAZE
1923

PŘEDMLUVA.

Knížka tato obsahuje řadu statí, jež jsem otiskl původně v nedělní příloze »Národních Listů« ve dnech 24. prosince 1922 až passim 11. března 1923 pod titulem »O některých předpokladech pozemkové reformy« a «Kritické poznámky k pozemkové reformě«. Statí jsou tu a tam doplněny nebo rozšířeny, event. opraveny. K nim připojena je jednak krátká stať »Konopiště«, napsaná nově, a v příloze obě dobrá zdání, jež si ode mne vyžádal výbor Národního shromáždění pro pozemkovou reformu v dubnu a listopadu r. 1919. Proč jsem se rozhodl vydati tiskem tato zdání, najde čtenář v úvodu k textu jejich.

Poznání, že pozemková reforma, tak jak je uzákoněna a ještě víc tak, jak se provádí, poškodí těžce naši budoucnost, naplňovalo mne již dávno úmyslem vystoupiti veřejně se svými obavami; s tím zápasila pochybnost, zda se v dané politické situaci najde vlivný list, jenž by popřál článkům takovým místa a zda pouhý historik může bez nebezpečí odvážiti se na thema, k němuž je povolán v prvé řadě odborník národohospodářský — třebas by se z části jen pokoušel snésti a jednotně zpracovati námitky a postřehy, jež rozličně a mnohonásob byly již veřejně nebo soukromě proti pozemkové reformě uváděny. Spolupůsobilo i vědomí, že pokus takový bude (přes to, co právě pověděno) státi mnoho studia a práce a potká se s prudkým odporem postižených. Ochota redakce »Národních Listů« otisknouti mé stati (za niž vzdávám upřímný dík) rozhodla — tak dán byl základ i k této publikaci, o níž přeji si vroucně, aby zodpovědnými činiteli nezůstala nepovšimnuta a neuvážena. Neboť její motivy jsou povahy ryzí — její přední ctižádostí je odstraniti nebo zmenšiti nebezpečí, jež hrozí obecnosti.

V Praze, 24. března 1923.

J. P.

ŠLECHTA POBĚLOHORSKÁ NEBOLI O HISTORICKÝCH PŘEDPOKLADECH POZEMKOVÉ REFORMY.

Patřím k těm, kteří se obávají, že pozemková reforma, velebená nejednou jako »největší dílo české revoluce«, »dovršení národního osvobození« atd., přinese více škody než prospěchu naší budoucnosti. Patřím k těm, kteří jsou přesvědčeni, že *méně by bylo více*, t. j. že zákon zašel v převratové horečce příliš daleko a že neuvědomil si ani zdaleka všech povážlivých důsledků, jež vzbudí tak radikální operativní zasáhnutí v živoucí tělo národní. Patřím také k těm, kteří jsou přesvědčeni, že pravou pohromou původní opravné myšlenky musí se státi *kvap*, s kterým snaží se zájmové strany proměnu tak ohromnou a tak mnohonásobně do veškerého života našeho zasahující ve skutek uvésti. Těch, kdož smýšlí podobně, je legie; myslím pak, že se neminu s pravdou, napíši-li, že k nim náležejí především ti, kteří prospěch národního celku kladou výše, než volební úspěch politické strany. Tato legie počtem roste; hlásí se k ní i mnozí, kteří původně byli pro postup radikální; přiznati třeba, že před čtyřmi roky byli jsme všichni převratovou psychologií více nebo méně vyšinuti z duševní rovnováhy.

Co jsem tuto pověděl o svém stanovisku, chce býti úvodem k několika článkům, v nichž se pokusím ukázati na některé omyly nebo předsudky, které, jak pozoruji, jsou ve víře obecnosti (a to netoliko obecnosti nesocialistické) hlavním základem přesvědčení o mravní oprávněnosti bezohledného vyvlastnění šlechtických velkostatků. Nezáleží prozatím na tom, zda články takové, předpokládaje, že by přesvědčovaly, mohou či nemohou již míti vlivu na chod událostí; vzpomínka na to, s jakým přijetím potkala se před rokem slova presidenta republiky, vyzývající k revisi zákonů o pozemkové reformě, vylučuje bohužel jakýkoli optimismus. Důležitější jest, aby odborník, nepoutaný žádnými ohledy osobními nebo stranickými, nerozpakoval se kdykoliv vystoupiti proti omylům, které mají nesporný vliv na praktické řešení jedné z nejdůležitějších otázek naší přítomnosti a budoucnosti. Jen po rozptýlení omylů takových, event. po rozeznání, co v přednášených žalobách je odůvodněno a co je upřílišeno, může pevněji se orientovati, může v příznivé chvíli správnější cestu k cíli najíti praktický politik.

* *
*

I.

These o půdě národu uloupené. — Její omyly. — Německý velkostatek v Čechách před Bílou Horou. — Úpadek národního vědomí ve šlechtě. — Pošetilost myšlenky o trestném vyvlastnění bez náhrady. — Podíl šlechty pobělohorské v revoluci 1618—1620.

Je známo asi obecně, že nejobvyklejší stížnost, s níž se Čech setká ve společnosti anglické nebo francouzské, uvažující o našich poměrech, ve společnosti nota bene nám příznivé a pravidlem dobře demokratické, je, že obíráme bývalou šlechtu svou o zděděnou půdu její. Se stížností tou setkal se na př. nedávno pražský starosta dr. *Baxa* v Marseilli hned při prvém setkání s vítajícími ho Francouzi. Baxa, jak jsme čtli v novinách, ovšem českou politiku bránil: vyložil, že jde jen o půdu v německém pohraničí, *»která byla před 300 lety uloupena českému národu«*. To je vskutku výklad u nás nejběžnější, hluboko vštípený v obecné vědomí: čteme a slyšíme znovu a znovu, že jde při pozemkové reformě o to, aby vrácena byla lidu nebo národu půda, která mu byla pobělohorskými konfiskacemi uzmuta. Běžné mínění, hlásící se často i v tisku, je, že před Bílou Horou byla u nás jen českonárodní šlechta a po ní že statky její byly rozchváceny cizinci.

Rozumí se, že jsem naprosto dalek toho, abych popíral nebo zmenšoval hrůzy pobělohorských konfiskací a podvodů a křivd s nimi spojených. Ale jako historik musím poukázati na to, že statky skonfiskované po Bílé Hoře *většinou* skoupila (nebo i dílem darem dostala) *česká šlechta*, šlechta ze starých, dobře českých rodů pocházející. Nejsem snad prvý, jenž to tvrdí: plyne to ze studia základního díla našeho o těchto věcech, *Bílkových Dějin konfiskací*, pověděl to nejlepší náš znalec pohybu půdy svobodné v minulosti, *August Sedláček*, pověděl to i ve své »Bílé Hoře« historik *Kamil Krofta*. Sedláček poukázal na to, že teprv konfiskace ohromného zboží Albrechta z Valdštejna, Kinského a Trčky (po zavraždění všech tří spiklenců v Chebu r. 1634) přivedla mnoho cizí šlechty do země, takže čechisace její již stala se pravděnepodobnou — ale i potom měly staré české rody mezi majiteli půdy ještě dlouho nepochybnou většinu. Krofta také ukázal na to, že úbytek české šlechty ve vlasti naší (odchodem těch, kteří prchli nebo odešli pro náboženství ze země) byl skoro vyrovnán vyhnáním, odchodem nebo útěkem *německé* šlechty, před Bílou Horou v zemi zakoupené.

Několik příkladů ozřejmí situaci asi nejlépe. Veliká panství lesní *Liberec* a *Fridland* na severu Čech dostali r. 1634 cizí Gallasové (Vlaši, pochozí z Tridentska); před Bílou Horou vládla tam však ryze německá rodina pánů z *Roedern*, germanisující svými dcerami i českou luteránskou šlechtu v sousedství. Panství děčínské patřilo před Bílou Horou německé luterské rodině z *Bünau;* majitel, odstěhovav se pro náboženství ze země, prodal je sv. pánu z Thunu. Němec tedy přišel na místo Němce. Panství Šluknovské měli dřív Němci *Starschedlové*, po převratu Němci Mansfeldové, Doupov držel dřív Němec Jan Albín *Šlik*, potom cizák Verdugo (po něm přišli Nosticové, pak Černínové), Falknov dřív *Šlik*, pak Nostic, čili zas Němec na místo Němce. Tu jde skoro bez výjimky o německé rodiny předbělohorské, jež duchovní středisko své hledaly v Drážďanech, tedy mimo hranice země. Příkladů podobných by bylo lze uvésti větší počet: před Bílou Horou byla u nás šlechta na př. v Chebsku veskrze, v Loketsku skoro veskrze německá, v ostatním německém území z části německá, z části poněmčená a jen z části česká; v nejednom případě posadila Bílá Hora českého pána tam, kdy byl dřív Němec. I v českém centru země drželi některé velké panství před Bílou Horou Němci nebo rody poněmčelé (nemluvě o drobné rytířské šlechtě německé, jež se takřka rozlezla po vladyckých statcích na českém severu, aby se ovšem, pokud seděla v českém území, pravidlem počeštila). Pomineme-li příklad zněmčilých *Švamberků*, na jejichž rozsáhlých dominiích, jako Vorlík, Zvíkov, Třeboň, Nové Hrady zasedli po Bílé Hoře cizinci (správa těch statků byla přes to stále ještě česká), uveďme třebas Mladou Vožici, kde po Rakušanu *Fünfkirchenovi* stal se pánem don Baltasar de Marradas. Otevřete-li Bílkovy Konfiskace, podivíte se, jaké množství německých jmén šlechtických, zejména z rytířstva, defiluje tu před zraky vašimi, t. j. jmén těch, kteří byli souzeni a pokutováni; jistá část těchto německých obyvatel, obžaloby cele nebo z části sproštěná a přistoupivší ke katolictví, v zemi *zůstala*. Jinými slovy: nečeská pobělohorská šlechta je *také předbělohorského* původu. A padla-li největší část konfiskovaného knížectví fridlandského r. 1634 v kořist cizincům, nezapomínejme při tom, že kníže, jenž zavražděn byl v Chebu jako ohavný rebel proti Jeho Mti císařské, týž Valdštejn, jenž byl nadějí české emigrace, zavedl, ač Čech původem a český bratr vychováním, do úřadu svého státu němčinu jako jazyk úřední, a že si nepřál, aby na akademii, jím v Jičíně založené, bylo mezi žáky mnoho »tölpische böhmische Janku«.

* * *

Čechu, vzpomínajícímu hrůz katastrofy, jež stihla vlast naši před třemi sty léty, jsou, jak přirozeno, zásadně sympatičtější ti Čechové, kteří stáli

na straně odboje proti Habsburkům; jim, kdyby mohl, by pobrané statky navrátil, je z vyhnanství zpět povolal, v jejich opětném usazení na rodné půdě viděl světlejší budoucnost země. Naznačil jsem již, že vzhledem k značnému počtu německé předbělohorské šlechty by splnění snu toho způsobilo Čechu dnešní doby mnohé trpké zklamání. A myšlenka, jež se po převratu vracela znovu a znovu, aby totiž panství a statky, jež pocházejí z konfiskací pobělohorských, byly vzaty či vyvlastněny dnešním držitelům jejich *bez náhrady*, je přímo *pošetilá*. Uvažte jen, že by to znamenalo, že maďarská šlechta na Slovensku, kde Bílá Hora, jak přirozeno, neměla žádných právních důsledků, by za statky své dostala zákonnou náhradu, kdežto dobrá polovice velkostatkářů českých by měla býti doslova ožebračena! Uvažte, že by to znamenalo, že rodiny, jež věrně stály k Ferdinandovi II. a ke katolicismu a jejichž statky tedy po Bílé Hoře konfiskovány nebyly, by zamýšlenému trestu unikly a zničeni by byli potomci, dědici nebo nástupci starých českých rodů, v povstání proti Habsburkům súčastněných, nebo dědici či nástupci těch, kteří se nedopustili ničeho jiného, než že skonfiskované statky koupili, starajíce se (třebas bezděky) o to, aby zboží ta zůstala v českých rukou! A jak byste odůvodnili na př., aby *valdštejnská panství* v Čechách byla konfiskována bez náhrady, když̌tě jde o zbytek ohromného majetku, jejž ztratil z trestu r. 1634 osnovatel velké konspirace protihabsburské (nejnebezpečnější v dějinách až do let světové války), o zbytek, jejž synovec jeho, také z účasti v konfiskaci podezíraný, zachránil takřka jen z milosti císařovy? Nebo jak byste ospravedlnili, aby průmyslníku *Bartoňovi* vzalo se bez náhrady panství *Nové Město*, jen proto, že bylo konfiskováno r. 1634 velezrádci Trčkovi? Aby vdově po hr. *Lützowovi* odňat byl statek *Vamberk*, jen proto, že konfiskací pobělohorskou dostal se z rukou domácích do rukou cizích? A tak dále (podobné otázky lze hromaditi) — co pověděno, tuším, postačí, aby o pošetilosti takového postupu nemohlo býti pochybnosti.

Ještě důležitější je snad okolnost, že mezi tou tak a priori zavrhovanou a odsuzovanou *pobělohorskou šlechtou* českou *byl značný díl těch, kteří stáli v revoluci proti Habsburkům*, kteří prodělali útrapy trestního stihání a odsouzeni byli rozličně, ztrativše své kapitály, větší nebo menší díl svých statků nebo stavše se z plných vlastníků zboží pouhými manskými držiteli jeho. Na tuto okolnost se u nás v posuzování pobělohorské šlechty zapomíná úplně. Zde pak možno doklady hromaditi. Vezměte do ruky Bílkovy Konfiskace a pročtěte na př. ty stránky, kde je řeč o procesech proti Bezdružickým z Kolovrat, Krakovským z Kolovrat, Novohradským z Kolovrat

— 12 členů z rodů těch, dílem katolíků, stálo k soudu — a studujte, co pokutou ztratili, co zachránili. Zastavte se podobně u jedenácti souzených z rodu Bechyňů z Lažan, u desíti Černínů z Chudenic, u šesti Deymů ze Střítěže, u sedmi Dobřenských z Dobřenic, u šesti Dohalských z Dohalic, u pěti Haugviců z Biskupic, u desíti Hrobčických z Hrobčic (vymřeli až za Marie Terezie), u tří Hrzánů z Harasova, u čtyř Chotků z Chotkova, u dvacetičtyř Kaplířův ze Sulevic, pěti Kapounů ze Svojkova, dvou Klenovských z Janovic (později hrabata, podobně jako část rodů dříve a dále jmenovaných), u sedmi Koců z Dobrše, šesti Kokořovců z Kokořova, u dvou Lobkoviců (jediný syn jednoho z nich, hlavního spolupůvodce povstání, Viléma, nepřestoupiv ke katolictví, zemřel bez potomků ve Skalici na Slovensku), u sedmnácti Malovců z Malovic, u osmi Mitrovských z Nemyšle, u šesti Mladotů ze Solopisk, u tří Myslíků z Hyršova, u šesti Nosticů... Bojím se, že úplný výčet by unavoval. Proto vyjmu z dalšího abecedního pořadu jen rody známější; před komisí konfiskační souzeno bylo sedm Slavatů, třináct Straků z Nedabylic, čtyři Šlikové, dva Šternberkové, pět Valdštejnů (knížete Fridlandského nečítaje), sedm Kinských ze Vchynic, osm Vratislavů z Mitrovic, jedenáct Vřesovců, pět Voračických z Paběnic — nemluvě o pánech z Říčan, z Ryzmberka, z Talmberka, ze Žďáru, Vančurech z Řebnic, Věžnících a j.

To jsou vesměs rodiny, které se z katastrofy, utrpěvše ovšem menší nebo větší ztráty, zachránily, tu setkáváme se s jmény, která představují nám snad *největší díl české pobělohorské šlechty*, jádro politického národa českého, který v zemi vytrval a stal se nositelem její pozdější historie. Vidíme, že není takřka šlechtické rodiny, která by nebyla přinesla oběť povstání českému z let 1618 až 1620, která by nepropadla v tresty a pokuty; vidíme, že nová šlechtická obec česká, jež shromážděna byla v zemi pod vítěznými prapory králů Habsburských, nezáležela v jádru svém nikterak ze zásadních nebo původních stranníků Ferdinanda II., nýbrž naopak z veliké části z bývalých přívržen̆ců nebo aktivních či pasivních podpůrců revoluce, v tom i mnohých katolíků. Většinu v šlechtě české dalo Ferdinandovi teprv jeho vítězství: o upřímnosti a opravdovosti tohoto obratu k novému pánu a často i k novému náboženství máme ovšem plné právo pochybovati. Je také velmi pravděpodobné, že některé rodiny od počátku užily příležitosti, aby své členy rozdělily mezi obě zápasící strany: že jde ve velkém boji, jenž se rozpoutal, o všechno, o hrdlo i statky, bylo asi většině jasno; spekulace pak, aby trest, jejž vytrpí díl prohrávající, byl vyrovnán ziskem, jejž rodu opatří spolubojovník vítěze, byla v některých případech na snadě. Tak pozorujeme, že jeden Černín ztrácí život na popravišti, kdežto bratr jeho, jenž

vsadil na kartu budoucího vítěze, zakládá bohatství a slávu rodiny, jeden Kinský je zavražděn jako arcirebel, jeden z bratří jeho mizí v exiliu, a bratr třetí ocitá se, zachráněn a bohat, ve středu vítězné společnosti. A ještě léta potom, co padlo na bělohorské pláni rozhodnutí a nový řád ustaloval se v Čechách, nejsou všechny svazky pobělohorské šlechty v zemi zbylé, svazky její s revolucí zpřetrhány. Co je těch, kteří mají bratry, strýce, synovce za hranicemi, bratry a strýce, stojící se zbraní v ruce v armádách protihabsburských nebo uchýlivší se pro náboženství do exilia! Vidíme, že tato nová habsburská šlechta v zemi byla, musila býti s počátku, aspoň z části, habsburská jen díky vnějším okolnostem, habsburská na výpověď a že teprve časy pozdější ji věrně habsburskou mohly učiniti.

To vše, jak vím, jsme si docela neuvědomili ve chvíli, kdy osvobozená vlast, vzpomínajíc právě třistaleté památky národní katastrofy, vztáhla ruku k strašné ráně proti domácí šlechtě.

II.

Národní vědomí a národní propaganda v šlechtě v době Leopoldově. — Záplava šlechty cizinské po třicetileté válce. — Data z r. 1772. — Odčeštování české šlechty a počeštování cizí. — Zásluhy šlechty o české národní obrození a kniha Hanušova.

Slyším vaši námitku: Byla-li pobělohorská šlechta vskutku zpočátku většinou ještě česká, tedy se v dobách pozdějších národu odcizila. Nemáme — až snad na skrovné výminky — národní šlechty ... Co odpovím? Odpovím, že máte pravdu; nemáme, až na několik málo rodin, šlechty, jež by byla *cele* naší; i šlechta původem přirozeně česká se národnímu prostředí, myšlení a cítění velkou většinou odcizila. Toto »odcizení« není ovšem chápati v tom smyslu, že by se tato šlechta postavila nepřátelsky proti českému národu; naopak ona většinou mu neodepřela sympathie ani podpory, ale nežila a necítila jako živoucí úd jeho. Chceme-li spravedlivě vyměřiti míru její *viny* v tomto odvratu od minulosti, musíme také věděti, jak k němu došlo. A co je hlavní: tato nám niterně více nebo méně odcizená šlechta získala si přece o národní rozvoj náš *veliké zásluhy*.

K odčeštění české šlechty od 17. století počínaje spolupůsobilo několik příčin. Předně ta, že nacionalismus v našem slova smyslu byl době té celkem cizí, že zájem kulturně-náboženský byl daleko silnější, než pouto příslušnosti národní — tak vidíme již před Bílou Horou, že se část šlechty vlivem luteranismu germanisuje, vlivem katolického světa romanisuje, nebo jindy i germanisuje. Po Bílé Hoře působila i nechuť a nedůvěra vítězného románskokatolického světa k národu rebellů a kacířů, jíž asi slabší povahy podléhaly; všecku trpkost toho ponížení prozrazuje stížnost hr. *Fr. Vrbny* hr. *Černínovi* (z roku 1665), že býti Čechem znamená (Vídni) asi tolikéž, jako býti stižen hříchem dědičným. Jak i do rodinného života vnikaly tyto nálady a rozpory, prozrazuje záznam deníku hr. Františka Oldřicha *Kinského*, předního státníka Leopoldova (k r. 1670): »Pohádal jsem se prudce se svou ženou (Němkou), protože se posmívala mé češtině; dal jsem jí pár ran loktem, abych tu smělost potrestal.« Nejplněji ovšem karakterisuje situaci i její nebezpečí neúmorná propaganda *Balbína* a přátel jeho, jeho snaha, povznést sebedůvěru a naději národní, jeho rozhořčení na šlechtice Vídni sloužící, jeho naděje v žáky jeho z rodu Kinských, Černínů, Klenovských, Lažanských, Kolovratů, Vratislavů, Slavatů, Gallasů ... Zde již tedy, v druhé generaci, jsou cizí Gallasové aklimatisováni tak, že je lze klásti k rodům dobře českým. Balbín pozoruje s úzkostí záplavu země šlechtou cizinskou, utěšoval se proroctvím, které prý slýchal od starců, že totiž každá cizí rodina, která by se usadila v Čechách, jestliže nepřilne k zemi a horlivě a z plna srdce nespřátelí a nespoutá se s jazykem a národností naší, do čtvrtého kolena vymře.

Bohužel, nadějí Balbínových nepotvrdila skutečnost. Česká vláda — jak můžeme nazvati dvorskou českou kancelář — starala se sic, aby povyšováním malých rodin šlechtických do stavu panského dodala nové krve staré domácí šlechtě, ale většina těchto nových rodin hraběcích ze 17. a 18. století vymírala po krátkém trvání. *A záplava šlechty cizinské v zemi rostla* od konce války třicetileté nepřetržitě — v tom faktu, jehož vysvětlení nebyla dosud věnována pozornost, třeba spatřovati *hlavní příčinu*, proč šlechta naše nemohla zůstat mocným národně-jednotným tělesem, jako na př. šlechta polská nebo maďarská. Mám rukopisný sborník, vyčítající všechny svobodné statky a vlastníky jejich v Čechách r. 1772; v dodatcích shrnuje se majetek panský podle jednotlivých rodů a velikost majetku toho znázorňuje se berní povinností jeho. Tento výčet podle rodů není bohužel úplný, vynechávaje rodiny méně významné (výčet dá dohromady přes 28.800 berních usedlostí, ač v stavu panském jich tou dobou bylo přes 33.000) — ale poskytuje přece jakous takous oporu, abychom poznali, jak to vypadalo s českou šlechtou v naší vlasti na počátku nové doby, sto let po Balbínovi. Vysledek je, že staré české rody panské drží *již jen asi 36—37 procent půdy; ostatek, tedy většina 62—63 procent náleží rodům cizím.* Z těch je asi

27 procent těch, které přišly s Bílou Horou, event. s konfiskacemi z roku 1634 do země, asi 31 procent těch, které se usadily v Čechách od konce války třicetileté počínaje, tedy v letech 1648—1750, asi 5 procent knížat zahraničních (vévodové bavorští, markrabí badenští), kteří také teprve v této době nabyli půdy v království. Při tom počítám Lichtenštejny (1388 usedlostí) i Dietrichštejny (803) k šlechtě cizí, konfiskační, ač tu jde o předbělohorské rody moravské; z rodů druhé skupiny, tedy těch, které počaly se zakupovati v Čechách teprv od konce války třicetileté, stojí ovšem daleko v popředí jako nejbohatší panský rod v Čechách vůbec *Schwarzenberkové* (4289 usedlostí), *Fürstenberkové* mají 528, Auerspergové 425 usedlostí. Ze starých českých rodů nejbohatší jsou *Lobkovicové* s 1968 usedlostmi, pak *Valdštejnové* (1484), *Černínové* (1064), *Kinští* (867) a *Martinicové* (753).

V společenském styku a rodinném spojení s touto novou, početně skoro dvojnásob silnou šlechtou *musily* staré české rody podléhat rozličně a čím dál tím více vlivu většiny, a to tím spíše, že v zemi nebylo již takřka žádné nižší šlechty českého jazyka, že nebylo také zámožného a uvědomělého českého měšťanstva. Dálo se to takřka nepozorovatelně, bez krisí a zápasu — neboť společenským jazykem šlechtické společnosti vůbec stala se již francčtina; čeština i němčina byla odkázána na míru potřeby, dané okolnostmi, při čemž ovšem důležitost němčiny byla značná, češtiny neveliká. Tak česká rodina šlechtická, rodina v domácnosti své žijící především českým jazykem, zanikla od století 18. počínaje úplně. Ale to neznamená, že rodina ztratila i své české vědomí; naopak věřila a na venek nepochybně i vyznávala, že je česká, ale nepovažovala (jakkoliv dnes se nám to zdá podivno) užívání českého jazyka za nezbytný znak české národnosti. Je to perioda českého zemského vlastenectví bez češtiny, nebo takřka bez češtiny, a to nejen v české šlechtě, ale i v intelligenci ze stavu duchovního, vědě a umění; podobně ostatek, ač jistě ne v té míře, to bylo u Němců; Voltaire psal z Postupimi do Paříže: »Němčina je tu jen pro vojáky a pro koně.« Tážete se, jaké byly duchovní pilíře tohoto českého patriotismu, který se odpoutal od českého jazyka? Byly to hlavně vzpomínky na staletou historii šlechtických rodů v zemi, na slávu českých světců, rekovnost starodávných českých vojsk, slávu českých učenců a umělců v minulosti, byla to pýcha na dějinnou velikost Čech, na př. v době Přemysla Otakara II. nebo Karla IV., bylo to vědomí státních práv království, ohrožených politikou vídeňskou, byla to touha, aby v Čechách vládli domácí rodové a země nebyla tak bezohledně hospodářsky vykořisťována berními požadavky Vídně. Jen vespod a u menšiny pojila se s tím touha po rozšíření upadajícího českého jazyka a tu a tam

i tajená trpkost nebo hněv na to, co stalo se hrozného po Bílé Hoře. Ale okolnost, že tento český patriotismus 18. století nevyžadoval nutně znalosti a kultu češtiny, měla ten pozoruhodný význam, že jemu mohla znenáhla býti získána i *nová šlechta*, zaplavivší zemi. *Balbín* měl míti přece trochu pravdu: Čechie, Čechie, nikdy nepodmaněná, nesnese cizoty v lůně svém; rody cizinské podlehnou její tradici, osvojí si její duši nebo zahynou! Že starým českým rodům, jako vlastním representantům země a její naděje připadla v té nenáhlé assimilaci cizí šlechty role vychovatele a vůdce, je nasnadě. Jakkoli bolestným jeví se nám fakt, že původní česká šlechta se jazykem masse národní odcizila, zdá se, tato ztráta umožnila jedině, aby odzbrojila nepřítele zaplavivšího zemi a naplnila jej českým vlastenectvím okolí. Doba, kdy na tomto základě bylo možno pokročiti dále, měla brzy přijíti.

* *
*

Byla to doba, kdy pod bezohledným útokem nového tereziánského a josefinského Rakouska povstaly staré Čechy k obraně své historické bytosti a kdy nový názor světový volal duše zpět z Evropy k domácí hroudě, z ciziny do vlasti, kdy rodící se nové cítění národní pojilo se se zemským vlastenectvím staré doby a úkol dovésti společnost národní k nejvyšším metám pokroku kulturního a mravního, stal se hlavním obsahem nového idealismu. Nastávalo velké období tak zvaného *národního obrození*. Protože vyšší život kulturní byl v prvé polovici jeho omezen stále ještě skoro výhradně na vrstvy šlechtické a učené duchovenstvo, je takřka přirozeno, že hlavním vůdcem a vlastním organisátorem toho osvobozovacího hnutí národního na naší půdě stala se *česká šlechta*, šlechta netoliko ze starých předbělohorských rodů vzešlá, ale nemenší měrou i šlechta pobělohorská. Při tom nešlo snad — dodávám to, aby nebylo nedorozumění — o náhlé nebo okázalé počeštění naší šlechty po strance jazykové nebo programové (i jazyk i národní program si teprv shledával novou dobovou toilettu, potřebnou k veřejnému vystoupení), nýbrž o kladení základů k dalšímu samostatnému vývoji české kultury, vývoji, k němuž šlechta (probuzená k zájmu o věc národní novou Evropou, podobně jako byla před 200—300 lety touže Evropou od národního odvrácena) přispěla mnohonásob, s všestranností a v rozsahu, jež buď jak buď zasluhují vděku a uznání.

Co jsem tu pověděl, máme nyní bohatě doloženo v rozměrné práci *Hanušově*, která (pod titulem: *Národní museum a naše obrození*) vyšla před půl rokem. Kniha, jejíž vlastní titul je: *Kulturní a národní obrození šlechty české v 18. a v prvé půli 19. století*, je do té míry naplněna obdivem k zásluhám české aristokracie o obnovení národního života, že za cíl svůj vytýká přímo: »splatiti dluh naší historie k velikým a šlechetným našim buditelům-šlechticům«. Nechci říci, že se stanoviskem knihy se stotožňuji cele nebo že by mně bylo neznámo, že kniha má i své slabé stránky (a to nejen snad v zaujetí pro svou vůdčí thesi, ale někde i v nedostatečné obraně šlechty proti útokům nezaslouženým), ale práce shrnuje přece poprvé tak velké množství materiálu o kulturní a národní práci aristokracie naší v létech 1750—1850, že jest ji doporučiti všem, kdož z pouhé nevědomosti opakují paušální výroky o bezvýznamnosti šlechty pro náš národně kulturní vývoj nebo těm, kteří věří pošetile, že šlechtici byli zrádci, kteří usilovali o podvrácení naší bytosti národní. Všem těm lze doporučiti, aby si přečtli něco o buditelské práci hr. Fr. Jos. *Kinského*, o snahách hr. Fr. Ant. *Nostice* a jeho přátel a spolupracovníků s Pelclem a Dobrovským v čele, o vědecké a organisační práci hr. *Kašpara ze Šternberka*, o české lásce a víře hr. *Frant. ze Šternberka*, téhož, jejž slaví *Palacký* jako svého druhého otce a jemuž a jehož bratranci přičítá hlavní zásluhu o to, čím se stal a co pro národ vykonal, o vlastenectví pánů z *Neuperka* a o osvětném a národním přičinění všech těch přečetných jednotlivců z přední šlechty české té doby, jejichž společnou prací vznikla Učená Společnost Nauk, založeno bylo divadlo, vzniklo Národní Museum, založeny byly musejní časopisy, Palacký jmenován českým historiografem, jejichž zásluhou vznikla Vlastenecká hospodářská společnost, ústav polytechnický, spolek ku povznesení hudby v Čechách, hudební konservatoř, spolek vlasteneckých přátel umění s akademií — o zvlášť velikých zásluhách o hospodářské a průmyslové povznesení země nemluvě. Vše ještě nebo skoro vše, pravda, bylo jazykem německé, ale duchem české více nebo méně (tenkrát se horovalo národněčesky víc jazykem německým než českým), bylo jazykem německé, protože české býti ještě nemohlo — generace, vyšlá ze stavu městského a selského, která měla český jazyk vnésti do literatury a vědy a konečně do společnosti, teprv vyrůstala. Ale všechny cesty a možnosti k další, již i jazykově české fási osvobození a ke kulturnímu vyzbrojení Prahy a celé země pro nastávající boje s centralistickou Vídní byly dány — a to ***především prací a zásluhou české šlechty.***

Zajímavo je při tom sledovati, jak velká dějinná tradice země podmaňovala si a politicky počešťovala šlechtu přišlou z ciziny, jak rody původně německé, jako *Nosticové*, stojí v čele buditelského úsilí, nebo jak cizinec z dalekého Irska, baron *Mac Neven*, stává se za Leopolda II. předním znalcem a obhájcem českého státního práva, jak v boji proti vídeňskému zpátečnictví a absolutismu stojí v popředí *Bukvojové*, *Auersperkové* nebo *Thunové*, jak plně se počeštila rodina slezských Gemmrichů, zvaných později rytíři z *Neuberka* a jak z cizích kdysi Thunů zrodil se národu přítel oddaný a duchem, vzděláním i povahou vynikající, hr. *Lev Thun*. Otázkou budoucnosti bylo, jak daleko postoupí tento počešťovací proces a zda podaří se národní propagandě získati trvale aspoň část šlechty původem cizí?

III.

Součinnost šlechty s vůdci lidovými na počátku revoluce r. 1848 a rozladění potomní. — Passivní resistence šlechty. — Obrat po r. 1861 a Palackého obrana šlechty. — Šlechta v čele státoprávního zápasu českého 1865—1871.

Revoluční záchvat z r. 1848/49 vnesl hluboký stín do dosavadního nadějného poměru mezi šlechtou a vůdci lidovými a přivodil na čas skoro zlobné odcizení. Provolání k neslovanským národům v Rakousku z 5. května 1848, seznamující s programem slovanského sjezdu v Praze, má mezi dvaceti podpisy českých předáků sedm podpisů šlechtických (v tom jsou ze šlechty pobělohorské jména Thun, Neuberk, Villani, Rummerskirch, Hildprandt) — je to zajisté dostatečný doklad, jak daleko sblížení šlechty většinou nečeského původu s národními cíli českého hnutí bylo pokročilo. Po několika měsících byl projev toho druhu a rázu již takřka nemožný — šlechta roztrpčena stavěla se stranou. Bylo by chybou přičítati všechnu vinu *pouze* jejímu egoismu: zrušení poddanství a roboty nebylo jí zásadně proti mysli (v Čechách smlouvy o dobrovolný výkup poddaných z roboty na některých panstvích sahají zpět až do konce 18. století), spíše zrušení jejích privilegií stavovských — ale bylo lidsky pochopitelno, že ji uráželo, hlasovali-li v Kroměříži pro zrušení šlechty ti, jejichž ideálům národně jazykovým a národně politickým byla právě šlechta po léta rovnala cestu. A prohlásil-li dne 2. dubna 1848 hr. *Josef Mat. Thun* jménem šlechty české, žádající *Palackého* o radu, jak se zachovati, že prohlášení Palackým navržené rozhodně *zamítá*, je nepochybno, že v té chvíli byla převaha politického roz-

myslu na straně Thunově, ne u Palackého. Neboť to, co chtěl Palacký, znamenalo (kromě oprávněných požadavků) také obětování historického práva českého království, práva, jehož šlechta, která odolala revoluční psychose, nepřestala býti pamětliva (připusťme, že částečně také proto, že souviselo s jejími stavovskými privilegiemi), ale jež právě Palacký ve svém ideálním velkorakušanství byl rozličně hotov obětovati. Spolupůsobila ovšem i protiva šlechtického konservatismu a českyobčanského liberalismu; tento se v letech 1848/49, zejména v otázce poměru k církvi a náboženství projevil nejednou způsobem duchu konservativnímu nežádoucím; šlechtě se zdálo, že v českém táboře není již vůbec politické skupiny, jež by v otázkách politických a kulturních myslila kriticky a umírněně.

Tu počíná se neblahá chyba české šlechty: postavila se roztrpčena a uražena stranou, místo co by starajíc se činně o nápravu šla mezi lid a snažila se nebýti vlivu a důvěry ve vrstvách jeho. Nic necharakterisuje toto sebevědomě velkopanské stanovisko tak ostře jako list hr. Jindřicha Jaroslava *Clam-Martinice* hr. Egbertu *Belcredimu* (vůdci konservativní šlechty moravské) z počátku roku 1861, v němž stanoví se zásady, jak a zda navázati styky s českými lidovými politiky před nastávající obnovou politického života: »Co možná přátelsky, ale co možná všeobecně, dokud *těm lidem* nebudeme moci ve sněmu popatřit do tváře. Tam se teprv ukáže, zda a pokud se s nimi dorozumět můžeme a smíme, tam snad bude lze umírněné živly pohnouti k společnému postupu.« Tento společný postup představoval si Clam ovšem tak, aby se šlechtě dostalo vedoucího vlivu. Šlechta takto mluvící měla mezi sebou několik evropsky vzdělaných mužů (ale celková kulturní úroveň její na rozdíl od doby osvícenské ba i předbřeznové počala klesati), kterým jako ideál tanuly na mysli pokroky anglického veřejného života, zejména myšlenka rozsáhlé autonomie správní — ale jak daleko byla anglických vzorů její zásada o povaze politické práce v národě a poměru k jeho zvoleným zástupcům! Namítneme-li omluvou, že v nově se tvořící skupině konservativní šlechty české byli nejen Češi původem, ale i cizinci, zejména Němci, že mnozí neznali český jazyk do té míry, aby mohli ujmouti se slova v českém shromáždění, je omluva přece zároveň obžalobou. Ti pak, kteří se počali jmenovati stranou ústavověrnou, postavili se otevřeně proti politické tradici země, bezpodmínečně na stranu centralistického a byrokratického Rakouska. Konec konců znamenalo to pro budoucnost rozdělení šlechty na stranu Čechům příznivou (ale jen z části uvědoměle českou) a stranu německou. Přes to, že myšlenka národní nabývala ve veřejném životě síly čím dál tím živelnější, nedovedla otřásti třídním postavením české šlechty a vřaditi ji prostě do toho či onoho šiku národního. Je to vysvětlitelno nejen národním smísením jejím, jež pravidlem vylučovalo splynutí s vrstvou jednostranně národní (to platí víc o šlechtě konservativní vzhledem k Čechům než o šlechtě ústavácké vzhledem k Němcům), ale nepochybně i vědomou snahou státi nad stranami a přispěti spíš k vyrovnání protiv než prohloubení jejich.

* * *

Stanula-li přes odcizení let 1848—1860 česká historická šlechta zas brzo v popředí české politické representace a vedla-li ji v boj o nejvyšší cíl politický, k němuž se česká snaha vzepjala v 19. století vůbec, je to tuším důkazem, jak přes všechny kyselosti a stesky s české lidové strany proti ní, ať již právem, ať neprávem pronášené, šlechta nezradila své historické a s ní spojené národní tradice. Bylo to ovšem usnadněno i tím, že revolucionáři z roku 1848/9 byli již vystřízlivěli — když v letech 1863—64 otázka o poměru k šlechtě stala se jedním ze sporných bodů mezi Mladočechy a Staročechy, vidíme, jak je to právě autorita *Palackého*, která se postavila rozhodně proti paušálním útokům na šlechtu. Co tenkrát (v článku O demokracii z ledna 1864) Palacký pověděl, platí namnoze ještě dnes. Dotkl se zásluh Šternberků, Lobkoviců a Kinských o národní probuzení, ukázal na nebezpečí jisté taktiky, jež odvrací od sebe napořád zámožnější třídy v národu, té taktiky, jež namnoze »nalézá a líčí pravou šlechetnost jen ve kruzích proletářských a ve výše postavených a zámožných vidí pak samé šibaly«, protestoval proti metodě, hříchy a poblouzení jednotlivců vztahovati paušálně na českou šlechtu vůbec. O otázce zrušení šlechty napsal doslova: »Potrvá-li demokracie, jak my jí rozumíme, t. j. úplná rovnost všech před zákonem jen skrze několikero generací, vše co papírového jest ve šlechtě, psané milosti, tituly a privilegie, pokud vůbec ještě mají jakou váhu ve státu, buď přestanou samy sebou a nebude potřebí rušiti jich, aneb odpadnou na pravou cenu svou, totiž na pouhou památku, kteráž neškodíc a neubližujíc nikomu, nemůže se státi předmětem spravedlivé zápovědi zákonodárné.« Docal bych k tomu, že zákonné zrušení šlechty zůstane činem čistě papírovým, dokud veřejný duch společnosti evropské (a to zejména společnosti západo-

evropské, která nám dává zákony života a myšlení) se s ním nespřátelí vskutku a cele. Úředně nemáme šlechty, ale je-li při recepci v českém vyslanectví v Londýně nebo v Paříži přítomen mezi hosty také nějaký hrabě nebo hraběnka, nemůžeme nepozorovati radostného zadostučinění referátu, vypisujícího plně hraběcí kvalifikaci.

Státoprávní boj český proti Vídni z let 1865—1871, je, jak třeba opakovati, vyvrcholením české národnědpolitické snahy v době od obrození až do světové války. Byl *především dílem české šlechty*, která se k programu jeho hlásila nepřetržitě od počátku, kdežto poslanci lidoví, zejména Palacký, dlouho snili o možnosti Velkorakouska se slovanskou většinou, ano i Velkorakouska prostě podle národnostních hranic rozděleného, tak asi jak to dekretoval (ale jen v Předlitavsku) císař Karel v posledním měsíci svého panování. Mozkem a duší toho českého boje byl (při čemž nechci zmenšovati zásluh jeho velkého spolupracovníka Fr. L. *Riegra)* švakr hr. Lva Thuna *Jindřich Jaroslav hr. Clam-Martinic*, z rodu vlastně také původem německého (Martinicové vymřeli r. 1789, Clamové byli dědici jejich a potomky po přeslici); hluboká úcta, kterou jeho osobě, povaze a zásluhám zachovali jeho spolupracovníci v boji jako *Rieger* nebo *Zeithammer* nebo ministr *Schäffle* oprávňuje historika, aby početl jej mezi nejzasloužilejší zápasníky za české právo v minulém století — i když nezapomínáme toho, co bylo pověděno výše. Nenedostává se ovšem hlasů rozličných, které i státoprávní zápas český, skončivší porážkou z r. 1871, posuzují nepříznivě nebo snižují význam jeho. Není tu místa ukazovati lichost nebo podmíněnost kritik takových — řeknu jen tolik, že to byla především léta tohoto velkého boje, ba že to byla i nečekaná, bolestná porážka ve chvíli největších nadějí, která na celá desítiletí do převratu byla ve vzpomínce a neumlkající výčitce hlavní oporou a ženoucí silou českého vědomí a české touhy po samostatnosti. Kdyby nebylo byvalo státněhistorického vědomí české šlechty a programové důslednosti Clamovy, kdyby nebylo českých státoprávních projevů z konce let šedesátých, reskriptu z 12. září, fundamentálek a vítězství Maďarů a Němců nad českým právem a českými nadějemi i nad závazky a sliby císařskými, možno říci bez upřílišování, že česká myšlenka za světové války sotva by nabyla té síly, aby odvážila se boje o českou samostatnost mimo Rakousko.

IV.

Populární postavy ze šlechty. — Sbližování cizí šlechty s národem; vzestup občanského živlu českého ve velkostatku. — Stížnosti na šlechtu a míra oprávněnosti jejich. — Nenávist židovskoliberálního světa k české šlechtě. — Jiří Lobkovic a František Thun. — Česká šlechta za světové války. — Hr. Lützow. — Podivná jednostrannost revoluce. — Bilance o poměru šlechty a národa a otázka mravní oprávněnosti trestné reparace.

Léta boje státoprávního naplnila společnost národní zase na čas porozuměním pro společný postup se šlechtou: rozhodní státoprávníci, jako na př. kn. *Karel Schwarzenberk*, nebo kn. *Jiří Lobkovic*, stali se přímo populárními postavami. Ale i česká levice tehdejší doby měla vynikající stoupence či spíše spoluzakladatele ze šlechty: kn. *Rud. Taxise*, jehož politický radikalismus nezadal v ničem J. V. Fričovu a nelekal se ani velezrady; mladočeští politikové pozdější doby měli pak najíti v mladém hr. V. *Kounicovi* soudruha, jehož češství i demokratismus měly jako u Taxise tón radikální; v hr. *Janu Harrachovi* vyrostl pak nám šlechtic, jenž cítil živě slovansky a jenž proslul i svým mecenášstvím kulturním a podporou menšin. Byly to pravda výminky, ale mezi asi 150 rodinami, na něž se šlechta v Čechách znenáhla stenčila, padaly i ony na váhu. Uvážíme-li dále, že česká měšťanská společnost, v níž by přece počešťující se šlechta jediné mohla hledati opěrné prostředí, počala teprv v té době hráti jistou roli, nelze-li vznikati, pochopíme také, že nebylo lze očekávati, že by v krátké době mohly býti i u starých českých rodů odčiněny následky víc než stoletého odcizení národnímu jazyku, utvrzované častými sňatky s Němkyněmi i společenskou uzavřeností šlechtické vrstvy. Prozatím musilo stačiti, že většina domácí šlechty šla s Čechy *politicky* v jedné linii. Že toto národnímu češství příznivé stanovisko zaujala i řada rodů pobělohorských původu cizího, v tom v prvé řadě *Schwarzenberkové* (jejichž orlická linie blížila se češství čím dál tím víc i duchem i cítěním), bylo ziskem nemalé váhy a odčinilo z velké míry nebezpečí, jež budoucnosti naší hrozilo ze zaplavení země šlechtou cizinskou od doby víc než dvou století. Bohužel se naproti tomu více nebo méně poněmčily i některé rody staročeské — nejnepochopitelnější je to u hlavní linie jedné z nejstarších domácích rodin s bohatou národně-českou tradicí, hrabat *Valdštejnů*. Ve velkém majetku pozemkovém, vázaném fideikomissy, měla strana Čechům příznivá již nespornou většinu, na

statcích allodiálních mohla ještě vláda pomocí velkostatkářů politicky a národně bezbarvých nebo za každých okolností vládních rozhodovati o většině. Ale brzo i zde měla česká strana nabýti znenáhla pevné majority; změny ve vlastnictví allodiálních statků byly, jako vždy, velmi časté; to umožňovalo poměrně rychlý vzrůst českého malého velkostatkářstva původu občanského; rostoucí zámožnost českých průmyslníků ten proces v posledních letech ještě urychlila. A. E. Mayer počítal v »Čechische Revue« před 15 lety, že z okrouhle 400 velkostatkářů nesvěřenských v Čechách je asi 240 občanského původu, z těch pak asi 120, české preláty a kláštery v to počítaje, volí česky. Dat pozdějších nebo dat z Moravy (kde jsou poměry nepříznivější), neznám, ale celkem soudím, že se neminu pravdou, napíši-li, že česká politika mohla v den převratu počítati s většinou v českém velkostatku (t. j. většinou nové situaci se loyálně podřizující) a — až do zákonů o pozemkové reformě — i v české šlechtě. Nebylo-li v této většině ve velmi četných případech národního vědomí českého v našem slova smyslu, bylo tu přece hluboké zemské vlastenectví, prýštící ze staletého společenství s půdou země a jejími osudy a přirozeně odvislé od tepu života v bezprostředním okolí.

Namítnete snad, že straním šlechtě a že by z péra méně šetrného vyplynul obraz jiný, naplněný snad jen žalobou. Nepochybuji v nejmenším, že by bylo možno obraz takový naskizzovati, již proto, že se to stalo, od klatby *Thámovy* Obrany z r. 1783 až do *Holečkovy »České šlechty«* z r. 1918 mnohonásobně. Ale již *Palacký* napsal, mluvě o našem poměru ke šlechtě, o literatuře tohoto druhu, že je to »velmi pohodlný, ale nevelmi spravedlivý, ani šlechetný způsob uvažování, když na váhu jedné strany kladou se jen momenty ideální, na druhou pak jen závaží skutečné neblahé reality«. Palacký chtěl říci asi, co je příkazem historického soudu vůbec: spravedlivě posoudíte situaci jen tehdy, nezanedbáte-li mocného vlivu okolností, jež v dvoustoletém vývoji učinily šlechtu českou takovou, jakou jest. Vím, že i v tomto omezení naskytuje se hojná příležitost k výtkám a stížnostem všeho druhu — především o chtěné třídní uzavřenosti šlechty, vyhýbající se plaše vstupu mezi lid, nebo (co někdy ještě více uráží) s gestem jisté velkopanské blahosklonnosti občas a opatrně sestupující mezi něj, o jejím nenapravitelném němčení, jež ji odcizuje českému okolí mnohem více než francouzský obcovací jazyk předků, o malém jejím zájmu o náš život kulturní (v tom ku podivu i o malém zájmu o historii země a o dějiny vlastních rodů), který tolik kontrastuje s apoštolskou horlivostí její v tomto směru

v době před stoletím, o kritickém chladu, který je vždy ochotnější, vytýkati jen stinné stránky našeho života (a jimi vysvětlovati svou programovou zdrželivost), než snažit se porozuměti s trochou lásky nemocem našeho překotného vývoje, po případě pomáhati k nápravě. Rozdílů světového názoru, jimiž liší se šlechta od valné části národa a v nichž tkví namnoze hlavní zřídlo populárního odporu proti ní, nevytýkám — zde naopak hájil bych mínění, že by propagace jejího konservatismu byla naší přítomnosti s prospěchem — potřebujeme již dávno proti přeradikalisování, kterým trpíme, jako protiváhy politické skupiny rozumně konservativní.

* *
*

Častěji dotčenou svou polemiku proti radikálům z mladočeského tábora ukončil *Palacký* pozoruhodnou větou: »Považte, že úhlavní nás obou nepřátelé nestojí v táboru šlechty, ale v táboru onom, který jim na čas nejvíce proti šlechtě štváti pomáhá.« Zde uhodil Palacký na argument, který je s to, aby i jednostrannému demokratu, vykřikujícímu, že jsme žádné šlechty neměli a žádné nepotřebujeme, otevřel poněkud oči. Že jsme tuto šlechtu měli a že znamenala moc nemalé váhy, to plyne jasně z bezmezné *nenávisti*, s kterou ji pronásledoval německo-rakouský liberalismus, s mocným židovským tiskem v čele. Boj o spravedlivější ústavní uspořádání říše, jenž vyvrcholil v letech šedesátých v boj o české státní právo, byl z velkého dílu i bojem principu konservativního a pseudo-liberálního, bojem, v němž šlo o právo prvé a násilí druhé straně. A nejen o násilí: *Schäffle* vyložil velmi přesvědčivě, jak tento vídeňský »liberalismus« kryl vlastně zájmy peněžní oligarchie, jejíž »svobodomyslnost« nechtěla v podstatě nic jiného, než aby odstraněny byly všechny překážky většího zisku; proto nenávist k těm politikům z konservativní pravice, kteří byli odhodláni stavěti hráze proti korrupci a švindlu. Kdo by chtěl psychologii té »liberální« nenávisti k české šlechtě a všechny její myšlenkové a citové souvislosti sledovati hlouběji, má k tomu dnes znamenitou příležitost, vezme-li k ruce nedávno vyšlou publikaci *Kronprinz Rudolf* (Politische Briefe an einen Freund, 1882—1889), v níž otiskují se dopisy, které posílal korunní princ Rudolf svému intimnímu příteli, redaktoru »Neues Wiener Tagblattu« a hlavnímu mluvčímu typicky židovského demokratismu, *Mořici Szepsovi*. Část dopisů je z doby pražského pobytu Rudolfova — a je zajímavo pozorovati, jak v duševním obzoru tohoto habsburského spolupracovníka a důvěrníka »Neues Wiener

Tagblattu« pojí se nechuť a pohrdání k české šlechtě se smrtelnou nenávistí k hr. *Taaffovi* a jeho »slavisujícímu« režimu, s obdivem pro »liberální« Uhry a s nedočkavými nadějemi na příští spásnou ruskou revoluci, na carův útěk z Ruska nebo na vítěznou válku s Ruskem, nebo snad i na duševní onemocnění cara Alexandra, jak tu krátce povrchní pokroková fraseologie (vyjímaje několik míst, jež znějí sympaticky) okrašluje a maskuje všechny po desítiletí vídeňským tiskem Szepsovy ráže vypěstované nenávisti proti Čechům, proti slovanským národům, proti jejich nadějím a jejich právu. Sražený šik těchto nenávistí stál bojovně proti nám nepřetržitě až do poslední doby; její touhy a hněvy, její zbraně i její štáby zůstávaly stejné, leč že k vlajce liberální přibyla nebo ji vystřídala časem socialistická a konečně komunistická a že na místo Szepsů a Frischauerů vstoupili Friedjungové nebo Fischlové. České šlechtě konservativní náležel vždy nejjedovatější díl její zloby — nejen že spatřovala v ní hlavní zástupce světa, jejž chtěla z kořene vyvrátiti, ale také proto, že v ní poznávala zvlášť platnou oporu české věci. Tato nenávist jedním slovem byla svědectvím, že jednotlivci z české šlechty v úřadě, sněmovně nebo v okolí dvora měli pro posílení české posice v Rakousku význam neobyčejný. Jevil se nejen v tom, co chtěli a vykonali, ale často i v tom, čemu *zabránili*.

Není nemožno nezmíniti se tu o dvou z těch mužů, kn. *Jiřím z Lobkovic* a hr. *Františku Thunovi*, jejichž postavy i význam politický jsou ještě v dobré paměti. Nová kniha *Skedlova*, vybudovaná na písemné pozůstalosti hr. Taaffa, přispívá podstatně k tomu, abychom učili se s povděkem vzpomínati jejich veřejné činnosti. Exposé, v němž Jiří z Lobkovic r. 1889 stanoví podmínky, za nichž by byl ochoten přijmouti úřad místodržitele v Čechách, je nejen dílo státnického rozmyslu, ale zároveň doklad, že tento předák české historické šlechty byl dalek všeho zpátečnictví v otázkách kulturních (otázka konfessionelní školy). A řekl bych, že podle vší pravděpodobnosti byla i velká část jeho stavovských a politických soudruhů v této příčině lepší než byla jejich pověst.

* * *

Zmiňme se konečně krátce i o roli naší šlechty v kritické době *světové války*. Šlechta lnula z tradice a přesvědčení a neméně snad i ze stavovského zájmu k dynastii, budoucnost Čech viděla jen v Rakousku. V jejím středu bychom tedy hledali sotva »velezrádce«, paktujícího s Masarykem a Doho-

dou. A přece nám jednoho dala a to nikterak nevýznamného — hraběte *Fr. Lützowa*. V poselstvu vídeňském jsme viděli, jak tu těch několik českých šlechticů z Čech, kteří byli na scéně, chovalo se rozličně k velké otázce budoucnosti (podobné rozdíly byly přece i mezi občanskými českými stranami), jaké tu byly odstíny a stupnice v poměru jejich češství a rakušanství — od *Bedřicha Schwarzenberka* a *Bedřicha Lobkovice*, protestujících proti Černínovi v květnu 1918 a konečně prohlašujících se pro stanovisko lidových poslanců až k *Jindřichu Clamu-Martinicovi*, lkajícímu v říjnu nad zkázou Rakouska, nad zkázou »toho, co jsme milovali od mládí všemi tepy srdce svého«.

Clam-Martinic, soudím, tlumočil nářkem svým pravé pocity většiny šlechty v našich zemích. Ale pravím zároveň, že to v daných okolnostech není dokladem nějaké zrady na národu, nýbrž spíš výrazem tragické situace, v níž octla se najednou tradiční politika, chtějící v lásce spojiti v srdci svém i Čechy i Rakousko. A jsem přesvědčen, že by velká většina této šlechty nový stav věcí nejen loyálně uznala (a z části snad uvítala), ale že by jím bylo teprv umožněno, co za spojení s Rakouskem a dynastií pokračovalo tak pomalu, t. j. nacionalisace a demokratisace této šlechty.

Příklad hr. Lützowa, z rodiny s jménem typicky pruským pochozího, stal by se znenáhla vzorem a oporou nové orientace. Co vykonal hrabě Lützow pro rozšíření českého jména a pro porozumění touhám jeho v národě anglickém, poznali a ocenili jsme plně teprve za světové války. Dnes poprsí jeho zdobí sál staroměstské radnice, jméno jeho ponese pražská ulice — ale statky jeho jsou v záboru a mají býti podle znění zákona redukovány na 250 ha*). Neboť zákon má sice ustanovení o vyvlastnění bez náhrady v těch případech, kdy vlastník se těžce provinil za války proti českému národu, ale nemá žádného ustanovení o tom, kde vlastník nebo jeho předkové si získali o národ nepomíjející zásluhy. Zásluhám se postaví kovový památník v Pantheonu, ale o statky se, můj milý, rozdělíme . . .

Řeknete: revoluce! Vím jako historik, co dovede revoluce, zejména je-li to opravdová revoluce a ne jenom imitace. Proto bych také porozuměl smyslu hesla: vezmeme bohatým, čeho mají přebytek a rozdělíme chudým; poznáte ostatně, že nejsem nijak *zásadně* proti pozemkové reformě. Ale nejde mi nikterak na mysl, proč česká revoluce ty pravé kapitalistické vel-

*) Ve »Večeru« z 29. a 30. ledna byl jsem sic viněn z povrchnosti a nepravdy, protože prý statky Lützowovy nepodléhají dělení, nemajíce vůbec 150 ha zemědělské půdy atd. Vskutku mají Lützowovy statky Zampach a Vamberk dohromady na 1430 ha, v tom přes 170 ha půdy zemědělské.

ryby a finanční a průmyslové magnáty, zmohutnělé v zemi teprv od půlstoletí, ty, kteří celkem vždy a všude stáli v táboře protičeském (jak výše bylo vyloženo) nechala s Pánem Bohem na pokoji a proč soustředila svou revoluční horlivost jen proti velkostatkářské šlechtě, která je vkořeněna v půdu českou od staletí a která po staletí nesla její dějiny, proti šlechtě, jejíž statky byly v jistém smyslu dávno socialisovány (generace úředníků a zřízenců, často dědičné, seděly na nich takřka jako spoluužívatelé jejich), a která, přes mnohé vady a hříchy své, získala si o český národ *veliké, nepopiratelné zásluhy?*

* * *

Jak patrno, je problém o poměru šlechty a národa v posledních třech stoletích dotčen v těchto kapitolách jen letmo nebo jen v některých, zvlášť důležitých směrech. Plné vyřešení jeho není při dnešním stavu našich vědomostí dobře možné, zejména proto, že jsme o poměru české šlechty k veřejným otázkám v době od r. 1650 až asi do r. 1780 zpraveni zcela nedostatečně. Kdyby česká šlechta byla se poněkud postarala, aby život a zásluhy jejích předků nezůstávaly zaklety v archivech, ale zpřístupněny byly veřejnosti, přispěla by sama k tomu, aby o minulosti její pronikl soud příznivější — takové poučení aspoň přinesl jsem si z částečného poznání rodinných papírů černínských v Jindřichově Hradci, takový resultát se mi naskytl při studiích o dějinách českého katastru pozemkového a českého bernictví v 17. až 18. století, když jsem k překvapení svému mohl zjistiti bezpečně, že o rostoucí bídu českého poddaného v té době má mnohem větší zásluhu těžká královská kontribuce než robota nebo selské platy vrchnostem. Napsal-li jsem v příležitostném dobrém zdání (vyžádaném na jaře 1919 výborem Národního shromáždění), že passiv je v národním účtu české šlechty více než aktiv, vyznávám, že bych dnes větu tu tak určitě neformuloval. A to nejen proto, že zatím vyšla kniha Hanušova, ale i proto, že hlavní oporu mého soudu (t. j. výtku, že šlechta česká nedovedla v 18. až 19. století obhájiti samostatnosti státu českého) třeba míti po pozornější úvaze za nespravedlivou. Heslo, pod kterým byla samostatnost česká Vídní oklešťována a konečně vyvrácena, neseno bylo tak mocnými všeobecnými principy státní biologie evropské, že je omluvitelno, nemohl-li jim odolati český politický národ té doby, když tě i uherský odolal jim jen na polo a zvítězil konečně pouze díky zvlášť výhodné situaci geografické a politické.

Ale buď jak buď — jakkoliv jsou v účtu české šlechty v poměru jejím k národu vedle velkých aktiv i velká passiva, není přece situace naprosto taková, aby národ z pout Rakouska osvobozený byl mravně nutkán nebo oprávněn zbaviti násilím zděděných statků ty, kteří po léta stáli v čele velkého zápasu, jímž se mělo našemu národu dostati v Rakousku rozsáhlé samostatnosti a zároveň ty, kteří, pravda, spoluzavinili rozličně náš úpadek, ale kteří se také starali horlivě, zejména ve velké době t. zv. obrození, abychom zaujali znovu místo mezi kulturně životnými národy. A nejméně oprávněna je myšlenka — také proto, že je v největším počtu případů bez zjevné nesmazatelné křivdy neproveditelna — užiti pozemkové reformy jako nástroje a prostředku k *nápravě »křivd pobělohorských«*, ať již se to chápe jako vyvlastnění velkostatků bez náhrady nebo za náhradu tak skrovnou, že se to neliší příliš od konfiskace z trestu. To, tuším, z výkladů předchozích i z připojených dobrých zdání mých z r. 1919 plyne s přesvědčivostí dostatečnou. Zlomení politické moci šlechty (jež opírala se jednak o vliv u dvora, jednak o privilegované postavení své v panské sněmovně a v sněmech zemských), vybudování politického života na širokém demokratickém základě, je dostatečnou a velmi významnou opravou minulosti, opravou, jež je v plném souzvuku s mravním svědomím doby. Ale k trestné konfiskaci zděděných statků, zejména pak ke konfiskaci takové, jež by křivdu, jež se stala, neodčinila, nýbrž nové těžké křivdy způsobila, by toto mravní svědomí doby svého souhlasu nedalo nikdy.

NEDOSTATKY A NEBEZPEČÍ POZEMKOVÉ REFORMY.

I.

Spor o motivy a cíle pozemkové reformy. — Letmý pohled na historii jejího vzniku. — Rozpaky agrární strany a divoká kampaň sociálních demokratů. — Zákon záborový z 16. dubna 1919. — Jeho povaha a jeho nebezpečí. — Jak jinak řešili otázku v Německu.

Bylo by jistě zajímavo, poučiti se o otázce, pokud reforma pozemkového vlastnictví byla navrhována u nás již v době předválečné, pokud na radikální řešení její působil vliv ruské revoluce, pokud theorie socialistických stran, nabyvších moci po převratu, pokud spolupůsobila demokratická nebo pokroková hesla protišlechtická vůbec a proti české konservativní šlechtě zvláště, pokud konečně bylo žádáno vyvlastnění z důvodů národně-politických, především jako akt trestné reparace za konfiskace pobělohorské, jinými slovy jako navrácení »půdy národu uloupené«. Otázkou bude se jistě jednou obírati historie; dnes lze říci asi, že spolupůsobily *všechny* uvedené motivy. Proto také v prvém vzruchu převratovém bylo zabrání jisté části půdy velkostatkové přáním, jež jevilo se takřka samozřejmým a takřka všeobecným. Z podnětů výše uvedených byl to zejména poslední argument — tedy zrovna ten, který je, jak jsem ukázal, ve všeobecné své formulaci patrným omylem — jenž stal se naší inteligenci, ano z části i pro zpracování mass socialistických a agrárních, nejsrozumitelnějším a nejúčinnějším.

Z vážené strany, od p. předsedy Pozemkového úřadu samého, bylo mi sice namítnuto (ve »Venkovu« 31. prosince), že »pozemková reforma se neprovádí jako odvetné opatření proti šlechtě, nýbrž jako opatření hospodářské a sociální nutnosti« — ale, že tvrzení toto tkví na nedopatření, mohl bych dokázat velkým počtem projevů listů nebo zástupců všech stran, v tom ovšem i agrárních, mezi tím i projevů p. dr. *Viškovského* samého. V pozoruhodném článku svém, psaném zcela nedávno ke dni čtvrtého výročí republiky (»Venkov« 28. října), rozeznával dr. Viškovský ještě dva hlavní úkoly pozemkové reformy: negativní a positivní. Prvým je mu »dílo politické odvety a odčinění křivd pobělohorských«, druhým vybudování nové soustavy našeho zemědělství; autor kladl důraz na to, že reforma nemůže spokojiti se *jen* úkolem prvým, ale dbáti i druhého.

Ale i letmý pohled na vývoj otázky na naší půdě v prvých měsících po převratu poskytne poučení cenná. Zásada, že »velkostatky budou věnovány domácí kolonisaci«, pojata byla i v *Masarykovo* washingtonské prohlášení české samostatnosti (18. října 1918), do té partie její, kde líčí se ideální, až příliš ideální obraz budoucího českého státu. Ale nevím, zda a jak působilo heslo toto na vůli stran; vím jen, že proklamace zůstala u nás po měsíce neznáma. Ve svém prvém poselství se Masaryk otázky nedotkl; pravil pouze, že nyní je možno mnohý starý theoretický plán uskutečnit prakticky. A dodal významně: *»Vyvarujme se překotnosti;* máme času dost, nemusíme mít všechno najednou.« Referát zaznamenává *»bouřlivý potlesk«* po těchto slovech — bohužel byl to potlesk zásadě, která měla býti *zrazena.*

Zákon vydaný ještě Národním výborem dne 9. listopadu 1918, jímž zakázáno scizení, zastavení nebo zatížení deskových statků bez svolení státu nevzbudil ve veřejnosti valné pozornosti. Nová vláda pojala »vyvlastnění dolů a velkostatků« ve svůj program teprv (9. ledna 1919) pod nátlakem sociálních demokratů, kteří žádali obojí, zejména pak postátnění všech velkostatků na svém sjezdu z konce prosince. Agrárníci, kteří si zřejmě byli vědomi ohromného dosahu problému i velikého nebezpečí, hrozícího z ukvapeného řešení jeho, chovali se mnohem zdrženlivěji. Bylo to patrno zejména z projevů ministra zemědělství *Práška;* také návrh posl. *Udržala* z počátku prosince 1918 (tedy časově prvý) mluvil jen o zajištění velkostatků, *které se k tomu hodí,* aby byly rozděleny na samostatná hospodářství. Ale socialisté nechtěli o socialisaci půdy v tom smyslu, aby parcelací panské půdy vznikly nové selské nebo domkářské usedlosti, ani slyšeti; žádali zachování postátněných velkostatků v *celku* a propůjčování jich státem buď pachtovním družstvům nebo rozdělení v nájem jednotlivcům v dědičný pacht nebo dokonce i řízení jejich skrze »okresní správní rady«; velmi důrazně a nejednou působivě dokazovali škodlivost parcelového hospodářství; posl. *Modráček* (který otázku ovládal theoreticky nejvíce, ale stál na stanovisku zvláštním) psal dokonce o »pekle malovýroby«, o »příšerném potním průmyslu« domkářské existence; listy agrární ukazovaly ovšem na výhody malovýroby.

Boj čím dál tím více se proměňoval v *zápas o voliče* (bylo před prvými volbami do obcí) a nabýval rázu *demagogického.* V polovici února vystoupilo »České Slovo« se žádostí, aby byly vyvlastněny statky, mající víc než 50—100 ha (podle jakosti půdy) a to *bez náhrady.* Lze si představiti, jaké pobouření způsobil v agrárních listech tento návrh, jenž by ožebračil i velké sedláky; slova o bolševictví, o krádeži soukromého majetku a pod. ovšem

nechyběla. Strana agrární jala se proto tím horlivěji propagovati svou myšlenku, že půda musí byti *rozdělena* ve vlastnictví, a to *jen malým lidem;* v druhé polovici února čteme v agrárním tisku znovu a znovu, že bude vůbec vyloučeno, aby se vyvlastněné půdy dostalo větším zemědělcům. Strana zřídila zároveň jakousi »kolonisační kancelář«, která rozeslala do všech obcí dotazníky, kdo si žádá půdu do vlastnictví. To byl trumf, který nemohl býti překonán — v době tak mimořádné, kdy každý naučil se dívati se závistí na malého chalupníčka, který měl *svou* mouku a *své* brambory, se přihlášky ovšem hrnuly. Kromě toho strana agrární pozorujíc, že naléhavému volání malých lidí po půdě a rostoucí agitaci socialistické po zabrání velkostatků musí býti čeleno bez odkladu, usnesla se (19. února) připravovat návrhy, aby velkostatek byl donucen ihned určitou výměru vhodných pozemků odevzdat žadatelům v dočasný nájem a aby dlouholeté pachty parcelní půdy mohly býti vykoupeny ve vlastnictví nájemci; kromě toho se žádalo, aby velkostatky byly obstaveny a dávku ze jmění aby mohli velkostatkáři odvésti v pozemcích.

Zde tedy se setkáváme s myšlenkou *obstavení* (ve smyslu »záboru«) *velkostatků*, ale zároveň starší rozumnou myšlenkou na parcelaci půdy, kterou by velkostatek postoupil pod titulem dávky z jmění. Že stanovisko strany stále ještě se vzpíralo řešení radikálnímu, vysvítá i ze »zásad agrárních pro vyvlastnění velkostatků«, uveřejněných ve »Venkovu« 16. března — v témže čísle, v němž prof. *Horáček* napsal výborný článek o »nebezpečí experimentů«, článek, v němž varoval, abychom mladou naši republiku nepovažovali za králíka, s nímž možno prováděti nejnemožnější pokusy. V dotčených »zásadách« je pověděno výslovně, že vyvlastniti se má veškerá *orná půda* velkostatků nad určitou výměru, kterou stanoví anketa *odborných znalců* (soudě z článku »Venkova« z 9. března myslelo se asi na výměru 1000 ha zemědělské půdy). V zásadách se pravilo zároveň, že na vyvlastněné půdě nesmí stát hospodařit v režii a tím ji odbírati drobnému lidu. Zmíněná velká anketa měla na návrh ministra *Práška* (28. února) míti 90 členů, hlavně z odborníků a zájemníků; zároveň ohlášeno, že otázka bude řešena co nejrychleji a »na zásadě naprosté *reelní spravedlnosti*«.

Proč toto rozumné stanovisko agrárních vůdců (či snad jen části jejich) nenabylo vrchu, není mi zcela jasno. Zdá se však, že hlavní zásluhu o to má *agitace sociálně-demokratického štábu*, jenž od polovice února zahájil v »Pr. Lidu« neobyčejně prudkou akci o *bezodkladné* zabrání velkostatků »v majetek národa«. Články, psané ne pérem, ale palcátem, častěji výhružné a štvavé, hromadily se zejména ve večerním »Právu Lidu« až do polovice

března; žádaly, aby stát vzal ve svou správu velkostatky (pocházející beztoho z krádeží pobělohorských) *ihned*, ještě před jarní setbou, žádaly konečně ve formě *ultimáta*, pod hrozbou krise vládní a parlamentní, pod hrozbou, že záleží jen na Národním shromáždění, »jaká bude řeč Kladna«, aby *do 14 dnů* stát velkostatky zabral a »z vůle lidu a přirozeného práva lidského« aby republika zmocnila se ohromného bohatsví. K vůli spravedlnosti se zároveň žádalo, aby do 14 dnů byly svolány ankety — jen ankety! — o vyvlastnění dolů, hutí a velkopodniků »monopolistických«. Kusem vysvětlení event. omluvy pro tuto kampaň je skutečnost, že tu a tam chovalo se venkovské dělnictvo, také pod vlivem komunistických agitátorů, vskutku hrozivě — ale domněnka, že agitace vyšla z téhož ideového prostředí, v němž od víc než půlstoletí zrála nenávist k české šlechtě, nepřestává proto býti velmi pravděpodobnou.

Pod tak terroristickým nátlakem došlo 21. března k *dohodě* stran; agrární listy ohlašovaly, že zvítězilo stanovisko *jejich*, t. j., že půda bude *rozdělena* do soukromého vlastnictví. Ale zároveň jsme četli, že ministerstvo se spokojí jen anketou *písemnou*. To byla patrně koncesse socialistům, nechtějícím déle čekati, ale znamenala zároveň nebezpečí, že otázka nebude řešena odborníky, nýbrž jen *politiky*. Na místo tříčlenného dohodovacího výboru (Meissner, Viškovský, prof. Němec) vstoupil 32členný výbor Nár. shromáždění, kterému uloženo vypracovati návrh zákona o *pozemkové reformě* (tu teprv vstupuje v popředí toto slovo) — *do 8 dnů!* Uvažte, prosím, *do osmi dnů!* Rozumí se, že lhůta tak krátká nestačila ani době tak mimořádné — po dvou týdnech (během nichž výbor jednal; vyslechl také některé odborníky) slyšíme zase *hrozby* bloku socialistického, hrozby bojem a »zvrácením celého vývoje poměrů«, namířené proti váhání a stanovisku stran občanských. Po uplynutí dalšího týdne *přijímá* již (16. dubna)) Národní shromáždění *»zákon o zabrání velkého majetku pozemkového«*, »jeden z největších činů, jaké vykonány byly v parlamentech celého světa«, rozřešení otázky, »jaká přichází v životě národů na denní pořádek *jednou za tisíc let«* (slova zpravodaje *Modráčka)*, přijímá jej po debatě pouze tříaž čtyřhodinné, když bylo po dvě hodiny čekalo, až sněmovní tiskárna dodá poslancům ještě mokré tisky návrhu zákona a motivace jeho . . .

* * *

Ustanovení zákona jsou zhruba obecně známa. Zákon, jenž zbavoval na nedohlednou dobu daleko největší část všech velkostatkářů (t. j. tu, jež

má víc než 150 ha půdy zemědělské nebo víc než 250 ha půdy vůbec; velkostatky obecní, zemské a ovšem i státní byly ze záboru vyloučeny) svobodnou disposicí jejich majetkem a uvrhoval je do trapného stavu právní a hospodářské nejistoty, byl v podstatě výrokem o příštím vyvlastnění asi 4—5 mil. ha, t. j. plochy víc než *dvakrát tak veliké jako země moravská*, byl nerozpačitým zasáhnutím do práv soukromého vlastnictví (jemuž ústava republiky v zápětí výslovně zaručila zvláštní ochranu) i do práv statkářských věřitelů, byl opuštěním původní myšlenky *pozemkové* reformy, protože *zabíral vlastně velkou většinou půdu lesní* (přes 3 mil. ha), již pro zamýšlenou kolonisaci zemědělskou naprosto nebylo potřebí; otvíral sic cestu k žádoucímu odstranění hospodářsky škodlivých latifundií, ale zároveň znemožňoval jednu z podmínek zdravého rozdělení půdy, jež nemůže postrádati velkovýroby, t. j. statků od 250 do 1000 ha; tím pak i nejasnými ustanoveními svými ohrožoval existenci, event umožňoval vyvlastnění velkého, se zemědělstvím souvisejícího průmyslu, jenž je bohatstvím a pýchou země; nepojal v program svůj vůbec tvoření a rozmnožení selských statků střední velikosti, což bychom u reformy pozemkové především očekávali; chtěje svým plánem domkářských a chalupnických malých hospodářství nebo družstev z těchto vrstev složených prospěti malému člověku, vydával zároveň početný a důležitý stav úřednictva i zaměstnanců na velkostatcích v nejistou budoucnost. A co hlavní: svým plánem pozemkového úřadu a slibem dalších zákonů, jež provádění pozemkové reformy teprv mají umožniti, oddaloval skutečné zahájení reformy na několikaletou lhůtu, ač právě r. 1919 byl hlad po půdě, ovšem jen v přechodných poválečných poměrech tkvící, nejbouřlivější. Jemu se pomáhalo de facto pronájmem okrajových parcel se strany velkostatků — bez organické souvislosti s pozemkovou reformou, která vůbec svým rozpětím na miliony hektarů nesla v sobě od počátku nebezpečí, že nutný převod půdy velkostatku na malostatek jen zdraží, zdrží a zbyrokratisuje.

Příčina všech těchto nedostatků tkvěla v tom, že dílo významu tak dalekosáhlého vzniklo v *poměrech hospodářsky i politicky abnormálních*, pod hrozebným *diktátem* jedné strany, na *rychlo a ukvapeně* a že většina občanská neměla síly, odvahy nebo možnosti své opravné návrhy prosaditi.

V *Německu* měla sociálně-demokratická strana většinu a vládu měla cele ve svých rukou — *jak jinak* se zachovali sociální demokraté tam k problému, jenž byl v podstatě stejný jako u nás. Vláda německá zřídila (29. ledna 1919) po krajích *osídlovací podniky*, jimž měla býti nabídnuta ke kolonisaci státní panství, jakmile dojde pacht jejich, jež měly dále právo vyvlastniti rašeliniště a lada (za obecnou cenu) a jež dostaly předkupní právo na všechny pozemky nabízené ke koupi, přesahují-li výměru 20 ha. V krajích, kde více než 13 procent zemědělské užitkové půdy připadá na velkostatky nad 100 ha, musili se vlastníci těchto velkostatků sloučiti ve »svazy k obstarání půdy« a postoupiti jednu třetinu zemědělské plochy k účelům osídlovacím, ale jen *potud, pokud by neklesla výměra* zemědělské velkostatkářské půdy v krajích *na 10 procent*. Vše za cenu obecnou, ale bez ohledu na zdražení přivoděné válkou. Velkostatky, které v hospodářském a sociálním směru jsou *vzorné*, nebuďtež k osídlování získávány.

Rozvaha, praktičnost a rychlá působnost tohoto opatření nepotřebuje bližšího výkladu. Proč v Československu to dopadlo jinak, bude jednou zajímavou otázkou historického rozboru. Politický terror strany jedné, parcelační naděje strany druhé, bezradnost stran ostatních, vše ve spojení s nespornou mravní snahou o založení lepší budoucnosti vlasti, ale i zřejmým nepochopením nebezpečí, do nějž bezpříkladný zákon zemi uvrhne, budou nepochybně konstatovány mezi výslednými rysy jeho.

II.

Ovládnutí reformy stranou agrární. — Pozemkový úřad. — Zákon přídělový a zbytkové statky. — Zákon o hospodaření na zabraném majetku. — Zákon náhradový čili zakrytá konfiskace části velkostatku. — Dávka z majetku a přírůstku jeho. — Kombinovaný útok na velkostatek a zásady spravedlnosti a slušnosti. — Dodatečné změny pozemk. zákonů. — Provádění zákonů a praxe Pozemkového úřadu. — Neshody mezi úmysly zákonů a úmysly Pozemkového úřadu. — Masarykova varovná slova a jeho ústup.

Naznačil jsem, že revoluční radikalismus záborového zákona, v tom snad i myšlenka parcelace panských dvorů na domkářská a malochalupnická hospodářství nevyplynuly v programů a úmyslů agrární strany, nýbrž že jí byly spíš okolnostmi vnuceny. Znenáhla však pozorujeme, že se strana s dílem »pozemkové reformy« stotožňuje čím dál tím více; v provolání k prvým volbám do Národního shromáždění (4. dubna 1920) již zdůrazňuje, že podstatná část pozemkové reformy je dílem jejím a že zástupci strany byli nejen hlavními tvůrci reformy, ale že jsou také pověřeni úkolem, aby ji provedli. Provolání kladlo důraz zejména na zákon o výkupu dlouholetých drobných pachtů ve vlastnictví, na zákonná ustanovení o nuceném pachtu prozatímním a na stvořené jimi mocné hnutí *domovinářské*. Oč tu jde, je známo —

aby nebylo nedorozumění, poznamenávám, že pro důvody, jež stranu vedly k podpoře domovin, mám plné pochopení.

Ponechme stranou otázku, pokud splnily se nebo zklamaly naděje strany v pomoc domovinářů (při volbách z r. 1911 obdrželi agrárníci v Čechách poměrně mnohem více hlasů než při volbách z r. 1920); pravdou bylo, že strana v uzákonění reformy měla vynikající účastenství a že dovedla si dobýti rozhodujícího vlivu na provádění její; v říjnu 1919 stvořený *Pozemkový úřad* se svou bezpříkladnou mocí měl v čele předáka strany. Prvým úkolem jeho bylo spolupůsobiti při dokonání zákonů o pozemkové reformě. I tu bylo třeba *spěchati* — neboť zásadou bylo, že dílo musí býti hotovo ještě v revolučním Národním shromáždění, ještě před volbami. Tak celkem podobným způsobem jako zákon záborový, t. j. na rychlo, bez opravdové debaty a za nepatrné presence poslanců, ale přece po důkladnější přípravě výborové, byly v posledních měsících a posledních dnech před uzavřením sněmu přijaty hlavní základní zákony o pozemkové reformě.

* *
*

Které to byly zákony? Chci-li býti stručným, nemohu promluviti o všech. Byl to především *zákon přídělový* (z 30. ledna 1920), jehož kusem prakticky prozatím nejdůležitějším bylo ustanovení, že velkostatek je povinnen dáti přiměřenou část své půdy, a to neprodleně, drobným žadatelům do dočasného nájmu. Tím teprv byl uzákoněn plán již rok starý, o němž jsme se zmínili, a to také (vedle snad výkupu pachtů dlouhodobých) byl skutek účinné, ač zatímní »pozemkové reformy««, třebas provedení jeho v praxi (jak při kvapu daném okolnostmi nebylo lze asi zabrániti) překročilo leckde míru účelnosti a slušnosti. Ostatek zákon zdůraznil zase a to velmi určitě zásadu, že půdy zabrané má se dostati jen malým lidem (nebo sdružením jejich), legionářům, invalidům atd. ke zřízení samostatných podniků zemědělských nebo rodinných nedílů »o 6 až 10, po případě 15 ha zemědělské půdy podle jakosti její« — tedy k utvoření nebo zvětšení gruntů *domkářských* a *chalupnických*, nikoliv selských statků, které by posílily vrstvu pravého sedláctva, jež je v naší vlasti nejen vlastním representantem a jádrem zemědělského stavu, nýbrž i nejdůležitější po nejedné stránce složkou národní společnosti. Zato však přinesl zákon do dosavadních představ o parcelaci půdy velkostatkářské zajímavou *novinku* — myšlenku *zbytkových statků*. Plán jejich vstupuje do zákona velmi opatrně a takřka zadními vrátky —

zbytkový statek, t. j. panský dvůr, při němž po rozparcelování částí postrádatelných má zbýti tolik půdy, aby rozsáhlé stavby dvoru nebyly hospodářsky znehodnoceny, má vzniknouti v prvé řadě *směnou* za půdu nezabranou, t. j. půdu sedláků nebo malých statkářů, která nedosahuje 150 ha, a kterou uchazeč postoupí k parcelaci. Ale — nevznikne-li směnou nebo není přidělen družstvu, »budiž přidělen k vytvoření odborných hospodářství jednotlivcům zvláště způsobilým k vedení větších podniků zemědělských«.

Nevím, mnoho-li selské nebo malostatkové půdy bylo dodnes získáno výměnou a podrobeno parcelaci na místě statků zbytkových (před půl rokem nebylo to ani 5 procent rozlohy prvotných zbytkových statků), ale vím, že vznikl již značný počet těchto statků, t. j. dvorů ve velikosti průměrem 30 až 150 ha (průměr u 157 zbytkových statků, stvořených na 63 »reformovaných« velkostatcích a vyčtených v úřední »Pozemk. reformě« 1922, str. 135, činí 76 ha na statek) a že byl pronajat nebo prodán — plocha prodaná na rozdíl od pronajaté činí jen 22 procent vší rozlohy zbytkových statků! — velkoagrárníkům, nájemcům, bývalým panským úředníkům nebo družstvům a obcím. Třeba ovšem dodati, že myšlenka zbytkových statků nebyla plodem theorie, usilující o zvýšení výroby zemědělské nebo vůbec o zlepšení agrárních poměrů v naší zemi prostředkem pozemkové reformy; vyplynula logicky ze zásadně parcelačního pojetí panské půdy, když se poznalo, že nelze rozparcelovati budov panského dvora nebo přiděliti je chalupnickému hospodářství; teprv dodatečně spolupůsobila myšlenka, aby se mohlo malému člověku dostati půdy i tam, kde není velkostatku. Ale pochopíme, že naděje na získání zbytkových statků stala se mocnou vzpruhou akční ve straně agrární a získala reformě i ty stranníky, u nichž dosud měla vrch odmítavá kritika. Nebyl to, pravda, ani v tomto případě normální selský statek střední velikosti, jenž z ní mohl očekávati prospěchu, ale rozhodující bylo, že prospěch kynul kapitálově silnějším nebo společensky vlivným jedincům.

* *
*

Následoval zákon o *hospodaření na zabraném*, ale dosud nepřevzatém *majetku* pozemkovém (z 12. února 1920). Důvodem k němu byla obava, že by velkostatkář, očekávající vyvlastnění svého statku, řádně nehospodařil a zejména lesy plundroval; zákon sáhl proto k ustanovením tak drakonickým, že v případě potřeby (tato potřeba byla velmi široce vyměřena) činil

hospodářem na statku de facto pozemkový úřad. Zákon pro to nalezl výraz »úřední správy«, ačkoliv již jiné nařízení s platností zákonnou (z 18. června 1919) dávalo ministerstvu zemědělství (a od října 1919 místo něho také pozemkovému úřadu) celkem totéž právo pod titulem »vnucené správy«. Ale i na statcích, kde se hospodařilo normálně, zaváděl zákon občasný nebo nutno-li i trvalý dozor pozemkového úřadu, jemuž musel býti k schválení předkládán každý prodej dříví (vyjímajíc drobný prodej místní), jemuž podle potřeby musily býti dány k disposici nebo revisi účetní knihy i zásoby a jemuž poslušenstvím a informacemi byli rozličně zavázáni úředníci a zřízenci velkostatku. Ukázalo se ovšem, že obavy, jež vedly k vydání tohoto krutého zákona, byly věcně neodůvodněné, nebo aspoň velmi upřílišené — těžké hospodářské škodě, která tkvěla v tom, že velkostatkář, jak přirozeno, musil se vzdáti všech plánů na nové investice, jež by výnos statku (statku, jenž mu bude za skrovnou náhradu konfiskován) v budoucnu zvýšily, na nové stroje, nové pokusy atd., zákon ovšem zabrániti nemohl — on naopak zájem vlastníka o budoucí prospěchy hospodaření v základech podvrátil. Zákon byl, řekl bych, spíš plodem převratové horečky, která ve velkostatkáři hledala nepřítele, jejž chtěla takřka okázale trestati; s tím souvisí asi, že některé vnucené správy nařízeny byly bez dostatečného věcného oprávnění a musily býti později zrušeny. Bohužel tento duch, který ve velkostatku viděl jaksi kořist, kterou převrat vydal v moc obecnosti a ve velkostatkáři *provinilce*, s nímž se zachází zkrátka, projevoval se v našich zákonech pozemkových i později, v době již uklidněnější — srv. na př. ustanovení nového zákona náhradového z července 1922, podle něhož vlastník statku dosud nezabraného je povinen pronajmouti dvůr svůj nájemci, kterého mu *určí* pozemkový úřad. Tento duch vtělil se ovšem rozličně i v zákon prakticky zvlášť důležitý — *zákon náhradový*.

* *
*

Zákon náhradový (z 8. dubna 1920) stanovil, co velkostatkář za půdu vyvlastněnou dostane. Jak známo, nepřiřkl zákon tento vlastníku běžnou cenu obecnou, nýbrž cenu *předválečnou* z let 1913—15, stanovenou mechanicky, ne individuelně, a sníženou u majetku přes 1000 ha (nikoliv podle velikosti *jednotlivých* dominií, nýbrž podle velikosti *veškerého* pozemkového majetku velkostatkářova), srážkou vzestupnou od 5 do 40 procent, a zvýšenou

později nebo sníženou*) podle okolností, jež cenu statku podstatně zvyšují nebo snižují, o 30—50 procent (u budov až 70 procent). Inventář živý i mrtvý se platí podle ceny obecné a to hotově, ale tato může propadnouti na zaopatřovací závazky velkostatkáře k dosavadním zřízencům. Takto vypočtenou náhradu mohl vlastník obdržeti hotově, ale stát mu ji také mohl — zcela dle svého uvážení — zůstati dlužen, dlužen tak, že by dluh byl nevypověditelným a byl úrokován celými — 3 procenty, po případě splacen 3procentními dluhopisy. Při tom bylo vyloučeno, že by těmito dluhopisy mohl majitel platiti dávku z majetku nebo jiné dávky veřejné — lze si vypočísti, jaká by byla prodejní cena jejich!

Kdo uváží rozdíl ceny půdy z roku 1914 na jedné a z roku 1920 (kdy koruna stála 8 centimů) na druhé straně, přizná, že tato náhrada a že zejména způsob úhrady její byl *zakrytou konfiskací větší části majetku*. Není pochyby, že malý člověk, hlásící se o několik měřic půdy zabrané, měl nárok na cenu nižší ceny obecné, vyhnané mimořádnými poměry do výše, a není pochyby také, že by bylo lze oprávněnému požadavku tomu vyjíti vstříc, zejména kdyby zákon byl umožnil, aby velkostatek vyrovnal se se sousedy půdu žádajícími (do hospodářsky snesitelného procenta výměry) *přímo*, bez zdražovacího prostřednictví Pozemkového úřadu a kdyby k tomu konci stanovil třeba stupnici dovolených cen. Ale pochybno bylo již, má-li nárok na nepřiměřenou slevu a na právní i majetkové poškození velkostatkáře velký sedlák nebo nájemce ve válce zbohatlý a kupující zbytkové statky, nebo družstvo, usilující o panský cukrovar nebo lihovar. Ještě víc pochybno bylo, má-li k tomu právo *stát*, jenž si sice vyhradil v ústavní listině právo omeziti zákonem soukromé vlastnictví, ale jenž podle celého ducha ústavy mohl sotva učiniti to jednostranně, výminečným zákonem, namířeným proti jediné třídě. Neboť stát má po ruce jiné právně zcela nezávadné prostředky, aby sociální a hospodářské nesrovnalosti, plynoucí z křiklavých rozdílů majetkových, vyrovnával ve prospěch celku. Takovým prostředkem jsou *daně*, jako na př. vzestupná osobní *daň z příjmů*, která velkostatkářského boháče stejně jako průmyslového nebo peněžního postihla po válce přirážkami až 600procentními. Takovým prostředkem byl *zákon o dávce z majetku* a *přírůstku majetku*, uzákoněný téhož dne co zákon náhradový, zákon, jenž měl vzestup jmění věcného za války a po válce na rozdíl od zne-

*) Stylisticky určitější by bylo napsati: Tato základní cena byla zvýšena později nebo snížena atd. Ale ponechávám svůj původní text beze změny, aby bylo jasno, na jakém základě vybudoval anonym ve »Venkovu« z 24. února své tvrzení, že prý jsem popletl dvě různé věci, napsal n pravdy, projevil úžasnou neznalost věci atd.

hodnocení jmění peněžního a také jmění samo postihnouti právě u půdy velkostatkářské způsobem neobyčejně účinným. Neboť dávka tato zasahovala největší objekty velkostatkové až polovinou jejich skutečné hodnoty; u všech velkostatků dohromady činila průměrem asi jednu třetinu hodnoty jejich. Miliardové bohatství dostávalo se touto cestou státu do rukou — a záleželo jen na něm, chápal-li vskutku potřebu nové přestavby hospodářské a sociální, pokud na držení půdy závisela, jako povinnost naprosto neodkladnou, aby dostal do moci své tolik půdy, kolik potřeboval — t. j. asi třetinu velkostatkářské půdy zemědělské; podle vší pravděpodobnosti byl by (náhradou za půdu lesní) dostal tuto třetinu, ba víc než třetinu, do rukou skutečně, i kdyby část velkostatkářů mohla snad (což je pochybno) platiti dávku hotově. Jinými slovy: nebylo vůbec třeba zákona záborového a náhradového atd. — a uskutečnění pozemkové reformy bylo by usnadněno cestou řádnou, která v cizině nemohla vyvolávat nepříznivé úsudky, v tom i výtky bolševictví.

Co se však nestalo? Stalo se, že v jeden a týž den vydány byly zákony, které ohlašovaly obecnosti, že *pod titulem dávky z jmění a přírůstku vezme se velkostatku nanejméně třetina jeho hodnoty, a zároveň že pod titulem pozemkové reformy se mu vezme kromě toho ještě 50—70 procent jeho skutečné ceny.* Míníte-li, že přeháním, zeptejte se ne velkostatkáře, ale spravedlivého advokáta s konkretními případy obeznámeného. Pozemková reforma, tak jak je uzákoněna, znamená ještě dnes po poklesu cen, že v dobrých půdách dostane velkostatkář za vyvlastněný statek od pozemkového úřadu jen (vysoko počítáno!) 30 procent jeho nynější hodnoty, v horších půdách snad 40 procent; roku 1920-21 bylo to, jak zřejmo mnohem méně. Neboť, jak víme, náhrada za vyvlastnění se počítá podle ceny z roku 1914, ceny *předválečné*, ale dávka z majetku počítá se podle odhadu jeho ke dni 1. března 1919, tedy podle ceny *poválečné* a je tím *vyšší*, čím větší je majetek, o nějž se jedná — kdežto pozemkový úřad platí za vyvlastněnou půdu tím *méně*, čím větší je celkový majetek velkostatkářův. Tak dostal se velkostatek najednou mezi dva strašlivé mlecí kameny, v nichž by *musil* zahynouti; dílo zákonodárné proti němu vymyšlené, provedeno do poslední písmeny, znamenalo zajisté v četných případech, zejména šlo-li o velkostatek dluhy zatížený, že velkostatkáři nezbude nic, a v některých případech že by měl *ještě doplácet*i. Vím, že lze uvésti některé vážné důvody proti tomu, aby latifundiový majetek velkostatkový byl vyvlastňován za plnou cenu obecnou — ale co se stalo u nás, převýšilo přece nesnesitelně míru zkrácení omluvitelného. A při tom při všem měl si vel-

kostatkář ponechati objekty *»nadbytečné«*, o nichž zákon prohlásil, že je Pozemkový úřad nepřevezme, t. j. *zámky, staré hrady, parky*, jejichž udržování spojeno je pravidlem s velkým nákladem a možno jenom vlastníku velkých statků nebo velkých kapitálů. Krumlovský *Schwarzenberg* mohl by tyto passivní poklady rozděliti svým dětem, ale po statku nejvýš 250 ha obnášejícím jim postoupiti nemůže, neboť veškeré jmění rodičů a dětí, ať se nachází kdekoli v republice, tvoří podle zákona *jediný soubor*, z něhož nesmí býti propuštěno ze záboru více než 500 ha — nic víc a to jen výjimkou než 500 ha, včetně lesů! Jen v jediném případě dovolil pozdější zákon, ponechati vlastníku více — šlo-li by o park nebo zvlášť cenný kout krajinný nebo historickou a uměleckou památku — jedině plošná výměra takové hospodářsky passivní znamenitosti může býti vlastníku ponechána nad míru 500 ha. Neméně příznačné je, že platiti dávku z majetku a přírůstku majetku půdou, tedy postoupiti státu zhruba třetinu vší velkostatkářské půdy, dosud dovoleno nebylo, nebo že Pozemkový úřad brání se rozličně, aby velkostatkář mohl část statku prodati z volné ruky, aby nabyl hotovosti k zaplacení dávky z majetku. Ano nové vzdělání zákona náhradového (1922), jež obírá se prvou eventualitou, pospíšilo si ustanoviti, že v případě takovém nepřevzal by stát postoupenou půdu v ceně, na jejímž základě byla dávka vyměřena (tedy v ceně poválečné z roku 1919), nýbrž v ceně podle zákona náhradového, tedy podle průměru let 1913—1915, zvýšené pouze o 15 procent. Zcela podobně nařídil týž zákon, že náhrada za knihovně na statku zajištěné služebnosti, pokud nebudou převzaty, určí se podle jejich hodnoty *předválečné*, ale že pense a dary z milosti jsou povinni vlastníci zabraného majetku zajistiti na svůj náklad dle stavu z května 1921, tedy podle jejich výše *poválečné!* Při tom nota bene *nebylo* řečeno, že se to týkat může pouze pensí, váznoucích na 250 ha vlastníku ponechaných, nýbrž bylo to formulováno tak, jakoby měl zabezpečiti i vyplácení pensí u statků nebo dvorů mu vyvlastněných! Jak vidno, nebylo zapomenuto na nic, co by dojem, že zákony o pozemkové reformě příčí se v nejednom bodu právnímu cítění a zásadám spravedlnosti a slušnosti, mohlo porušiti.

* *
*

Což nikdo, tážete se, nevaroval zákonodárce a neupozornil na nesrovnalosti event. nemožnosti takového postupu? Odpovídám, že v jisté míře stalo se to hned při sankci obou zákonů, o nichž jsme mluvili a to způsobem

v dějinách zákonodárství snad ojedinělým — sám náčelník státu, ohlašuje (29. dubna) svou sankci k předlohám, upozornil na některé povážlivosti jejich, v tom zejména na to, že je jiné měřítko pro dávku z majetku a jiné pro náhradu za zabraný majetek a že 3procentní úročení státního dluhu za tento majetek je nedostatečné. V tomto posledním bodu stala se náprava nedávno (úrok zvýšen na 4 procenta, přirážka latifundiová snížena na nejvýš 30 procent), ale zároveň byla jinými ustanoveními dosavadní značná výše náhrady kvalitní *zredukována* (na 5—15 procent) a dotčená právě srážka latifundiová byla kombinována *novou srážkou*, která chtěla tomu, aby srážka latifundiová zveličila se tolikrát o 5 procent ročně, o kolik let později Pozemkový úřad statek převezme. Takto podmíněný vzestup srážky latifundiové měl přestati, dosáhl-li by 40% základní ceny statku. Poněvadž je těžko uvěřiti, že by v nejbližších létech pozemkový úřad mohl většinu latifundiových držav vskutku převzíti (neboť zdá se, že nebude vždy vědět, co s nimi počíti), znamená to v podstatě, že latifundiová srážka zůstane v četných případech ve své kruté výši nebo přiblíží se jí povážlivě. V základní křivdě celé konstrukce došlo k opravě jen potud, že se stanovilo zákonem (z 12. srpna 1921), co slíbil již zákon o dávce z majetku, že totiž v tom případě, když by odhad statku pro dávku z majetku a z přírůstku jeho vypadl výše než výpočet ceny jeho podle zákona náhradového (to bylo ve všech případech), má se dávka z majetku říditi výpočtem *tímto*. Je jasno, že tím výnos dávky z majetku ke škodě státu musil klesnouti neobyčejně (o tom budeme ještě mluviti) -- proto ustanoveno zároveň, že Pozemkový úřad přispěje státu k *částečné* úhradě ztrát, jež takto státní pokladně vzejdou, 15% z přejímací ceny každého velkostatku. Čtenář mi asi přisvědčí, že celá tato historie je zvlášť příznačným dokladem *zmatku*, do něhož nerozvážným radikalismem svým dostala se celá tato »reforma«. Rozumí se, že těch 15% úhrady musil napříště Pozemkový úřad přesunouti na své klienty, půdu nabývající, tedy především na malého člověka.

Otázku, jak za tak povážlivého zákonného podkladu mohla reforma postupovati v praxi, lze zodpověděti prostou, ale významnou větou: Pozemkový úřad zpravidla *nepostupoval podle zákona*. Pozemkovému úřadu stal se zákon zpravidla jen *strašákem*, jen hrozbou, kterou se vykonával na velkostatkáře nátlak, aby přistoupil na dohodu dobrovolnou, nebo prodal statek nebo díl jeho obci — zdráhal-li se nabídnutou, ovšem nízkou cenu přijmouti, *pohrozilo se mu*, že se bude postupovati podle zákona. Fakt ten je sám sebou důkazem, že Pozemkový úřad měl o příkrosti zákona mínění zcela správné. Sledovati podrobněji dosavadní methody Pozemkového úřadu

(a přepodivné rozdíly jejich) v nabývání a nakládání se zabranou půdou bylo by kapitolou o sobě, kapitolou jistě zajímavou, zejména kdyby každý velkostatkář vydal své zkušenosti tiskem, jak se již v jednom případě stalo. Ale třeba tuším na omluvu Pozemkového úřadu uvésti, že úkol naň vložený byl ohromný, že poměry byly daleko rozmanitější než předpokládalo schema zákona, že se cesta k cíli vedoucí teprv hledala a že úřad, aspoň v mnohých případech, měl dobrou vůli popřevratovou revolučnost zákona *zmírniti*. V mnohých případech choval se však ku podivu *příkře;* také stížnosti, že úřad je složen většinou z mladých lidí bez tradic, zkušeností a potřebného taktu v správním řízení jsou tak souhlasné a časté, že jim těžko lze upříti podstaty. V květnu 1919 otiskl dr. *Voženílek* (jenž je, jak se zdá, jednou z vedoucích osob Poz. úř.) ve »Venkově« řadu článků, z nichž vidno, jak methodicky si původně úkol svůj představoval. Z článků bylo ovšem patrno, že by postup tak pečlivý a ostražitý vyžadoval léta, dlouhá léta organisované všestranné práce. Ale z politických stran, zejména socialistických, křičelo se stále: *rychle, rychle!*, občas hrozilo se ještě šlechtě vyvlastněním *bez náhrady*, ovšem že na účet konfiskace pobělohorské (naposled se to stalo polooficielně ve vládních listech na podzim 1922, když k nám pronikly zprávy o agitacích některých velkostatkářů proti reformě, organisovaných za hranicemi); konečně zdá se, ovládlo mínění, že vše musí býti provedeno usque ad finem do r. 1926, t. j. do doby, kdy bude nutno vypsati volby do nové dolní sněmovny.

Za takových okolností musil Pozemkový úřad *spěchati;* nedivno, že výsledky byly podle toho. Pracovní plán pro prvé období (1921—1923), vydaný jím v červnu r. 1921, překvapoval tím, že v úvodu stanovil některé rozumné zásady, pro něž však zákon vskutku neposkytoval náležité opory, ano jež de facto vylučoval, leč že by snad šlo o půdu do 500 ha (na př. — což je jistě chvalitebné — aby byly uchovány nebo aspoň šetřeny vzorné důležité podniky velkostatkové, mluvil také o možnosti zachovati větší celky zemědělské z ohledu na hospodářský průmysl a veřejné zásobování) — ale ve výpočtu statků, určených ku převzetí a parcelaci, nevysvětlil čtenáři nikterak, proč jeden velkostatek má býti parcelován celý, proč u jiného jen jeden dvůr, proč u třetího 50% půdy zemědělské atd., nevyložil také, jak souvisí výběr velkostatků k »reformě« odsouzených se zásadami vyloženými v úvodu. Letos v lednu uveřejnili dr. *Viškovský* a dr. *Voženílek* v úředním svém věstníku články obsahem souhlasné a seznamující se zásadami jmenovaného plánu pro *druhé*, již prý poslední období pozemkové reformy (má obsáhnouti léta 1924—1926) — a i z diplomaticky opatrné stylisace jejich

proniká přesvědčení, že největší část práce, kterou třeba vykonati, nebude lze vykonati bez uchýlení se od zákona. Poznamenávám jen mimochodem, že v článku Voženílkově klade se značný důraz na získání *zbytkových statků*, nebo že se tu mluví o velkostatcích, jež sic budou *zpravidla* státem převzaty, ale jichž *nebude* použito pro drobný příděl (také proto, že není drobných schopných uchazečů místních). Důležitější je, že se tu naznačuje, že menší velkostatky bude nutno rychle propustit ze záboru, i když zákonné kriterium k tomu, t. j. jak rozumím, že výměra majetku nesmí přesahovat 250 ha, nebude skutečností poskytnuto. Pan dr. Viškovský praví dokonce: Co je ze záboru a tím z pozemkové reformy vyloučeno, je dáno jednak zákonem, jednak *národohospodářskými cíly*, jež reforma má na zřeteli.

Rozumím tomu tak, že autor chce říci: tam, kde zákon je v rozporu s národohospodářskou potřebou, budeme se říditi především touto. Vidím v tom přiznání, že ředitelé Pozemkového úřadu sami uznávají, že zákony o pozemkové reformě skutečnostem národohospodářským nedostačují nebo se jim přímo příčí, jak ostatek i z jiných projevů i praxe Pozemkového úřadu bylo výše doloženo. Pochybuji však, že cesta z tohoto poznání vede opuštěním nebo obcházením base zákonné a nastolením nadzákonné svrchovanosti Pozemkového úřadu. Zákon dí, že víc než 500 ha nesmí býti propuštěno ze záboru — s jedinou výjimkou, již známe. Zákon musí buď býti proveden *všude* — justicia regnorum fundamentum — nebo *změněn*. Patřím k těm, jejichž pevným přesvědčením je, že zákony o pozemkové reformě jsou bez ohromných škod národohospodářských i kulturních neproveditelné. Cesta k nápravě vede jen *zákonnou změnou jejich*.

* * *

Vhodná příležitost k tomu se již jednou naskytla. Bylo to po novoročním projevu *Masarykově* r. 1922, v němž o pozemkové reformě pověděno bylo nejedno pravdivé slovo. Pan president mínil, že by jistý počet větších statků měl býti zachován, že ponechávat hospodářství na nich státu je chybou, že *parcelování šmahem* neodpovídá našim potřebám, že přijde jím nazmar technická síla a dovednost hospodářských úředníků, nejistotou poměrů že ztrácí stát miliony, Pozemkový úřad že je bez kontroly a že by měl býti *odpolitisován* — krátce, že zákony o pozemkové reformě potřebují reformy. O dvanáct dní později přijal president pětičlennou deputaci republikánské strany, vedenou p. Mašatou, aby — zahladil nepříznivý dojem, vyvolaný

svými poznámkami ve straně agrární. Jak tato oběť pravdy byla sestylisována, pominu mlčením. Je známo obecně, že kampaň ve »Večeru« vedená posl. *Vraným*, v souhlasu (jak se tvrdí) pouze s *částí* strany agrární, vedla k tomuto nečekanému vítězství nad Masarykem a nad pravdou. Jeho význam tkví v tom, že prvá politicky i psychologicky vhodná příležitost k novellisaci zákonů o pozemkové revoluci v naší vlasti byla promeškána.

III.

Poměrně malý rozsah zemědělské půdy v českém velkostatku. — Síla stavu selského. — Jak vznikly české velkostatky. — Situace na Slovensku. — Pokud je velkostatek nezbytný a pokud možno zmenšiti dvorskou půdu jeho. — Dosavadní výsledky přídělových operací a methody jejich. — Možnost postupu umírněného a dalekosáhlé prospěchy jeho. — Nebezpečí z postátnění lesů. — Slova Rašínova.

Pokusil jsem se ukázati, že historické předpoklady trestného vyvlastnění velkostatků jsou z největšího dílu plodem omylu nebo předsudku; něco podobného lze říci o hospodářských předpokladech jejich parcelace. Český člověk, vida výstavné panské dvory a rozlehlé lány rolí jejich, s nimiž sousedí pestrá síť daleko menších parcel selských, představuje si, že v rukou velkostatku je soustředěna daleko největší část plodné půdy v naší vlasti a že českému sedláku zůstaly jenom zbytky. To je *omyl základní:* velkostatek (přes 100 ha) nedrží víc — všechno, tedy i rozsáhlé panské lesy do toho počítaje — než něco přes třetinu půdy starých zemí českých, počítaje v to statky církevní a obecní. A ještě důležitější je, že *půdy zemědělské*, tedy rolí, luk, zahrad a pastvin, má v moci své *pouhou šestinu:* víc než pět šestin, t. j. 84%, patří malým, středním a velkým zemědělcům. Jinými slovy: plošná rozloha velkostatku opřena jest především o půdu *lesní*.

To znamená, že máme, díky Bohu, dostatečně *silný stav selský;* přes rostoucí počet parcelových hospodářství připadá na chalupnický a selský statek stále ještě 50% vší půdy v zemi. Stav selský byl, pravda, před 600 a 500 lety ještě silnější — to bylo tenkrát, když po příkladě všech zemí západoevropských došlo i u nás k *ohromné pozemkové reformě* v pravém slova smyslu, t. j. když velkostatek, či spíše šlechtičtí a církevní držitelé velikých, z velké části nevzdělaných ploch půdy počali s králem v čele zakládati valem nové vesnice s řádnými selskými statky, volajíce do země v zástupech cizí kolonisty, nebo když počali malé nevolnické vsi české pro-

měňovati ve vsi s normálními sedláky, sedláky, kteří dostávali půdu v dědičný pacht za poměrně výhodných podmínek hospodářských i právních. Tenkrát sahaly parcely nových selských gruntů někde až k samým příkopům rytířského hradu — pán půdy nechal si často jen malý dvůr, chtěje žiti rytířsky, jen z renty, kterou mu v hojné míře skýtaly dávky jeho poddaných sedláků. Bylo by dlouho vykládati, jak po válkách husitských — u nás zrovna tak jako v západní Evropě — počala se měniti hospodářská situace v poměru pána a poddaného, t. j. jak klesal s klesáním ceny peněz čím dál tím více výnos nezměnitelného selského pachtovného, jak pán počal zas zřizovati dvory, zakládati rybníky a pivovary a hospodařiti přímo. Ale té nové potřebě a nové orientaci hospodářské i kulturní padla za oběť jen poměrně malá část selského statku (byla to hlavně ta, která ležela poustkou po zhoubách válek husitských a války třicetileté) — velkostatek, jak jej postihujeme dnes v naší zemi, vznikl hlavně v 16. století (menší již měrou v druhé polovině 15. a v prvé 17. stol.), a to hlavně (kromě zabrání statků církevních) *skoupením statků drobné šlechty* vladycké a rytířské, která původně držela daleko více půdy, zejména zemědělské půdy, než páni. Krátce: velká šlechta pohlcovala a z největší části vskutku pohltila šlechtu malou. Bylo by také dlouho vykládati, proč selský statek velkou většinou unikl nebezpečí, jemuž propadl svobodný statek rytířský — fakt, že silný selský stav zůstal nám dochován do 19. stol., až do doby, kdy revoluční zákon ze 7. září 1848 povýšil dosavadního poddaného a nájemného držitele na svobodného vlastníka, je ze všeho nejdůležitější.

Na *Slovensku* vyvinula se situace v 13. až 14. století podobně jako u nás, ale vývoj byl tam pro sedláka nepříznivější: dnes lze říci, že ve většině Slovenska *není* středního stavu selského v našem smyslu — tam proti sobě stojí velkostatek mocně, daleko mocněji než u nás (40 až 50% vší půdy) vyrostlý na jedné, a bezpočet drobných parcelových hospodářství na druhé straně, kdežto střední stav selský, jako hlavní držitel půdy a representant zemědělské výroby tam hraje roli celkem nevelikou. V tom Slovensko patří do hospodářsko-sociální sféry východoevropské s jejím zvláštním rázem — velký pán na jedné a velký chudák na druhé straně; střední stav tvoří pravidlem židi a cizinci. Neznaje vývoje agrárních poměrů v Uhrách tak dobře, jako u nás, nedovedu bezpečně vyložiti, jak k těmto velikým rozdílům došlo. Ale předpokládám, že spolupůsobila při tom hlavně daleko větší politická moc a s ní libovůle panské šlechty v Uhrách, která vytlačila poddaného na nejhorší půdy a zproletarisovala ho, vedle toho pak v lidu samém nedostatek smyslu pro zachování celku selského statku, propadajícího v novější době znovu a znovu dělení mezi dětmi po úmrtí hospodářově.

Z toho, co právě vyloženo, uzavírám, že program pozemkové reformy měl by býti *na Slovensku v podstatě jiný*, než v našich starých zemích, ano že sám zákon měl býti jiný — t. j. měl bych za věcně oprávněné vyvlastnit na Slovensku poměrně víc půdy velkostatkové než u nás a stvoření středního selského stavu postaviti v popředí zájmu. Ale bylo-li by tam pod Karpaty úkolem reformy udělat, pokud je to možno, z trpasličího hospodáře chalupníka a z chalupníka sedláka, je zřejmo, že by proměna taková, měla-li by se zdařiti, vyžadovala *leta* pečlivé, všestranné přípravy všeho druhu a nová, *dlouhá léta* pro nenáhlé provedení. V krátké době tří až pěti let a k tomu v době hospodářsky i politicky tak zvířené, úkol tak ohromný ovšem zdolati nelze; stane-li se o to pokus přece, jest se obávati, že jen zkazí a pro budoucnost snad znemožní dílo, které by mohlo a mělo znamenati vskutku osamostatnění slovenského národa.

* * *

Pravil jsem, že v starých českých zemích je rozsah zemědělské půdy velkostatkářské poměrně neveliký, t. j. v podstatě úměrný situaci, jak se vyvinula v starých zemích kulturních na západě, na př. ve Francii. O otázce, pokud je velkostatek národohospodářskou nezbytností, pokud má vedle něho své oprávnění, výhody a škody malovýroba domkářská a chalupnická, nebo jakou roli tu hraje selský statek střední, psalo se i u nás v posledních létech mnohonásobně — nejpronikavěji, pokud vím, v studiích prof. *Brdlíka* v »Zemědělském Archivu« 1919. Resultát, k němuž se znají celkem všichni odborníci, je krátce ten, že hospodářsky jsou nutny *všechny* druhy velikostní, že za určitých podmínek a okolností má své výhody malovýroba, za jiných velkovýroba, ale že vše záleží *na zdravém vzájemném poměru* těchto rozličných forem zemědělské těžby k sobě a přizpůsobení jejich výrobním podmínkám jednotlivých krajin (otázka je, zda veliký rozvoj latifundiového majetku na českém jihu není také kusem takového přizpůsobení). Každý opravdový odborník vám potvrdí, že je *nerozumem* (chci se vyvarovati slovu případnějšímu), chtíti velkostatkářské hospodářství ztenčiti tak, aby velkostatku (jak stanoví náš zákon) zbylo jen po 150 ha zemědělské půdy. Zkušenost i theorie chtějí tomu shodně a určitě, aby (jak jsme viděli v Německu) půda velkostatková obsáhla v zemi aspoň 10% vší půdy země-

dělské. *Zde je dána hranice, kterou měl stůj co stůj zákon respektovati* a kterou by byl jistě volil, kdyby byl vzešel z úrad odborníků a nikoli z neinformovanosti nebo i předpojatosti nebo nenávisti politiků. Stanovení této hranice by bylo asi také automaticky vedlo k žádoucímu účinku na Slovensku, t. j., že by tam velkostatek byl postižen větší měrou.

Položíme-li si otázku, mnoho-li zemědělské půdy by velkostatek mohl bez patrné škody hospodářské, podle předpokladu právě vyloženého, odstoupiti novým nabyvatelům, narazíme na *nesnáze statistické.* Statistická data z doby rakouské jsou stará 20—30 let, nová data československá jsou jen částečná a takřka příležitostná, což vše spolu se změnou hranic a rozličnými východisky statistik působí nemalé potíže. Zde může bezpečněji pracovati jen odborník, vládnoucí velkým pomocným aparátem; já musím spokojiti se čísly přibližnými. Podle dat pozemkového úřadu (z jara 1922), je v záboru velkostatkové zemědělské půdy (bez pastvin) v Čechách, na Moravě a ve Slezsku *733.000 ha.* Ale víme, že zábor netýká se velkostatků všech (t. j. statků nad 100 ha), nýbrž jen statků asi od 200 ha výše; nad to nevztahuje se na dosti rozsáhlé velkostatky státní, obecní, nadační a j. Přibližnou opravou těchto nedostatků dospějeme asi k *833.000 ha* zemědělské velkostatkové půdy v českých zemích, vše bez Slovenska a Podkarpatské Rusi. Jedna desetina vší zemědělské půdy (bez pastvin) týchž našich zemí vydá dle soupisu z r. 1921 468.000 ha. To by znamenalo, že velkostatku lze odníti nanejvýš *350.000 ha.* Kdybychom z toho počtu vyloučili statky obecní a statky mající rozlohu pouze 100—200 ha, dospějeme k číslu asi *300.000 ha;* rozhodli-li bychom se ztrátu tu vyrovnat u latifundií, staneme zas u čísla *350.000 ha.*

Odejme-li se velkostatku v českých zemích 300.000 ha, t. j. zhruba milion korců zemědělské půdy, znamená to, že se tato panská půda stenčila o 36% (při vyvlastnění 350.000 ha šlo by o 42%). To je asi tolik, co byl by velkostatek mohl plně poskytnouti, jak bylo vyloženo ve stati předchozí, náhradou za dávku z majetku. Lze opakovati: nebylo třeba zákona záborového a všeho, co s tím souviselo; založení pozemkové reformy na dávce z majetku a z přírůstku majetku by bylo právě postačilo, aby reforma zůstala v mezích, jež jí velitelsky určují národohospodářské zřetele a aby republika ušetřena byla velkých škod materielních i mravních, jež zákon záborový a vše, co po něm následovalo, nutně měl a bude míti v zápětí. Tak ovšem se jeví situace dnes — víme, jak úsilně pracovala proti tomuto řešení skutečnost. Pozemková reforma zajisté již částí půdy zabrané (i nezabrané) rozličně disponovala. Abych se zmínil jen o nejdůležitějším: do podzimu

1922 odstoupeno bylo (zase jen v českých zemích) na 93.000 ha půdy na účet odprodaných pachtů dlouhodobých (při tom bohužel nevíme, kolik tisíc ha z této sumy nebylo vzato velkostatku, nýbrž malým obročím farním a kostelním) a asi 61.000 ha velkostatkové půdy dostalo se drobným žadatelům do krátkodobého pachtu. Tato půda daná v dočasný pacht bude ovšem teprv objektem řízení přídělového a jaksi jádrem opravdové reformy. Co nad to, podle dat dosud známých i neznámých, přidělil Pozemkový úřad definitivně (a tedy ne snad jen do pachtu) pomíjím*) — jisto je, že tím číslo 300.000 až 350.000 daleko není a tak brzo nebude vyčerpáno. Otázku, zda by omezení plánů vyvlastňovacích a parcelačních na plochu 300.000 až 350.000 ha potřebám hospodářské a sociální nápravy *dostačilo,* třeba zodpověděti bez rozpaků *kladně.* Bohužel, politické strany, závodící o získávání voličů (vedle agrárních Domovin mají i socialisté obou táborů své domkářské organisace), chovaly se a chovají v nabízení půdy nezodpovědně, místní důvěrníci jejich pak přímo demagogicky, takže nároky, nároky věcně z velké části neodůvodněné, nebo i neopravdové, vyrostly místy do ohromna, a to často právě tam, kde je velkostatkové půdy málo; naproti tomu je poptávka po půdě panské pravidlem nejmenší tam, kde jí je nejvíce. Je nepochybno, že by dnes, zejména v některých místech, bylo velmi nesnadno zjednati nápravu potřebnou, ale je také nepochybno, že, nedojde-li k ní, bude škoda ohromná. Korekturu žádoucí přináší ostatek nenáhlý návrat poměrů normálních, zejména poznání, že vysněný výnos pozemkového přídělu je za pokleslé konjunktury zemědělské *velmi pochybný.* To jediné zakládá naději, že bude lze nároky zemědělců omeziti na spravedlivou míru. Podařilo by se to jistěji, kdyby ve veřejnosti proniklo hlouběji přesvědčení, že daleko jdoucí přídělové sliby a plány politických organisací stranických ohrožují budoucnost vlasti, kdyby došlo ke změně zákonů o pozemkové reformě, kdyby politické strany naplnily se vůlí k zodpovědnosti a pravdě. Stroj již rozběhlý a pracující takřka mechanicky je dnes ovšem těžko zastaviti a těžko chyby, jež se staly, napraviti. Ale ještě dnes by při dobré vůli bylo možno poměrně snadno docíliti, aby parcelace zemědělské půdy

*) V právě vyšlém čísle »Pozemkové reformy« za měsíc únor a březen shrnuje dr. *Voženílek* dosavadní výsledky přídělového řízení v starých českých zemích až do konce r. 1922 na *45.000 ha* půdy zemědělské a 14.000 ha půdy jiné. Co z toho dostalo se do *vlastnictví* nabyvatelů, co pouze do *nájmu,* bohužel nepraví. Z čísla 45.000 ha připadá 32.000 na *drobný příděl* a 13.000 ha na *zbytkové statky* (t. j. 29%!, při tom není jasno, zda ze zmíněných 14.000 ha půdy jiné, t. j. hlavně lesní, nepřipadá díl rovněž na zbytkové statky). *Cena přídělová* za 1 ha zemědělské půdy pohybovala se mezi 1430 až *9140 K.* Tomuto neobyčejně vysokému hodnocení těšily se dva dvory Seilernova velkostatku Králice na Moravě. Přidělená půda náležela k 214 dvorům celým a 96 částem dvorů. Nejlacinější byl výkup z volné ruky.

panské nepřekročila maxima hospodářsky snesitelného, t. j. 300.000 až 350.000 ha.

Při tomto řešení, při němž by na drobnou parcelaci podle hrubého odhadu připadla *víc než polovice* půdy, kterou jí může dáti podle *dnešních* směrnic k disposici Pozemkový úřad, by ovšem asi cele odpadly zbytkové statky, při něm by asi také selský stav střední vyšel na prázdno (o Slovensku srv. co naopak bylo řečeno výše), ale při něm by bylo možno splniti v dostatečné míře nároky malého lidu na příděl půdy, dělníka toužícího po zahrádce, nebo kusu pole i legionáře chtějícího sedlačit na vlastní chalupě, i domovináře-domkáře zemědělce, usilujícího o příděl několika korců, a splniti tak z velké části etické i národně-politické cíle »domovin«, jež posl. *Udržal* jednou tak pěkně charakterisoval; omezení na ty, kteří opravdu dovedou a chtějí na půdě pracovati, by věci jen prospělo a vyloučeno by bylo nebezpečí, že někde Pozemkovému úřadu půda jako neodbytná zůstane (už dnes mnozí drobní žadatelé nechtějí půdu do vlastnictví, nýbrž z opatrnosti jen do pachtu).

Co je ještě důležitější: při tomto postupu odpadla by z největší části znepokojující otázka, jaký osud kyne nájemcům nebo tisícům velkostatkového úřednictva a zřízenectva (úředníci velkostatků jsou jistě také důležitou složkou naší národní společnosti; ze stavu jejich pošla Božena Němcová, z něho zrodil se Svatopluk Čech), při něm zmizela by obava, že absolventi našich tří vysokých škol zemědělských budou nuceni hledati živobytí mimo hranice vlasti, při něm mohl by býti skoro v plném rozsahu zachován náš znamenitě vyspělý průmysl hospodářský, jehož produkce v cukru, líhu, škrobu, pivě patří k základním podmínkám naší hospodářské prosperity, při něm by zmizel strach, že poklesne nebezpečnou měrou žeň obilná, závisící hlavně na rozsahu půdy velkostatkové a s ní zásobování velkých měst (což by zejména ve chvíli komplikací zahraničních mohlo míti osudné následky) a zároveň by byla dána naděje, že produkty drobného hospodáře (vejce, drůbež, vepřové) neklesnou následkem nadvýroby v ceně tak, že hospodářství stane se passivní; při tomto řešení umlkly by námitky a obavy, že zničením velkostatků a parcelací šmahem bude podťata možnost technického pokroku zemědělského, jehož nositelem a učitelem byly přece především velkostatky, že zničena budou velká hospodářství, jež vznikala od staletí organicky z daných poměrů a podmínek a v jednotlivých částech svých se podivuhodně doplňovala — že vše to s pevnější basí kapitálovou, vzdorující krisím zlých let, s dokonalejší prací strojovou, racionelním hnojením, melioracemi atd., propadne ukvapené parcelaci, postupující bez ohledu na hospodářské důsledky, ale za to s ohledem na upokojení místní volič-

ské organisace. O prospěchu, jenž by z tohoto řešení vzešel ve směru kulturním, zmíním se ještě podrobněji. Zrušení záboru zemědělské půdy, pokud nedosahuje míry stanovené (10% zemědělské půdy velkostatkové, jež by po jednotlivých krajích a stupních velikostních se musila přizpůsobiti situaci, ale tak, aby průměr celozemský nebyl porušen) osvobodilo by velkostatek od pout, jež poškozují těžce jeho produktivitu a právně znehodnocují vlastníka. Žádoucí *rozdělení latifundií*, jež jsou zvlášť stinnou stránkou českého velkostatku, docílilo by se zákonem zvláštním, snad i v souvislosti se zrušením nebo novou úpravou fideikomissu, zejména jeho dědického nápadu; cílem by bylo, aby latifundiová massa rozpadla se v co možná výkonné velkostatky, ať již rozdělením mezi členy rodiny nebo prodejem. Daně a úprava dědického práva stačí úplně, aby rozdělení majetku regulovaly. A chce-li stát jistý počet velkostatků dostati do své moci, ať již k tomu či onomu cíli, stačí, aby si vyhradil zákonem předkupní právo na velkostatkovou půdu vůbec.

* * *

Nedotkl jsem se ještě *otázky lesů*. Naše pozemková reforma, jak víme, chce vzíti vlastníkům i rozsáhlé komplexy lesní; podle statistiky Pozemkového úřadu je v záboru skoro 2½ miliony ha lesní půdy, t. j. přes 60% všech lesů v Čechách a přes 70% na Moravě a ve Slezsku, nečítaje k tomu 700.000 ha lesů, jež již náležejí republice, zejména na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Jde tu tedy o lesní plochu, jež je bezmála tak veliká jako půldruhé Moravy — co s tím stát chce podniknouti? Zpočátku (srv. § 10. přídělového zákona) pomýšlelo se na to, »přiděliti lesy *v prvé řadě obcím* a jiným veřejným svazům«, souvislé hospodářské lesní jednotky (revíry) po případě »více uchazečům do *společného vlastnictví*«, výjimečně v menší rozloze i jednotlivcům — na stát se však prozatím cele zapomnělo. Ustanovení tato vzbudila v kruzích odborných oprávněný *úžas* (proč netřeba snad vykládati) — teprv prováděcí nařízení posunulo (bez dostatečného ohledu na znění zákona) do prvé řady jako nabyvatele *stát*. Přes to se doufalo namnoze, že změnou zákona bude umožněno ponechati lesní statek dosavadním majitelům; vždyť na lesy nesáhly popřevratové agrární reformy nikde ve světě, kromě bolševického Ruska — tam pak byli aspoň tak spravedliví, že sebrali majetek *všem* a ne pouze jediné třídě. U nás ku podivu stala se hlavním přímluvčím za postátnění soukromých lesů *strana agrární*, ač, jak

víme, na to původně vůbec nepomyslila. Ale ministru *Staňkovi* se podařilo přece (v červnu 1922) prosaditi v ministerské radě prvý velký coup »reformy lesní« — novinami bylo sděleno, že v dohodě ministerstva zemědělství s Pozemkovým úřadem bude r. 1923 vyvlastněno 26 celých panství v Čechách, zejména na severní a jižní hranici, 15 na Moravě, 3 na Slovensku a 1 v Podkarpatské Rusi s plochou skoro 300.000 ha lesní půdy. Majitelům těchto panství (byla mezi jimi i stará rodinná panství Černínů a Schwarzenberků, *Jindřichův Hradec* a *Třeboň)* vskutku hned vypověděno hospodaření na zděděném statku a oznámeno, že panství bude převzato počátkem roku 1923 v *celém rozsahu* ministerstvem zemědělství. Důvody, jež proto byly uváděny, nemohly nebo mohly jen v malé míře přesvědčovati (ochrana říčních pramenů v horách, vliv státu na cenu dříví; psalo se také o strategické ceně hraničních lesů) — ještě pravdě nejbližší zdál se výklad, jenž dostavil se později, že totiž chce ministerstvo zemědělství rozparcelovati zemědělskou půdu i u vzorně vedených a vzorně zařízených státních dominií, spadlých po převratu na republiku (o nichž dosud nevíme, jak draho je do reparací zaplatíme) a jaksi náhradou za to dáti státu řadu velkých lesních dominií.

Ať již je skutečný důvod toho, co se stalo, jakýkoliv, tolik je pravděpodobno, že postátnění panských lesů nepřinese republice prospěch, nýbrž *škodu.* Neboť možno s bezpečím očekávati, že státní lesní hospodářství (třebas byl les poměrně nejsnažším objektem státní správy) *bude passivní.* K té zarmucující předpovědi opravňuje nejen to, co víme dosud o výsledku hospodaření na státních panstvích a ve státních lesích a o výsledcích hospodářství v státních podnicích vůbec (schodek jeho odhadoval ministr *Rašín* před rokem na 1·2 miliardy!), ale k ní opravňují i zkušenosti o těžkopádnosti a nákladnosti státní správy v podnikání hospodářském vůbec, zejména v době, kdy ohledy na politické strany, zájmové organisace jejich a voliče vůbec obracejí v nivec nejlepší reformní úmysly. Naříkáme na přemíru státních zaměstnanců — a ještě je máme rozmnožiti, toužíme na to, že passivní státní podnikání, kdyby bylo v rukou soukromých, neslo by veliké zisky — a béřeme miliardové objekty z rukou soukromých, abychom je vydali schodkové péči státní! Nadto, jak dobře víme, není pravda, že by státní podnikání znamenalo zlevnění produktu nebo hodnoty jím poskytované, nýbrž naopak je pravda, že znamená *zdražení.* Stát převezme lesy *na dluh* — jeho umořování, spolu s poklesem výnosu daní, odpadnutí individuelního zájmu o zvýšení výnosu atd. zaslouží se, vedle příčin vzpomenutých, o nevýnosnost podniku. Nebylo-li by hospodářsky účelnější investovati malý díl sum, jež by pohltilo vyvlastnění lesů dobře zřízených, do ohromných lesů

pod Karpaty a učiniti je tím teprv výnosnými? Nebo neslušelo-li by se spíše, aby stát obrátil svou reformní péči k zanedbaným lesům selským a obecním? Proč vůbec bráti lesy těm, kteří na nich hospodařili dosud pravidlem vzorně, kteří je vypěstili na podiv ciziny v jednu z nejnádhernějších ozdob a z největších hospodářských pokladů země, kteří namnoze šetřili les daleko více než žádal zákon, ano kteří z lásky k svému lesu v četných případech závodili mezi sebou, často bez zřetele k materielní ztrátě, aby revíry jejich vynutily radost a podiv znalců? Proč bráti lesy těm, jejichž úspěchy zabezpečují státu trvalý příjem berní? Státní dozor k lesům a eventuelní zakročení zákonodárné zabezpečuje státu přece plně to, čeho *prý* chce dosíci risikem vyvlastnění.

Zavírám: postátnění lesů přinese republice *mnohem více škody než prospěchu.* Zájmem republiky je, aby změnou zákonů o pozemkové reformě byly lesy *ze záboru vyloučeny.* Nechť nevyzní nadarmo slova dra *Rašína,* pronesená loni v srpnu v Písku: »Státní statky jsou passivní. A s lesy bylo by to to *největší neštěstí.* Už ti havrani« — porozuměj *spekulanti,* co chystají se z nich kořistiti — »se hlásí . . .« A co bylo řečeno o lesích, platí vice versa o *rybničním hospodářství* na některých našich dominiích, na jehož podivuhodném vybudování pracovala péče celých století a jež dobylo si právem světové pověsti.

IV.

Rozšíření »reformy« na zemědělský průmysl; nebezpečí toho. — Zmenšení státních příjmů, reformou podmíněné. — Finanční ztráty hrozící státu, družstvům i jednotlivcům, hospodařícím na předlužené půdě. — Vázané hospodaření půdou a pravý opak komassací a meliorací. — Pokles produkce.

Ukázal jsem, že ukvapenost zákona záborového je plodem abnormálních poměrů popřevratových. Logické by bylo, že pokles revoluční vlny bude míti v zápětí nenáhlé vítězství rozvahy, nebo řekněme krátce rozumu. V dějinách naší pozemkové reformy je tomu bohužel spíše naopak: reforma pozemková vyrostla nejdříve na lesní a pak na *průmyslovou* »reformu«. Dr. *Krčmář,* odborný spolupracovník na zákoně záborovém, vyložil ve svém komentáři, že redaktoři zákona neměli v úmyslu, vztahovati zábor na podniky, jejichž účelem není výroba zemědělská. Tím by byl, zejména podle právnického výkladu prof. *Stiebra, velký průmysl zemědělský* z velké nebo snad největší části »reformy« ušetřen. I z jiných míst starších zákonů o pozemkové reformě vysvítá, že se původně na cukrovary a pivovary velkostatkové nepo-

myšlelo — teprv pozdější vládní nařízení a novellisace zákonů pozemkových přizpůsobily se nejasné stylisaci § 3. zákona záborového, snažíce se plněji umožniti, aby také velký průmysl hospodářský byl vyvlastněn, sice na základě zvláštního odhadu, ale na podkladě *cen předválečných*. Zásadně parcelační program agrárních zákonů byl by těžce ohrozil průmysl zemědělský i v tom případě, kdyby průmyslové závody byly propuštěny bez odkladu ze záboru — neboť dvorská půda v drobný příděl postoupená nebo pronajatá byla pro cukrovary nebo lihovary, jak přirozeno, na příště ztracena a ani z odprodaných parcel větších nebylo lze očekávati takového výtěžku řepy po ha, jaký poskytoval dobře vedený velkostatek nebo dokonce zvlášť intensivní řepné hospodářství cukrovarů samých.

Ale zábor 33% všech cukrovarů v republice, 41% všech pivovarů (a 37% všech lihovarů) znamenal, že kromě škod již dotčených, t. j. velikého poklesu řepné produkce (a tím pravděpodobně zániku některých cukrovarů) podlomen bude cele úvěr podniku, odsouzeného k vyvlastnění za ceny předválečné, že ohroženy budou nezbytné investice, podobně jako u půdy zemědělské a lesní a že v zájmech svých budou rozličně poškozeni věřitelé, smluvní strany nebo nájemci podniků. Jakou *nespravedlnosti* je myšlenka, že jeden cukrovar má býti majiteli vzat a zaplacen cenou předválečnou jenom proto, že vlastník je statkář, řekněme s 600 ha půdy a druhý cukrovar, pracující s řepou cizí a patřící milionáři kapitalistovi, má zůstati vlastníku, nedotčen v své hodnotě! A jakou pohromu by neodvratné oslabení tak důležitých odvětví průmyslových vůbec přineslo republice, není třeba znovu doličovati. Teprv dnes, když již mnoho škody bylo spácháno, slyšíme o úmyslu Pozemkového úřadu, dáti novellisovati nešťastný § 3a záborového zákona, jenž je východiskem všeho zmatku. Nevíme ovšem dosud, znamená-li to, že úřad chce se vzdáti vůbec »průmyslové reformy«. Ale to je jisto, že odhodlání jeho nevzešlo z konečného poznání, že nejasnost zákona svádí na cesty pro hospodářskou budoucnost země nebezpečné, nýbrž bylo vynuceno judikaturou nejvyššího správního soudu. Soud tento je jedinou instancí, která klade hráze nezdravé a takřka neobmezené přemoci Pozemkového úřadu; nebezpečí, jež je obsaženo v textu agrárních zákonů samotných, bohužel odvrátiti nemůže.

* * *

Zákony o pozemkové reformě musí míti v zápětí i jinou zcela neobyčejnou škodu: ***veliké zmenšení státních příjmů***. Jde tu především o *ztrátu*

na dávce z majetku a přírůstku majetku, jíž dotkl jsem se již výše. Mám po ruce výpočet, jak by jevila se situace v této příčině u velkostatku s 1200 hektary, ležícího v řepné oblasti, 2 km od železniční stanice. Podle tabulek, jimiž se určuje přejímací cena i s budovami (zvolený násobek je 73 × 40; přirážka kvalitní 5 procent, s příslušnou srážkou velikostní) zaplatil by Pozemkový úřad za velkostatek 3·678 mil. Kč (t. j. 3065 Kč za hektar i se stavbami). Pro dávku z majetku a přírůstku zní odhad téhož statku na 5·552 mil. Kč (4627 Kč za hektar). Dávka z této sumy by činila podle zákona 1·678 mil. Kč; vskutku však nutno učiniti základem dávky přejímací cenu *předválečnou*, tedy peníz 3·67 mil. Kč; potom vydá dávka zmíněná jen 701.000 Kč. Stát by tedy ztratil 977.000 Kč; ztrátu hradí z části Pozemkový úřad 15% příspěvkem z přejímací ceny, tedy sumou 552.000 Kč. Konečný resultát je, že *stát ztrácí* na dávce z majetku 425.000 Kč. Jde pouze o 1200 ha — počítejte nyní, že ztrátu podobnou třeba rozpočísti nikoli na statisíce, ale aspoň na 3—4 miliony ha zabrané půdy, že při panstvích velkých přes 5, 10, ba i 15.000 ha je rozdíl mezi cenou odhadní k roku 1914 na jedné a k roku 1919 na druhé straně daleko větší vzhledem k progressi dávky a progressi srážek. Resultát bude, že najdete, že ztráta přesahuje daleko jednu miliardu. A tato ztráta by se neobyčejně zveličila, kdyby velkostatkář nedostal za statek vyvlastněný přejímací cenu hotově, nýbrž kdyby mu byla, jak se to má státi nyní snad pravidlem, zapsána do knihy náhradové na 4% úrok a ½% umořování. V takovém případě musila by se přece státi základem pro vyměření dávky z majetku a z přírůstku *prodejní cena pohledávky*, nikoliv přejímací předválečná cena statku samého! Co by to pro pokles dávky znamenalo, netřeba vykládati podrobněji.

Neméně významná je ztráta státu v účtu *převodních poplatků*. Zákonem jsou veškerá právní jednání, související s postupem půdy v rámci pozemkové reformy, osvobozena od poplatků. Uvážíme-li, že tyto poplatky činí při převodu mezi cizími 4 procenta až 7 procent ceny nemovitosti (převody se státu na nabyvatele stiženy jsou poplatkem nižším), můžeme si vypočísti, jak veliké sumy by plynuly do státní pokladny ze zmnohonásobených převodů nemovitostních, způsobených pravou pozemkovou reformou (t. j. menší rozsahem, ale účelnější obsahem) za poválečných cen půdy. A to i v tom případě, kdyby převody povahy parcelové byly stiženy mimořádně nízkým poplatkem nebo kdyby ho vůbec byly sproštěny. Souhrnem můžeme říci, že v rubrice poplatků ztratí stát — neboť jde o ztrátu na celou řadu let, snad na desítiletí se vztahující, jde o zákon, nařizující,

že koupě a prodej velkostatků nebo odprodej části velkostatku nepodléhá žádným převodním poplatkům — sumy neobyčejně veliké.

Co takto stát ztratil, odhodlal se získati Pozemkový úřad sám: stanovil nejen rozličné daně hektarové a příspěvky měřicové, ale dal si uzákoniti zvláštní daň a to z míry vysokou. V zákoně přídělovém najdeme ustanovení, že vlastník velkostatku má, kdykoli se mu půda propouští ze záboru (tu se myslí na případy, když velkostatkář dostane povolení ke scizení části statku nebo dělení jeho; nikoli na propuštění oněch 250 ha, jež mají vlastníku býti ponechány), zaplatiti Pozemkovému úřadu 10 procent hodnoty nemovitosti, ze záboru propuštěné, a při udělování souhlasu k pronájmu dvora, pivovaru atd. složiti ¼% z úhrnného pachtovného (to platí strana za schválení pronájmu žádající). V zákoně dí se sice, že velké mimořádné daně tyto určeny jsou »k zlevnění půdy přídělové a podporování kolonisace«. Ale denní zkušenost nás poučuje, že tohoto cíle dosaženo nebylo. Facit všeho je, že stát je zkrácen o ohromný příjem a že nové značné daně, vybírané Pozemkovým úřadem, stráví z části jeho režie.

Co stát provedením pozemkové reformy ztratí na *dani dědické,* dnes progressivně zvýšené, nelze ani z daleka odhadnouti. Je pravda, že velkostatkář bude platiti tuto daň i z pohledávek, jež bude míti vůči státu za vyvlastněné velkostatky, ale že hodnota tohoto papírového jmění bude několikanásobně menší, než hodnota statku in natura, víme bezpečně. Poplatky dědické činí dnes při jmění přes 5—10 milionů, dědí-li syn po otci nebo vnuk, průměrem 17·5%, dědí-li vzdálení příbuzní, kolem 32% majetku. Počítá-li se, že průběhem jednoho století přechází statek aspoň třikrát dědictvím z ruky do ruky, obdrží stát za tu dobu ve formě daně dědické větší díl jeho hodnoty. Při rozptýlení velkého statku na malá hospodářství domkářská a chalupnická nebo zbytkové statky, musí se výnos daně dědické zmenšiti vzhledem k progressi daně měrou neobyčejnou.

Správy důchodů obecních ztrácejí dále veliké sumy na *dávce z přírůstku hodnoty* při převodech nemovitostí, jež při velkých objektech činí dnes až jednu čtvrtinu rozdílu mezi cenou, za kterou majitel statek nabyl a za kterou jej prodává. Stát ztratí konečně veliké peníze na *daních řádných,* neboť velkostatkář platil a platí velmi značnou vzestupnou *daň z příjmů,* platí *daň z obratu;* malý, parcelový hospodář neplatí z toho buď vůbec nic, nebo jen výminečně, a to v míře nepatrné. Zde zas rozhoduje progresse daně při velkých příjmech i zvýšení daňového minima při malých poplatnicích. Zde by šly ztráty zas do miliardových obnosů. Neboť zde jde o ztráty trvalého, stálého důchodu pro celou budoucnost.

Uvažme ještě, že stát, chce-li vyvlastniti řekněme jen 2 miliony ha lesní půdy a ponechat nad to v rukou svých značné části půdy zemědělské, zatíží se *dluhem miliardovým,* jehož úrokování a umořování při velmi pravděpodobném schodku celého toho nového hospodářství zveličí povážlivě břemena poplatníků. Uvažme dále, že i financování »reformy«, jak ji v život uvádí úřad Pozemkový, s velkým odstupným a pensemi bývalým úředníkům a zaměstnancům velkostatku (aniž by při tom existenční zkáze mnohých rodin reformou postižených mohl zabrániti), s velkými zápůjčkami pro nové nabyvatele půdy (úvěr držebnostní a úvěr provozovací — za to vše ručí většinou jen stát!), s rostoucí režií úřadu samého, může setkati se s obtížemi a snad i shroutiti, zůstala-li by s dalším poklesem zemědělské konjunktury velká část půdy převzaté jako neodbytná nebo jen za laciný pacht odbytná k disposici Pozemkovému úřadu! Počítejme konečně s tím, že přečetná *družstva,* jež úřad, poslouchaje socialistické theorie, jež se v prvovýrobě zemědělské dosud nikde neosvědčila, stvořil (a podle všeho bude musit tvořiti dále) a jimž poskytl velké úvěry, rozejdou se nebo skrachují z největší části dříve či později; ale než padnou, budou chtít se držeti nad vodou novými subvencemi státními. Počítejme s tím, že politické strany budou chtít podporovat všemožně toto zachraňování *svých* družstev novými finančními příděly (dějiny prvých let republiky by o tomto bodu leccos zajímavého pověděly) a že na konec přece vše bude ztraceno; počítejme s tím, že v nejednom případě ztratí malé lidé, ať členové družstev, ať jednotlivci, nastanou-li nepříznivé poměry, na svých na vrch hlavy zadlužených přídělech i tu trošku ušetřeného kapitálu, jejž do podniku přinesli, že nebudou moci platiti ani daní, ani úroků, ani annuit ze zapůjčených úvěrů — a celek vydá nám znepokojující, *velmi znepokojující výhled do budoucnosti.* K tomu ke všemu není, jak uvidíme, výčet finančních ztrát event. břemen zamýšlenou reformou způsobených, nikterak vyčerpán.

* * *

Odpovíte-li, že je to obraz do černa kreslený, nebo že část ušlých daní vrátí se státu jinou cestou, nebo že sluší na váhu hoditi také to, co dobrého reforma způsobí a čemu třeba přinésti oběti, nechci popírati větší či menší oprávněnosti vašich námitek; vím také dobře, že není možno udržovati stavy hospodářsky nebo sociálně zastaralé jen proto, že státní fiskus má z nich veliký příjem. Jde mi však jen o rozumnou a času přiměřenou míru

v žádoucí změně stavu již nedržitelného; poněvadž ji pozemková reforma daleko překročuje, tvrdím, že finanční ztráty státu zcela nepochybně budou daleko převažovat zisky. Obtíže financování celého ohromného plánu spolu s velkou režií Pozemkového úřadu, na niž stát musí z běžných důchodů svých (ovšem nominelně ve formě jakési zápůjčky) přispívati, způsobují již dnes velké zdražení půdy, Pozemkovým úřadem prodávané. Toto zdražení podle zpráv novinových, úřadem jen někdy vyvrácených, přesahuje místy *velmi značně* 60% zdražení normálního; na panství *Netolickém* (na př. podle soukromé zprávy) platil Pozemkový úřad průměrně jenom 1249 K za hektar, ale prodával průměrem za 3851 K! Tamtéž ponechal si (či spíše ponechati musil) z nově utvořených 15 zbytkových statků všechny až na dva, deset z nich propachtoval. Lze říci, že Pozemkový úřad působí spíš, zavádeje *vázané hospodaření* se zemědělskou půdou a znemožňuje tak tvoření ceny ve volném trhu (jež by pohybu půdy při zákonné ochraně malých nabyvatelů dala základ mravně i hospodářsky solidnější), podobně jako nešťastné *ústředny*, z nichž nás úřednická vláda vysvobodila. *Kvap*, s nímž ústav pracuje a musí pracovati, má v zápětí, že zemědělskou ústavu hospodářskou víc deformuje než reformuje, že na př. místo pro skutečnou reformu nezbytných *komassací* a meliorací (jež by ovšem vyžadovaly leta rozvážné práce) rozbíjí to, co bylo výborně komassováno a meliorováno.

A celek jeho plánu, jenž směřuje, jak jsme poznali, k rozbití vysoce zindustrialisovaného a tedy zvlášť výkonného českého velkostatku a k proměně jeho převahou v domkářské a chalupnické malopodniky, musí míti v zápětí nejen bezprostřední pohromu všeho reformního úsilí o zvelebení zemědělské produkce do stupně plné soběstačnosti, ale nepochybně i velký pokles zemědělského výnosu v naší vlasti. Posl. *Modráček*, píše v »Právu Lidu« v dnech přijetí zákona záborového o velké reformě, napsal také větu, že teprv provádění zákona ukáže, stane-li se reforma požehnáním nebo *katastrofou*. Dnes není tuším v soudných kruzích pochyby, která z obou eventualit je pravděpodobnější.

To, co bylo zdravou a nutnou myšlenkou reformy po stránce sociální i hospodářské, bylo lze, jak jsem minule zhruba naznačil, uskutečniti měrou zcela dostatečnou, aniž by v hospodářské skladbě země byl způsoben rozvrat, rozvrat budoucnosti buď jak buď nebezpečný.

V.

Nebezpečí, jež »reforma« chystá šlechtictví české krajiny a jejím památkám umělecko-historickým. — Otázka panských archivů. — Důležitost otázky břemen patronátních. — Pozemková reforma ze stanoviska národněpolitického. — Nebezpečí, že i tu budou ztráty větší než zisky. — Chvála rozumné střídmosti v politice. — Osobní zpovědi a rozdíly situace dnes a před čtyřmi léty.

Původci našich novotných zákonů agrárních nepomyslili nebo nedomyslili konečně nebezpečí, jež z díla jejich vzejde *v oboru kulturním*. Sud si každý jakkoli podle svého zásadního stanoviska o problému šlechty a feudální ústavy v minulosti (historik ví, že tyto útvary byly v daných poměrech nutnou fází vývojovou) — tolik přizná zajisté, že aristokracie, již minulá století postavila jako privilegovanou panující vrstvu nad národem, vtiskla v podobu země mnohonásob stopu svého *šlechtictví*. Míním šlechtictví v nejlepším slova smyslu: dílem jeho jsou nejen staré gotické hrady středověké na temenech skal nebo mohutné ruiny jejich, nejen honosné stavby zámků panských nebo šlechtických paláců městských, nejen umělecké sbírky v nich nahromaděné, nejen panské archivy s minulostí v některých případech čtyři až pět století zachycující, nejen nákladné stavby kostelní, statue a sochy šlechtou vyzdvižené, ale stopy toho šlechtictví vidíme hojně i v tváři krajinné přírody: jsou to staleté parky u panských sídel, jsou to staré aleje ovocných a okrasných stromů na mnohých velkostatcích, jsou to někde pravé parky přírodní, v něž proměnila kraj dřív všední a nevábný kulturní péče celých generací. Nuže to vše, všechno to bohatství, jež hromadily věky a jímž chlubiti se mohou jen staré země kulturní, nejcennější odkaz, jenž z doby panského nadpráví dostal se v dědictví demokracii našich dob, je pozemkovou reformou, jak ji naše zákony projektují, *vážně ohroženo*.

Budou-li zákony o t. zv. pozemkové reformě v duchu a textu svém vskutku provedeny, bude velká část našich šlechtických i nešlechtických velkostatkářů ochuzena tak, že jí nebude možno nésti zvýšené náklady na opravy velikých zámků, na udržování zvlášť cenných parků nebo nésti ztráty spojené s láskyplným šetřením drahých porostů krajinných a lesních. A i ti z nich, kteří boháči zůstanou, i když jim nechá Pozemkový úřad jen dva dvory s kouskem lesa (tak aby vše dohromady vydalo nejvýše 500 ha), ztratí zájem o své opravdu »nadbytečné« zámky a hrady, s jejichž

výšin by musili shlížeti na lesy a lány, které patřily jim a jejich dědům a které dnes jsou v rukou cizích, nebo odkud by mohli nejednou pozorovati s bolestí, kterak noví vlastníci hospodaří nerozumně nebo primitivně tam, kde dřív pán vyvlastněný hospodařil vzorně (připusťme, že by to výminkou bylo někde i naopak). Roztrpčeni a uraženi budou v nejednom případě hledati nový domov v *cizině*, kde budou utráceti renty, jež jim bude republika platiti za vykoupené statky — a starost o jejich zámky, parky a staré naše hrady připadne v nejpříznivějším případě v té neb oné formě státu nebo jiným veřejným a soukromým svazům. Že by to finančně znamenalo nové velké břemeno a zveličilo hospodářská passiva pozemkové reformy, je na jevě. Ale na snadě je i pochybnost, zda by péče veřejná, pokud jde o tyto hodnoty, dovedla nahraditi lásku a pietu, kterou vlastník pravidlem choval k rodinnému odkazu předků, a zda by nepostrádala některých předností, které v tomto směru zabezpečuje šlechtici duch tradice a konservatismu. A osud uměleckých památek, jimiž je naplněn nejeden zámek šlechtický? Bojím se, že v mnohých případech, odprodávány z nouze, dostanou se do rukou nepovolaných nebo zašantročeny budou i za hranice. Zákon snaží se sice čeliti tomuto nebezpečí, a třeba přiznati, že i Pozemkový úřad především pod energickým vlivem ministerstva školství, pečuje o to rozličně, aby umělecké a přírodní krásy byly chráněny i na velkostatku rozparcelovaném. Ale skutečné a trvalé zachování podmínek v tom směru novým parcelovým nebo »zbytkovým« držitelům nadiktovaných, bojím se, že v praxi vynutiti nelze. Dopustiti, aby skupiny nebo aleje starých dubů zůstaly nedotčeny sekerou, dokud nezhynou marasmem, může jen vlastník-boháč nebo kavalír. A poručte si stokrát, že několik cenných stromů, jež dostal malý nabyvatel v díl svůj se svou parcelou, nesmí býti poraženo, poznáte, že pod tou či onou záminkou nový pán stromy přece odstraní a zpeněží. Neboť četník u nich stále státi nemůže. Krátce: reformou tak, jak je zamýšlena, *utrpí velké škody krása a šlechtictví české krajiny* a ohroženy budou její *památky historické a umělecké.*

Také v otázce *zámeckých archivů* jsou ustanovení našich zákonů vyvlastňovacích tak kusá a neurčitá, že nelze se ubrániti obavy, že jimi budou zhoršeny podmínky historického studia našeho. V celku jest zřejmo, že zákonodárce měl na mysli, že v tom případě, převezme-li Pozemkový úřad statek celý, převezme bez náhrady archiv patrimoniální a registraturu hospodářské správy, kdežto archiv *rodinný* má zůstati velkostatkáři. Pokud jsem zvěděl soukromě, jen nedopatřením při textování dostalo se do zákona ustanovení, že písemnosti rodinné zůstanou *v držení* — místo přesného:

vlastnictví — dosavadního pána. Zákon omezil ovšem ustanovení to podmínkou, že »držitel« musí umožniti odborné veřejnosti studium historicky významných rodinných písemností. To vše tedy týká se jen eventuality, převezme-li se statek celý (»ať po částech, nebo najednou«, praví paragraf), ale o většině případů, s nimiž je počítati, že totiž úřad převezme definitivně jen *část* statku, není ustanovení *žádného.* A při tom při všem zapomnělo se, že máme několik dobře spořádaných a odborně vedených archivů šlechtických (na př. v Čechách *Třeboň* a *Jindřichův Hradec;* oba archivy mimochodem řečeno, náležejí k nejdůležitějším mimopražským archivům našich zemí), náhodou většinou na panstvích, jež *mají* býti (a přece nebudou) převzata v celku — a že by bylo neštěstím, roztrhnouti tyto od staletí organicky vyrostlé archivy tak, jak chce zákon, totiž ponechat věci rodinné (i ten pojem je ovšem mnohoznačný) vlastníku v držení a vzít mu věci ostatní. Historikové vyslovili se nedávno ve zvláštní anketě jednomyslně pro zachování archivů v Jindřichově Hradci a v Třeboni v dosavadním celku a v dosavadní správě — otázka je, bude-li moci nebo bude-li chtíti vlastník o své hlavní rodinné panství připravený, vésti nadále velký náklad na tyto ústavy, náklad, jímž přispíval přece také k potřebě obecnosti. I tu hlásí se alternativa: buď převezme takové archivy stát a zatíží se novým značným nákladem a to i s nebezpečím, že archiv bude zbaven rodinných, tedy historicky důležitých částí, nebo se ponechá vlastníku dvůr nebo revír na vydržování jeho, ale tu bude v daných případech zase překážkou § 11. záborového zákona, jenž diktuje, jak víme, že víc než 500 ha ze záboru propustit nelze. Či má zábor některých statků trvati na věky? Jinak by bylo pokrokem, kdyby byl zákon pamatoval na to, aby vlastníci bývalých feudálních dominií a statků byli donuceni staré patrimoniální archivy, na nichž nemají osobního zájmu, vydati zvolené pro to zemské centrále archivní; archivy ty, zvlášť důležité pro dějiny našeho venkova v létech 1750—1850, jsou často velmi nedbale opatřeny a potřebují již dávno záchranné ruky, jež by je hrozící zkáze vyrvala.

Nejpodivnější je, že zákony o pozemkové reformě pominuly úplně mlčením, jak si představují řešení *otázky patronátní.* Že je zastaralý poměr patronátní pro velkostatkáře pravidlem břemenem, je známo; suma těchto ročních břemen vydá dnes při cenách poválečných na území celé republiky jistě položku ohromnou. Jde zajisté o důstojné udržování tisíců kostelů, v tom i kostelů, jež zákonem o prodeji parcel dlouhodobým pachtýřům byly nerozvážně zkráceny v svém jmění, nebo jde o obročí znehodnocená válečnými půjčkami. Kterak bude postaráno, aby naše stavby kostelní a umělecké

památky jejich, aby chrámy, z nichž nejeden je zdobou kraje a k nimž ve zvýšené míře obrací se zájem historický nebo historicko-umělecký byly zachovány budoucnosti? Budou se o ně starati domkářské a chalupnické malopodniky, v něž má kvetoucí velkostatek býti rozdělen? Zákon o tom mlčí, neboť on, nejsa nikterak vázán zásadou »noblesse oblige«, se rozhodl převzíti za skrovnou náhradu od vlastníka statek jeho, ale zároveň nepřevzíti mravní, kulturní a jiná čestná břemena jeho. A takových břemen je na našem velkostatku mnohem více než tuší veřejnost. Převezme patronátní práva Pozemkový úřad sám a vydá ročně několik desítek (či set?) milionů, jež to bude státi? V povaze zákonů o reformě by to vlastně bylo, protože podle nich má státi se posledním nabyvatelem velkostatků Pozemkový úřad, resp. stát. A bude-li se stát vzpírat, jsou důsledky snad ještě nepříjemnější: břímě by asi musili na se vzíti farníci, t. j. odnesli by to především sedláci. Pravděpodobno je, že tu konec konců bude účet musit zaplatiti zase stát, zase republika. Čtenář nechť přičte si laskavě tuto položku spolu s rubrikou: udržování starých zámků šlechtických, k bilanci ztrát, kterou jsem pro pozemkovou reformu sestavil v kapitole předchozí.

* * *

Výčet ztrát, pohrom a nebezpečí, jež vyplynou z naší pozemkové reformy, podává vlastně netoliko kapitola předchozí, nýbrž i všechny kapitoly jí předcházející. Předpokládané veliké aktivum, t. j. náprava sociální a hospodářské výstavby republiky, promění se při pozornějším studiu v passivum, event. se ukáže, že vše, co by v tom směru bylo prospěšno a žádoucno, lze uskutečnit cestou prostší a kratší a bez nebezpečí katastrofy. Je-li situace vskutku taková, potom by bylo přímo nepochopitelné, že by zákony o pozemkové reformě tak, jak je známe, mohly dojíti souhlasu všech českých stran politických, kdyby se nepočítalo s velikým aktivem jiným — *ziskem po stránce národní* nebo *národně-politické*. Poměr politických stran našich k této naději je ovšem rozličný: u jedněch není vůbec v popředí zájmu, u jiných je opravdová jen z části, z části maskuje úmysly povahy velmi materielní, ale u některých, jak se zdá, byla důvodem, jehož váha zatlačila do pozadí všechny jiné pochybnosti a obavy, »reformou« vzbuzované. Řeknu i v této velké otázce otevřeně své mínění. Nevěřím předně, že by mohlo býti národním ziskem něco, co ohrožuje hospodářskou prosperitu státu, *našeho* státu — konsolidace politická i hospodářský blahobyt tohoto státu

je *nejvyšším naším zájmem národním*. Nevěřím dále, že bychom prospěli naší věci národní, zmocníme-li se cestou jakkoli maskovaného úchvatu nebo násilí hospodářských statků, jež jsou dosud v rukou národního protivníka. Jsem nacionál věřící a opravdový, ale zároveň z těch, kteří jsou přesvědčeni, že násilí a křivda jsou nejnevhodnější zbraně národního zápasu a to zejména dnes, po velké válce, ve které jsme dobyli samostatnosti pod heslem Čechovy »Modlitby«: »Buď tam, ó Pane, kde proti křivdě právo svaté stane!«, pod heslem, v němž starý náš národní program, program Palackého a Riegra, octl se v souzvuku s osvobozovacím programem velkých demokracií západních. Postup násilný znemožní nejen vnitřní konsolidaci státu, ale odcizí nám mocné přátele nebo zmenší (a již vskutku zmenšuje) sympatie ve státech, na jejichž dobré vůli nám vysoce záleží. Nevěřím dále, že by methody hospodářsky tak hazardní bylo vůbec třeba, abychom cíle svého, t. j. státi se pány na půdě své, dosáhli. Zdá se mi, že český člověk neuvědomuje si stále s dostatek, co to znamená, že máme svůj stát, moderní stát s jeho ohromnou mocí hospodářskou a finanční, zdá se mi, že je stále pronásledován představou své malosti a slabosti a že proto volá po zásahu, jenž, jak se domnívá, *najednou* mu musí dáti, co by člověk prozíravý a politik opravdový rozhodl se získati znenáhla, cestou nebudící námitek mravních, šetrností, přičiněním a prací. Můj nacionalismus touží po češství tak sebevědomém, které, vědomo si své síly, pohrdá prostředky lsti a úchvatu. Jsme národ vyšlý z malých vrstev, t. j. ještě mladý a svěží ve své snaze po vzrůstu, pracovitý, inteligentní — šli jsem nahoru a sílili ku podivu rychle kulturně i hospodářsky za podmínek politicky málo příznivých: tím spíše dosáhneme a poctivě dobudeme, majíce v rukou prostředky státní moci, dnes či zítra toho, nač máme právo. Kdyby pak stát zrušil latifundiové fideikomisy nebo zkrátil dědický nápad ve fideikomisech vůbec, vyhradil si předkupní právo na statky určité velikosti nebo občas zakoupil — za obecnou cenu — velkostatek, na němž mu zvlášť záleží, aby jej rozdělil ve velkostatky menší (vše spolu s postupem postrádatelné zemědělské půdy malému člověku nebo sedláku), zasloužil by se o cíle agrární reformy (národní cíle v to počítaje) plněji a jistě laciněji, než prostředkem naší t. zv. pozemkové »reformy«.

Konečně — vždyť to není velkostatek, ve kterém by bylo nám spatřovati hlavní národní nebezpečí. Byl to velký kapitál finanční a průmyslový, který cílevědomě stál proti nám — ale s tím jsme se ku podivu (zapomínajíce na tiché hrozby z počátku války) hladce vyrovnali, »socialisujíce« jej způsobem pro obě strany naprosto bezbolestným. Velkostatek v starých našich ze-

mích rozpadal se na český, neutrální a německý — obě dvě skupiny prvé, tvořící velikou většinu všeho velkostatku, nejen že se nestavěly nepřátelsky proti nám, nýbrž nás naopak rozličně, třebas ovšem měrou nestejnou, podporovaly, přispívajíce na příklad někdy svým nenápadným, rozvážným postupem k posílení české menšiny v pohraničí více, než několik menšinových pracovníků dohromady. Bylo by velkou nespravedlností toho neuznati a stavěti v popředí jen germanisační choutky jisté části velkostatkářů německých, zejména na Moravě a ve Slezsku. Zcela jiné jsou ovšem poměry na *Slovensku* — tam i průmysl i velkostatková půda patří skoro veskrze živlu cizímu. Ale ani tam a snad právě tam nesmíme voliti methody jiné, než je ta, již jsem výše naznačil. Chtíti však k vůli tomu, aby na Slovensku zbylo maďarskému hraběti X nebo Y jen 250—500 ha vší půdy, aby v Čechách byla trestána a ochuzena stejným způsobem vdova po hr. Lützowovi, Šternberkové, Lobkovicové, Kinští, Kolovratové, Lažanští, Harrachové, Černínové nebo Schwarzenberkové, je politikou zoufalou.

Naše posice ve velkostatku byla až do války poměrně příznivá, neboť většina velkých rodů »neutrálních«, jak jsem pověděl, politicky nás podporovala, nebo se aspoň proti nám nestavěla; v malém a středním velkostatku allodním přibyvalo občanských českých velkostatkářů. Pozemková reforma nejen že tento přirozený postup (jenž by, jak předpokládám, nebýti záboru, byl mnohem účinnějším než doposud) zarazila, ale ona nám namnoze odcizila velké rody dosud neutrální a tím situaci jenom zhoršila. Náprava bude svízelná; cesta k ní může vésti jen opuštěním politiky, která vedla předpojaté a nenávistné tažení proti velkostatku vůbec.

* *
*

Rozdíl mezi stanoviskem, jejž mám za svou povinnost zastávati, a mezi programem československé pozemkové reformy z let 1919 až 1922 je krátce ten, že já navrhuji, aby se velkostatku vzalo kolem třetiny zemědělské půdy v starých českých zemích a kolem 40% na Slovensku (a aby latifundie byly rozděleny v menší velkostatky), kdežto naše zákony chtějí mu vzíti skoro 90% *veškeré rozlohy* (podle znění jejich by asi 2090 postiženým velkostatkářům v celé republice mělo zůstati nejvýše asi 0·6 mil. ha, čili bezmála 13% ze zabraných 4·7 mil. ha). Důvody pro a proti vyslovil jsem ve svých statích stručně sice, ale snad dosti úplně. Chci připojiti jen několik všeobecných vět. V politice vše záleží na *míře*, s jakou se myšlenka v poměru k silám,

daným situací, vtěluje ve skutek. To platí i o politice revoluční, jak mnohonásob učí historie. I v revolucích zdaří se a stává se ziskem trvalým jen zasáhnutí takové, které je úměrno skutečnostem politickým, hospodářským atd., jinými slovy, které připravil vývoj dosavadní. Co stane se nad to, je škodlivé a zvrací se v opak; společnost to odstůně podobně, jako dítě, které si přecpe žaludek. To srovnání laskavě odpusťte — ale věcně je případné. Těch 90% půdy velkostatkářské republika ve zdraví stráviti nemůže, nýbrž odstůně je, a to těžce. Radím vám, spokojte se jen částí žaludku svému přiměřenou a nechte si nějaké sousto také pro příští revoluce. Snad po stu létech bude hospodářská a sociální situace taková, že bude možno pokračovati. Národové nežijí ze dne na den a jen děti chtějí míti všechno najednou. A nebojte se ze šlechty naší žádného habsburského monarchismu ani monarchismu vůbec — politická moc šlechty jako privilegovaného stavu je zlomena definitivně, habsburské panství u nás je vyloučeno a ani monarchické nebezpečí nehrozí, bude-li republika štítem práva, zárukou pořádku a volného rozvoje všech společenských sil. Vzpomínám slov *Kramářových* v jeho svěžích »Přednáškách o zahraniční politice«, že tajemství Bismarkova úspěchu po Sadové a Sedanu bylo hlavně v jeho *umění sebeovládání*. Kéž bychom toto výborné poučení z dějin aplikovali i na své veliké, nenadálé vítězství! Pomocí jeho, jak jsem pevně přesvědčen, založili bychom svou republiku mnohem pevněji, než nedočkavými a nepředloženými zásahy tak ohromného dosahu, jako je pozemková reforma.

* *
*

Ještě několik osobních slov. Odhodlal jsem se psáti tyto kapitoly, když jsem pročetl *Hanušovu* knihu o zásluhách české šlechty o kulturní i národní probuzení naše v době před 150—80 léty. Měl jsem za to, že někdo musí se ozvati, aby veřejnosti, matené nenávistnými výklady, byla poskytnuta příležitost slyšeti v zájmu spravedlivosti a pravdy vedle žalob také obrany, k nimž dějiny poměru šlechty a národa jistě oporu poskytují. Někteří míní, že jsem v tom šel daleko, že jsem upřílišoval, sveden Hanušovou knihou. Snad mají pravdu — odhodlání napsati obranu svádí vždy k jisté jednostrannosti. Ale v podstatě trvám po opětné úvaze na tom, co jsem napsal a troufám si to obhájiti. Snažší byla má posice v otázce pozemkové reformy. Od počátku tušil jsem v nesmírném rozpětí jejím nebezpečí pro naši budoucnost a tato obava rostla tím více, čím pilněji jsem sledoval články psané

na obranu její i o nebezpečí jejím (z nich vzpomínám zejména *Sternovy* ankety v »Tribuně« 1921 s projevy odborníků jako prof. *Pantofliček, Nýdrle* a j.) a čím více jsem hledal poučení u osob dobře informovaných o povaze a účincích jejích. I tu musela ovšem vyzníti práce má v obranu velkostatku, ale vedoucím motivem jejím je *obrana* mladého *státu našeho*, strach před ohrozením jeho šťastnější budoucnosti. Není pochyby, že by výklad odborníka z vysoké školy zemědělské nebo národohospodáře vůbec toto thema vyřešil mnohem dokonaleji a důkladněji, než pokus historika, jehož dost skrovné oprávnění, dáti se v úvahy tohoto druhu, opírá se jen o několik prací z našich dějin agrárních. Ale snad se i takového odborného doplnění event. opravení mých vývodů dočkáme. Vyznívá-li výklad můj nepřímo v stížnost na Národní shromáždění, v němž spolu o věci rozhodovalo několik národohospodářů, jimž laik historik nemůže se vyrovnati, jest třeba tuto nesrovnalost vysvětliti tím, že jiná byla situace r. 1919—1920 a jiná je dnes, kdy soudíme o otázce jasněji a střízlivěji, než v dobách popřevratové horečky a kdy skutečné provádění pozemkové »reformy« odhalilo nám teprv plněji všechna nebezpečí její. I já zajisté, jak jsem již výše pověděl, a jak posl. *Vraný* z mého posudku z jara 1919 citoval, nebyl jsem v otázce poměru šlechty k národu tehdy zcela téhož názoru, jako dnes (ač již tenkrát jsem bránil šlechty proti konfiskaci nemožné a nezasloužené). Není hanbou se k tomu přiznati; pošetilostí však je v poznaném omylu setrvati. Nepochybuji, že velká část poslanců změnila své názory na pozemkovou reformu během posledních čtyř let velmi podstatně a že by dnes zákonodárný podklad její již nenašel ve sněmovně potřebné většiny. *Ještě je čas* radikální novelisací zachrániti z díla to, co má opravdu reformní smysl hospodářský nebo sociální — čím dále bude Národní shromáždění korekturu takovou, korekturu buď jak buď neodvratnou, odkládat, tím bude pohroma větší a nenapravitelnější. Nejvíc, snad vše, tu záleží na rozhodnutí *strany agrární*. Přispěly-li by tyto články k tomu, aby ve straně té vítězil směr přející rozsáhlé změně zákonů o pozemkové reformě, vykonaly by svůj cíl bezprostřední. Neboť články tyto nepsal nepřítel agrární strany, nýbrž někdo, kdo náleží selskému stavu nejen rodem, ale i srdcem.

KONOPIŠTĚ.

Omyly a nepochopitelnosti zákona o konfiskaci Konopiště. — Jak k zákonu došlo. — Je-li pravdou, že František Ferdinand je původcem války? — Má-li český národ právo trestati děti jeho. — Srovnání dvou rakouských následníků trůnu. — Úspěch »Volné myšlenky«.

Kapitola předchozí vyznívá v žádost o pronikavou proměnu zákonů o pozemkové reformě. Odhodlá-li se Národní shromáždění k proměně takové, nechť odhodlá se zároveň k opravě jiného zákonného ustanovení se zábořem velkostatků českých souvisícího — t. j. nechť zruší snesení své ze srpna 1921, jímž velkostatky *Konopiště a Chlum*, spadlé dědictvím po smrti arcikníže *Františka Ferdinanda* a choti jeho na děti jejich, vyvlastňují se jako domnělý majetek členů bývalé císařské rodiny habsburské *bez náhrady*.

Toto snesení Národního shromáždění vyvírá z právního *omylu*, neboť děti zavražděného arcikníže členy »panující rodiny rakousko-uherské« nikdy nebyly. Toto snesení je politickou *neopatrností*, neboť ono v důsledcích svých hájí myšlenku, že dědicem trůnu po smrti Františka Josefa měl státi se nikoliv arcikníže Karel, nýbrž »arcikníže« Max z *Hohenbergu*; ono tvrdí implicite, že Karel panoval v l. 1916—1918 jako pouhý usurpátor, ono všechny, kdož v předčasné smrti Karlově spatřovali příznivé znamení osudu, zbavujícího nový státní pořádek v střední Evropě nebezpečí zpětného převratu, poučuje, že se mýlili, protože prý tu je pretendent bližší a oprávněnější, v Čechách a z matky českého původu zrozený, v Čechách vyrostlý a česky mluvící, totiž »arcikníže« Max, zvaný z Hohenbergu. Toto snesení je zjevnou *křivdou* na dětech zemřelého následníka, na dětech, jež se ničím neprovinily a jež staly se dědici oteckého statku přece již v den sarajevských vražed, tedy před vypuknutím války. Toto snesení je konečně *pošetilostí* také se státně finančního stanoviska, a to pošetilostí nepochopitelnou — neboť ono znamená, že republika bude musit obě panství kdysi Františka Ferdinanda, prohlašujíc je za majetek členů císařského domu, zaplatiti v plné ceně do reparací — jinými slovy, československá republika z vlastní vůle a iniciativy dává obě panství darem velmocenským věřitelům našim. A proč, tážete se, proč to všechno? Chce snad republika trestati otce v dětech jeho? Úmysl takový snášel by se ovšem špatně se zásadami humanity, práva, slušnosti nebo noblessy. Ale byl-li tu vskutku úmysl takový, proč Národní shromáždění nevyřklo, že statky Hohenberské jsou statky nikoli císařského domu, nýbrž statky soukromé a že tedy na nich

bude postupováno podle zákonů o *pozemkové reformě*? Nebyl by takový výrok trestem jen něco méně krutějším, eventuelně neposkytl by příležitost k trestání methodičtějšímu?

* * *

Pominu úvahu o tom, zda snad podle starého monarchického práva státu českého, jež nezná ještě morganatického sňatku a právních důsledků jeho (bylo by ho jistě poznalo, kdyby bylo žilo i v 17.—19. stol. plným životem, t. j. přizpůsobovalo se dobovým vlivům evropským), by synové zemřelého následníka byli plnoprávnými královskými princi českými; stačí postaviti se na stanovisko, že členy »panující rodiny rakouskouherské« ve smyslu míru saintgermainského notoricky nebyli (k tomu srov. nejnověji brožuru vídeňského prof. Gustava *Turby*, nadepsanou: »Sind die Kinder des ermordeten Thronfolgers Franz Ferdinand Mitglieder der »ancienne famille souveraine d'Autriche-Hongrie«?). Stačí také ukázati na to, že téhož asi názoru byl i ústavní a právní výbor Národního shromáždění v létě r. 1921 — neboť z něho *nevyšel* návrh, zabrati Konopiště jakožto statek císařské rodiny bez náhrady; ten návrh byl učiněn teprv v plenu posl. drem *Bartoškem* a přijat v slabě navštívené sněmovně přes odpor obou referentů většinou hlasů (5. srpna 1921).

Není možná nedotknouti se podrobněji pravděpodobných předpokladů zmíněného sněmovního výroku, t. j. toho souhrnu dojmů, představ, hněvů a nechutí, jež patrně poskytly základnu pro usnesení tak náhlé a překvapující. Vím, že hájím věci nepopulární, ale není žádnou zásluhou, brániti jenom pravdy populární. Snesení stalo se v době, kdy veřejnost naše naplněna byla přesvědčením, že František Ferdinand je jedním z předních původců války a že na poradách v Konopišti, čtrnáct dní před vraždami sarajevskými, byla jím a císařem Vilémem válka smluvena. Trestání původce války tak hrozné zdálo se činem mravným, přes to, že tato válka dala nám svobodu. Dr. Bartošek také motivoval svůj výše dotčený návrh především tím, že Konopiště »bylo dějištěm komplotu obou dynastií ke světové válce«.

Vskutku však není pro toto a podobné tvrzení žádného vážného dokladu. Naopak je velmi pravděpodobno, že František Ferdinand se myšlence války *vzpíral*. Přišel-li vskutku Vilém II. s Tirpitzem do Konopiště s myšlenkou o nutnosti brzké války (je vskutku poněkud podezřelé, že nevíme dosud, co bylo vlastním cílem jejich návštěvy), tedy podle vší pravděpodobnosti se-

tkal se s *odmítnutím* arcivévodovým. Kdyby byl opak pravdou, t. j. kdyby byl arcikníže usiloval o válku, zvěděli bychom fakt ten jistě z posledního dílu pamětí *Conradových* (Aus meiner Dienstzeit 1906—1918), sahajícího časově až k vraždě sarajevské — o snahách arciknížete musil by zajisté věděti především šéf jenerálního štábu. Není také nejmenší pochybnosti, že by tento šéf jenerálního štábu, hlavní osnovatel a obhájce války, důležitou okolnost tuto zdůraznil, aby zmenšil míru *své* zodpovědnosti. Ale z Pamětí Conradových se dovídáme naopak, že Conrad čekal od počátku r. 1914 každou chvíli své propuštění z úřadu a že se od září 1913 s arciknížetem nitrně rozešel. Není také dobře možné, aby ve spoustě úředních akt a memoirů osob v tragedii z r. 1914 zúčastněných, jež vyšly tiskem v posledních čtyřech létech, nepotkali jsme se s odkazy nebo přímými zprávami o válečných plánech nebo úmyslech arciknížete Františka Ferdinanda na jaře 1914, kdyby takové plány byly vskutku existovaly.

Hájil jsem v statích svých již před třemi roky (srov. mou »Světovou válku« z r. 1921) tohoto stanoviska a hledal opory i v tom, že podobně soudil náš anglický přítel, dobrý znatel předválečného Rakouska a soudce střízlivý a opatrný, *Seton Watson* (Scotus Viator). Scotus Viator šel ovšem dále — on přímo *hájil* Františka Ferdinanda; on viděl v něm muže, jenž by byl, zlomě nemravnou preponderaci Maďarů (které z té duše nenáviděl), monarchii zachránil a znovu založil. Ba Scotus Viator přímo naznačoval, že zavraždění jeho je spíše dílem arciknížeti na smrt znepřátelených kruhů vídeňských a pešťských, než jihoslovanské irredenty. V tom ovšem lze se Scotem Viatorem souhlasiti sotva — ale fakt sám je příznačným pro rozličnost osvětlení, v němž postava nešťastného knížete jeví se vrstevníkům a potomkům. Toto dvojí pojetí, toto *pro* a *contra* je patrně podmíněno přímo osobností arciknížete samého, slučující v sobě protivy tak nápadné — srv. na př. jak přímo řeznicky zakládal své hony zvěře a na druhé straně jak vášnivě miloval květiny a stromy. Veřejnost, jež se živí tak ráda klepem, šířícím se z okolí vysoko postavených osobností, všímá si a zveličuje raději stránky stinné a na nich především či spíše na nich výhradně buduje svůj osud. Co jsme toho (pravdivého i vymyšleného) tak rozličně slyšeli již před válkou a po převratu četli o »Konopišti«! Je nesporné, že v tom bylo mnoho fakt a dat, jež obraz »Konopiště« činily z míry nesympatickým. Ale při tom se zapomínalo velmi jednostranně, že František Ferdinand byl snad prvý arciknížě rakouský, kterému se opravdu zalíbilo v české zemi, který se tu zakoupil a vybudoval nový majetek svůj v sídlo po nejedné stránce knížecí,

že on, dědic jedné z největších a nejstarších monarchií evropských, vzal si, překonav úsilný odpor rodiny, tradice a snad i povinnosti, za choť chudou comtessu ze staré české rodiny, že dal děti vyučiti česky, že byl přátelsky oddán jednomu z dobře českých šlechticů, kn. Karlu ze Schwarzenberka, že těžce nesl maďarské násilí proti národnostem a byl odhodlán v tom způsobiti nápravu, že vůbec chtěl odstranit neštěstí dualismu a dáti se korunovat i v Čechách králem a založit Rakousko jako silný stát na základě autonomistickém...

Je možno, že se nejeden čtenář usmívá ironicky... Dát se korunovat králem v Čechách — co by to bylo, mělo-li tím býti jenom zesíleno Rakousko? Ale prosím usmívajícího se čtenáře, aby laskavě pustil s mysli, co se stalo od r. 1918 počínaje a přenesl se do situace naší před válkou — *tenkrát* by to, co osnoval František Ferdinand v směru vytčeném bylo uvítáno národem radostně, snad ještě s jásotem. Jisto je, že úmysly Františka Ferdinanda vůči národu našemu a vůči české budoucnosti nebyly naprosto takové povahy, aby osvobozený národ byl jakkoli oprávněn, ožebračiti z trestu za ně děti jeho. Aby jim nedovolil (jim, jejichž strýcem a poručníkem je bývalý český poslanec), aby si ze zámku, jenž byl jejich dědictvím, vzaly na památku po rodičích nejmenší drobnost, jedinou fotografii...

* * *

Výše mohl čísti čtenář krátkou zmínku o korespondenci arcikníže te *Rudolfa* s Mořicem *Szepsem*. Stojí za to postavit na okamžik oba dědice trůnu z doby františkojosefinské vedle sebe, oba, kteří zemřeli smrtí násilnou, prvý na nočním záletu za cizí ženou, druhý, jenž padl jako představitel dynastie a říše, umírající za viny její, za viny spáchané i nespáchané.

Jak nepodobná si byla jejich smrt, tak naprosto protichůdné byly světové názory, politické principy a povahy obou, tím protichůdnější, že oba své lásky a nenávisti zmocňovali nespravedlivě a jednostraně přes míru žádoucí. Prvý nenáviděl Rusko, druhý by byl v něm a v carství nejraději získal spojence, prvý miloval a obdivoval Maďary, druhý je z té duše nenáviděl, prvý byl volnomyšlenkářský liberál, druhý věřící katolík a zpátečník nekompromisní, prvý měl mezi židovskými žurnalisty osobní přátele, druhý je poctíval tak šťavnatými tituly, že to Conrad ve svých Pamětech raději vytečkoval. Paralellu by bylo lze budovati ještě dále. Ale mně osobně nejde o ni, nýbrž o otázku, zda opravdu jen patrný omyl, jakoby v Konopišti byl

smluven komplot dynastií ke světové válce, byl vlastním důvodem návrhu Bartoškova? Zdá se mi zajisté, kdyby Konopiště patřilo dětem arcikníže te *Rudolfa* — rozuměj za zcela podobných okolností, jaké nastaly v l. 1914 až 1918, tedy dětem Rudolfa v Sarajevě zavražděného, ale Rudolfa s *jeho* láskami a styky veřejnými — že by p. dr. Bartošek byl svého návrhu neučinil a že by ho sněmovna také nepřijala. Jinými slovy: pravděpodobno je, že děti Františka Ferdinanda byly ožebračeny ne proto, že toho žádala dějinná spravedlnost, ale že si to přála t. zv. Volná Myšlénka. Jejím zajisté bojovníkem oficielním je dr. Bartošek. Nepochybuji, že dojdu souhlasu u většiny čtenářů, napíši-li, že zájem t. zv. Volné Myšlenky není toho významu, aby náš národ nebo náš stát zapomněl k vůli němu na povinnosti své k spravedlnosti a právu a aby ohrozil své dobré jméno na soudu ciziny.

PŘÍLOHY.

Pan poslanec a redaktor *Josef Vraný* otiskl ve »Venkově« ve dnech 30. ledna a násl. řadu statí (zdá se, neukončených) proti mým článkům o pobělohorské šlechtě a zejména proti úvodním slovům jejich, odmítajícím upřílišenosti pozemkové reformy. Jako hlavní zbraně užil p. poslanec dvou dobrých zdání, jež si vyžádal ode mne výbor pro pozemkovou reformu v Národním shromáždění na jaře a na podzim r. 1919. Na jejich základě dovozoval, že jsem dílo výboru schválil, ano že jsem spolupůvodcem jeho; dále ukazoval na rozdíly v nazírání mém na poměr šlechty k národu r. 1919 a dnes. Otiskuji na tomto místě obě promemoria dotčená v plném textu jejich — aby čtenář mohl posouditi sám, pokud je stanovisko pana Vraného oprávněno, a pokud mám pravdu já, tvrdím-li, že memoiry dokazují, že jako dnes, tak i r. 1919 chtěl jsem především brániti křivdě a stal se tak obráncem majetkových práv šlechty, event. velkostatku. K vysvětlení rozdílů v celkových soudech o šlechtě srv., co jsem o tom pověděl výše na str. 24 a 62; připomínám ještě, že promemoria (jde vlastně pouze o prvé) byla psána před knihou Hanušovou a v době pro myšlenku trestné reparace konfiskací pobělohorských tak zaujaté, že potírání její nebylo možné bez poněkud okázalého zdůraznění hříchů české šlechty. Svůj návrh jaksi manifestačního potrestání podvodů s konfiskacemi souvisejících mám ještě dnes za hodný uvážení; nesnáz je v tom, že by tu šlo o mravně povážlivé trestání předků v potomcích (ač případ je zcela jiný než v kapitole předchozí). Hlavním důvodem pro otištění obou memoriálů není mi však spor s p. posl. Vraným, nýbrž poznání, že je stále potřebí, aby argumenty, jež jsem uvedl proti zabrání konfiskovaných statků bez náhrady, pronikly konečně do veřejnosti. Soudím, že jen neznalostí jejich je snad vysvětliti, že od převratu až do dnes vracejí se v tisku žádosti nebo hrozby, chtějící tomu, aby se šlechtě prostě z trestu vzala panství nebo statky, jež byly po roku 1620 za účast v českém povstání konfiskovány vlastníkům předbělohorským.

Otiskuji oba memoriály z oklepků strojových; originály jejich nepodařilo se v archivu sněmovním nalézti. Tyto oklepky nejsou, jak pochopitelno, prosty chyb písařských; proto jsem opravil, co nutně a jasně opravy potřebovalo, ale kontextu jsem se nedotkl, asi tam, kde mně věta není ve všem srozumitelna. První oklep nemá data; v sněmovním archivu bylo zjištěno, že byl pořízen 4. dubna a výboru dodán pravděpodobně 15. dubna 1919, kdy jednalo se v subkomitétu o otázce náhrady.

1. dobré zdání (z dubna 1919).

Byla mi dána otázka, »možno-li zabaviti« — rozumím: *bez náhrady* — »ony statky, jež nacházejí se v držení nynějších majitelů z konfiskací pobělohorských«.

Otázka není historická, nýbrž politická — rozumím jí proto tak, že historik má vyložiti politikovi, co potřeba je k jeho informaci, aby v problém,

o nějž jde, viděl jasně. Ale rozumím jí zároveň tak, že páni poslanci přejí si slyšeti také mínění historikovo o mravní a právní stránce problému.

Předem třeba zdůrazniti, že skoro tři čtvrtiny všech velkostatků v Čechách, něco méně na Moravě a ve Slezsku, nacházejí se v držení nynějších majitelů z konfiskací pobělohorských. Jsou-li v držení týchž rodin, jež získaly je z konfiskací, či dostaly-li se prodejem nebo dědictvím do rukou rodin jiných, je produkt náhody, jenž, tuším, nemůže býti normou při postupu právním. Konfiskacím pobělohorským nepropadly vůbec především jen statky královské, statky církevní (arcibiskupské, jesuitské atd.) a statky Čechů věrných víře katolické a domu habsburskému. Tedy zejména tyto poslední nekonfiskované statky by měly dnes podle některých návrhů, pp. poslanci předložených, nárok na privilegium býti vyvlastněny za náhradu, kdežto statky, z konfiskační massy pocházející, by měly potrestány býti vyvlastněním bez náhrady!

Je vidno, že touto cestou postupovati nelze — tak to jistě není v úmyslech Národního shromáždění. Nelze tak postupovati také z *jiných* důvodů. Pravil jsem, že skoro tři čtvrtiny velkostatku našeho prošly konfiskacemi pobělohorskými — ale předkové nynějších vlastníků nabyli jich v největším počtu případů, t. j. hádám v 90% případů, řádnou cestou *práva. Koupili* je z konfiskační massy nebo obdrželi na účet svých pohledávek u krále; celkem málo je případů, kdy je dostali od krále darem z milosti za zvlášť věrné služby, nebo kdy je dostali pod jiným titulem jako na příklad tam, kde šlo o zveličení statků církevních; byly i případy, kdy část kupní sumy byla z milosti slevena. Mám vskutku za to, že v poslaneckých kruzích je rozšířen omyl, že česká šlechta pobělohorská konfiskované statky dostala *darem,* že se rozdělila o jmění odsouzenců a vyhnanců. Tak tomu vskutku až na jistý počet výminek *není* — a soudím, že není možná trestati českou šlechtu za to, že statky, jež král. komora nabízela ke koupi, kupovala, a že se tak přičiňovala, aby aspoň větší část jejich zůstala v českých rukou. Při konfiskaci *fridlanské,* jíž trestáno bylo r. 1634 spiknutí Albrechta z Valdštejna, Trčků a Kinských, šlo bohužel v prvé řadě o nápadníky nečeské, vojenské důstojníky cizího původu a zdá se, že tu spolupůsobila i tendence, vyloučit tuto bohatou konfiskační kořist z českého trhu a prodávati nebo darovati rozsáhlé statky šlechtě cizí. Zde bylo také procento darování z milosti za věrné služby značně větší, než při konfiskaci pobělohorské (Gallas, Buttler, Strozzi, Morzin, Piccolomini, Leslie a j.), dosahujíc při hrubém odhadu snad polovice konfiskovaného majetku.

Rozlišiti statky, jež byly darovány z milosti (za věrné služby od krále Ferdinanda II.), od těch, jež byly řádně koupeny, by bylo možné, ač práce ta by byla nesnadná. Neboť v hojných případech je titul darování spojen s titulem nároků za vojenské služby, v tom někdy i nároků právně pochybných. Pokus takový vyžadoval by měsíce pilné práce. A nová nesnáz počala by se v těch případech, kdy statek, jenž darem dostal se pobělohorskému šlechtici, přešel později do rukou jiných, nebo částečně prodejem, částečně dědictvím, dostal se jiným rodinám, a kdy břemena od počátku na statku tkvící nebo později rozličně naň vtělená by otázku postižitelné trestní hodnoty komplikovala způsobem nejpovážlivějším.

Rozumím-li dobře důvodům, jež některé členy Národního shromáždění vedly k myšlence, vyvlastnit statky z konfiskací pocházející bez náhrady, záležely důvody ty v přání, aby osvobozená vlast po třech stech letech pokusila se nějakým způsobem *ztrestat nebo napravit křivdy a násilí*, jež bylo vytrpěti Čechům za hrůzného trestného režimu Ferdinanda II. Tuto touhu není možná pokládat za neodůvodněnou; otázka jen je, pokud a jak dnes, po třech stech letech, je možná jí vyjíti skutkem vstříc. K cíli, tuším, dojdeme nejsnáze, pokusíme-li se *stanoviti zodpovědnost* za zločiny spáchané. V prvé řadě padá zodpovědnost na krále *Ferdinanda II.*, a není zajisté třeba mnohých slov k dotvrzení toho. Požadavek, aby statky býv. domu panovnického byly — s výslovným poukazem na zločiny, jež Ferdinand II. spáchal proti zdaru a budoucnosti českého státu, konfiskovány beze vší náhrady, plyne z toho s dostatečnou přesvědčivostí. V druhé řadě padá vina na *rádce* Ferdinandovy. Zde však vůle k trestání naráží již na mnohé překážky. Mezi rádci Ferdinandovými byly osoby světské i duchovní, říšští Němci i Rakušané i jiní cizinci vedle pánů českých. Někteří z oněch, t. j. nečeských rádců, dostali sic také statky v českých zemích, ale většinou rodiny jejich vymřely, také míru viny mezi jednotlivé rádce Ferdinandovy, pokud jde o králův postup v českém státě, vyšetřiti a rozděliti bylo by spojeno s velkými nesnázemi a stěží vedlo k výsledku, jenž by mohl býti dostatečným základem pro postup právní. Při českých rádcích královýchslušelo by pak vzíti v úvahu, co podnikli, aby trestání, vykořisťování a zneprávnění země nebylo ještě větší. Předním rádcem a důvěrníkem Ferdinandovým byl kn. Eggenberg. Ten také dostal od Ferdinanda II. odměnou v Čechách — ale ne ze statků konfiskovaných, nýbrž ze společného jmění krále a české země — dar největší: největší české panství vůbec, rozlohou malému kraji se rovnající, dominium Krumlovské. To počátkem 18. století po vymření Eggenbergů dostalo se dědictvím rodu kn. Schwarzenbergů.

Vedle viny zodpovědné hlavy státu a rádců jeho padá vina za zločiny spáchané na *správní úřady*, pověřené trestáním rebelů v zemích českých. Nejkřiklavěji vyvinuly se poměry v té příčině v Čechách. Zde ohromný konfiskacemi přivoděný převod víc než dvou třetin všeho pozemkového majetku království byl spojen s podvody nejhoršího druhu. Záležely zejména v úředních odhadech statku hluboko pod cenou skutečnou, v prodejích přátelům z protekce, v placení statků v znehodnocené měně, konečně v nevyplácení podílů konfiskace ušetřených. U sta statků, zejména menších, záležela totiž praxe konfiskační v tom, že obviněný byl odsouzen na příklad jedné třetiny statku. V takovém případě byl zabrán statek *celý*, úředně prodán (obyčejně pod cenou), ale dvě třetiny výtěžku, trestanému Čechu náležející, zůstala česká komora t. j. král. český erár, odsouzenému *dlužna* a to snad většinou *na věky*. Nešetrné hospodaření císařského dvora a ohromné potřeby válečné, spolu s podvody, pohlcovaly totiž rychle všechny veliké příjmy z konfiskací plynoucí a v tom bohužel i peníze, jež měly býti vráceny obviněným za nezabavené části statků jejich. Výsledek tohoto hospodaření byl, že král. český erár (česká komora) byl po konfiskacích na tom finančně hůř, než před nimi a vyšel z války s ohromným dluhem, pro nějž nebylo žádné úhrady. Česká komora byla vskutku insolventní a dávala si proto od českého sněmu co rok odhlasovati ve vší formě *moratorium*, což trvalo až do počátku 19. století. Hlavním dluhem jejím byly pohledávky ubohých vdov, sirotků a potom dědiců jejich, dědiců trestaných českých rebelů, dílem dávno v cizině v exiliu žijících a marně se domáhajících, aby dostaly aspoň splátky na své pohledávky. Protože dlužné úroky se k jistině připisovaly, rostl tento dluh české komory čím dále tím více; činil-li r. 1653 8½ mil. zl. (t. j. asi 102 mil. K v hodnotě předválečné), činil r. 1711 22 mil. (asi 220 mil. K). Poznamenávám, že v té době činil veškerý roční státní důchod habsburského mocnářství asi tutéž sumu. Tenkrát byl kurs takového úpisu, t. j. židé kupovali pohledávky starých českých panských rodin na českou komoru královskou, za 10% nominale.

Soudím, že ve vyložených zločinech, tkví vina největší. I zde vinu dnes všestranně postihnouti a zejména trestati nelze. Ale i tu lze ukázati na osobu, která úřadem svým *především* nese (ovšem vedle císaře i rádců jeho, již strpěli, že věci dospěly k těmto koncům) vinu hlavní — je to mimoř. král. místodržící v Čechách kn. *Karel z Lichtenštejna* (zemřel r. 1627). Byl v podvodech těchto přímo zúčastněn a částečně se jimi obohatil — takže v dlouholetých trapných procesech za krále Leopolda I. musil syn jeho značný díl podvodně získané kořisti státu nahraditi. Jeho

rod v přímém potomstvu vymřel r. 1712; dnešní knížata Lichtenštejnové pocházejí tuším od bratra jeho.

Jest věcí juristů, aby uvážili, zda na místě po mém soudu prakticky neproveditelné nápravy křivd v sterých případech jednotlivých, by nebylo možno spokojiti se *trestem jaksi manifestačním* v tomto případě, po případě uvážiti i případ Eggenbergův.

Přistupovati i ke konfiskacím fridlandským se stanoviska trestající spravedlnosti, tedy s měřítkem mravním, je sotva možné. *Valdštejn* připravoval zrádu na císaři, ale nikoliv jako český vlastenec, nýbrž jako chorobný ctižádostivec. Sám zavedl ve svém knížectví úřední řeč německou. Je pravda, že k němu upínalo své naděje vlastenecké doufání české emigrace a že tím duchem byli více nebo méně dotčeni i jeho spoluspiklenci *Trčka* a *Kinský*. Ale zdá se také nepochybno, že hlavní dědici jejich, Gallas a Piccolomini, jistou dobou byl odhodláni jíti s Valdštejnem proti císaři; mravně měli sotva právo na kořist, jíž se jim dostalo. Přes to pochybují, že by v tomto případě bylo lze trestání potomků nebo dědiců jejich představiti Evropě jako čin mstícího práva.

Pokud česká šlechta vůbec, přímo i nepřímo, je spoluvinna na neštěstí národa a státu našeho v době pobělohorské nebo na nemravném kořistnictví, jemuž část její tenkrát podlehla, nelze po mém skromném soudu dnes vyšetřovati a trestati individuelně — a to jak se zřetelem k veliké rozdílnosti časové, jež nás dělí od osob i poměrů, tak se zřetelem k obavě, že by tím způsobeno bylo více křivd než trestem zahlazeno. Zlomení politické moci šlechty, k němuž došlo vyvrácením monarchie, zrušení titulů a vyvlastnění statků jejich nad výměru určitou je — po mém soudu — trestem takového dosahu a významu, že chtít ještě více bylo by *jednáním zbytečně krutým a ukvapeným*. Český historik vznáší na českou šlechtu žalobu především ne proto, že zavinila nebo strpěla převrat pobělohorský (tenkrát zajisté fanatismus náboženský vedl k činům nepředloženým a v důsledcích svých osudným *obě* strany), ale proto, že samostatnosti státu českého v století 18.—19. nedovedla obhájiti. Neboť jen šlechta byla vlastně politickým národem českým, a na ni padá zodpovědnost. Tato šlechta ve své většině nedovedla také zachovati si české vědomí a českou národnost. Vše lze, pravda, vysvětliti a tím pomoci omluviti, lze poukázati na to, že tato šlechta při prvé příležitosti pokusila se dobrou polovinou svou střásti jařmo habsburské a opatřiti si jiného pána — myslím na plán přijmouti proti Marii Terezii za krále Alberta Bavorského — lze poukázati na státoprávní zápas její s dvorem v době Leopolda II., potom Ferdinanda V., konečně na zásluhy histo-

rické šlechty o český program státoprávní v 2. polovici 19. století. Ale vše to vůči *výsledkům* úsilí jejího jak po stránce státoprávní, tak národnostní, tak kulturně-politické vede přece k úsudku, že passiv je v národním účtu jejím více, než aktiv. Proto zlomení mocenského postavení šlechty v našem životě, přes to, že on tolik sytil se historií českou, kdy šlechta jediná mluvila jménem jeho a přes to, že po jistou dobu čekal právě od šlechty hlavní pomoc v boji státoprávním, bude v české přítomnosti vítáno s obecným téměř souhlasem.

Ale nesoudím, že by bylo jíti v tom nad mez výše vytčenou.

Pekař, v. r.

2. dobré zdání (z listopadu 1919).

I.

Podle § 9. zákona z 16. dubna 1919 o zabrání velkého majetku pozemkového má býti bez náhrady zabrán také majetek bezprávně nabytý. Podepsaný byl vyzván, aby zodpověděl otázku, zda možno je za takový bezprávně nabytý majetek považovati velkostatky, jejichž vlastnictví sahá svým původem do doby velkého převratu po Bílé Hoře, kdy většina české šlechty byla králem Ferdinandem z trestu za povstání zbavena svých statků a kdy tyto statky dostaly se v držení nových majetníků, t. j. předků nebo právních předchůdců vlastníků dnešních.

Právník nepochybně zodpoví tuto otázku bez rozpaků *záporně*. Řekne: staly-li se snad v době nám časově tak vzdálené akty protiprávní, jsou dávno podle platného práva *promlčeny*. Dnešní majitelé velkostatků českých zemí drží statky své plným právem, v českých zemích není bezprávně nabytého majetku.

Velká část naší veřejnosti nespokojila by se tímto striktně právnickým stanoviskem. Spatřuje ve velkém politickém převratu, jehož svědky jsme byli, ve vyvrácení panství Habsburského nad zeměmi českými, restituci právního a mravního pořádku, panovníky Habsburskými opětovně jednostrannými právními akty porušeného a má za to, že tento převrat má býti dotvrzen a dokonán nápravou všech nezákonností a křivd, jimiž Habsburkové, opírajíce se o pouhou moc, provinili se na národě našem. K těmto nezákonnostem počítá především (pomíjejíc trestné konfiskace z doby Ferdinanda I. i Marie Terezie) hrozný trest za povstání české z let 1618—1620,

jímž v Čechách z pokuty zabrány králem skoro tři čtvrtiny půdy v zemi, na Moravě pak a ve Slezsku skoro polovice všech statků zemských.

Tomuto nazírání nelze čeliti paragrafy platného práva. Ono vyvírá z mravního citu, jenž si je vědom své převahy nad positivním právem, jenž chce tvořiti právo nové a jenž podpírán je psychologií převratové doby, v níž i nemožné jeví se možným.

Podepsaný, dbaje ethických východisek názoru právě vyloženého, pokusí se proto řešiti otázku, zda velkostatky v českých zemích z konfiskací pocházející jsou zbožím bezprávně nabytým, jako otázku spornou nebo otevřenou.

Prvá otázka, již si tu třeba klásti, jest, jak jeví se problém, řešíme-li jej právními fakty a názory doby, do níž náleží. V Čechách — nikoliv na Moravě a ve Slezsku — platil od r. 1608 zákon, že český státní občan, provinil-li se velezradou, nemá býti trestán na svém majetku. V duchu jeho jeví se české konfiskace pobělohorské porušením platného práva (konfiskace v Čechách z let 1632—1634, v tom zejména rozsáhlé konfiskace pro spiknutí Albrechta z Valdštejna, však jenom tehdy, popřeme-li dnes i platnost Obnoveného zřízení zemského z r. 1627). Poznamenati však sluší, že odbojní stavové čeští sami r. 1619-20, dokud užívali nejvyšší moci, nevázali se zákonem z r. 1608, konfiskujíce statky svých katolických protivníků pro velezradu a že vítěz bělohorský postavil se na stanovisko, že stavovská obec česká (event. moravská, slezská) propadla ohavnou rebelií veškerá svá dosavadní práva ústavní a politická, provinilí jednotlivci pak hrdly i statky svými. Názor ten srovnával se s právním citem i právní praxí doby; v českých zemích jen *rozsah trestu udivoval* sousedství; *princip* jeho nemohl býti v té době pokládán za nesprávný. České rebelanty z let 1618—1620 král Ferdinand II. dal aspoň odsouditi cestou práva, ač soudem mimořádným, jehož ústava neznala; Albrechta z Valdštejna, Trčku, Kinského a j. dal roku 1634 zabíti bez žaloby a rozsudku.

Nechť však na základě toho, co pověděno, rozhodneme jakoliv — tedy třebas v tom smyslu, že král konfiskoval proti právu nebo že ohromný rozsah konfiskací byl zločinem — zůstane přece nepochybné, že *největší* část statků, jež konfiskacemi přešly do rukou nových držitelů, představuje majetek řádně, to jest *právně nabytý*. Noví vlastníci těch statků je získali v letech 1621 a násl. *koupí* nebo také na účet svých pohledávek u krále nebo zároveň pod obojím titulem; *jen menší část* (asi šestina až pětina z pobělohorských konfiskací v Čechách a ovšem asi polovina z konfiskací valdštejnských a většina ze statků trčkovských z r. 1634 v Čechách) obdržela je

darem, cele neb částečně. Ti, kdo konfiskované statky si zakoupili nebo na účet svých pohledávek dostali, nemohou zajisté trestáni býti za vinu, jež nebyla jejich, nýbrž — připustíme-li takovou vinu — byla vinou královské moci české, event. král. komory, čili jak bychom dnes řekli ministerstva financí. U těch, kteří konfiskované statky *dostali darem*, t. j. hlavně u osob a ústavů církevních, bylo by lze, pokud jde o konfiskace v Čechách z let 1621—1627, eventuelně hájiti názoru, že tu jde o statky nabyté způsobem nesprávným. Ale sluší uvésti důležitý fakt, že se církev darování takových statků domáhala *titulem právním*, chtějíc, aby jí bylo *vráceno* to, co jí proti právu, pouhým násilím odňala *revoluce husitská*. Církevní ústavy si nebyly tenkrát již plně vědomy, jak ohromný byl majetek jejich v Čechách před bouří husitskou (pokrýval přes třetinu země), ale i to, nač nároky činily, bylo jim většinou odepřeno, protože splniti žádosti všechny nebylo by možné (jak bylo tenkrát pověděno) »sine ingenti confusione rei publicae«.

Z toho všeho vyplývá, že by Národní shromáždění, kdyby se usneslo zjednati průchod právu před třemi sty léty mocí vítěze pošlapanému, stálo v podstatě před otázkou, zda nemají býti za statky bezprávně nabyté považovány ony statky, jež vítěz pobělohorský *rozdal darem* z massy konfiskační a to buď s vyloučením statků quasi vrácených církví nebo bez vyloučení jejich. V prvém případě by šlo o počet statků celkem neveliký; pravím z povrchního odhadu asi o *jednu dvacetinu českých velkostatků* (neboť na Moravě a ve Slezsku rozdáno bylo statků velmi málo; Slovensko ovšem zůstává v otázce této vůbec stranou). Hlavní díl jejich pochází z konfiskace fridlandské z r. 1634; tu tedy by musela přítomnost také spiknutí Valdštejnské, jež pokud jde o nositele myšlenky jeho, Albrechta z Valdštejna, nemělo motivu národně českého nebo politicky českého, prohlásiti za potrestané proti právu. Ale i pokud jde o panství takto darem od Ferdinanda II. rozličně rozdaná, sluší uvážiti, že během bezmála tří set potomních let dostala se většina jejich do rukou rodin *jiných*, dílem dědictvím, většinou prodejem (dostala se také ústavům nadačním a j.). Kdo by chtěl dnešním právním nástupcům v držení těchto statků statky tyto odníti, musil by nepochybně *dáti náhradu* těm, jejichž předkové je řádně zakoupili a stanul by před otázkou, zda statky, jež nápadem dědickým přešly do rukou jiné rodiny a potom třeba znovu do rukou ještě jiné rodiny, možno přičísti k těm, jež třeba považovati za nabyté proti právu? S vyloučením statků, jejichž vlastnictví pochází z koupě, zmenšil by se počet panství, o něž by šlo, podstatně. A kdyby Národní shromáždění obmezilo se na dominia a statky z darování v letech 1621—1624 pošlá a dosud v téže rodině se nacházející,

zbylo by mu k právní nápravě (nečítaje ovšem statky darované církvi) pouze několik málo objektů.

Z toho, co pověděno, vyplývá, že myšlenka, přezkoušeti dnes právní podklad vlastnických titulů k velkostatkům pocházejícím z massy konfiskační, provedena v praxi, *nevedla by nikterak k výsledkům, jež má na mysli populární, neinformovaná představa.*

Také poukaz na podivné důsledky její, popatříme-li na situaci se stanoviska politické a mravní účelnosti, vede k podobným negativním výsledkům.

Eventuelním prohlášením statků Ferdinandem II. zkonfiskovaných (v tom neb onom rozsahu) za majetek bezprávně nabytý, potrestáni by byli ti, jejichž provinění záleželo pouze v tom, že statek takový od komory královské buď koupili nebo od krále přijali darem; nikoliv však vinník vlastní, jenž konfiskoval a oloupil většinu české šlechty o její dědictví, t. j. Ferdinand II. Odměněni pak výkupem s plnou náhradou by byli majitelé statků takových, jež konfiskovány vůbec nebyly, t. j. ti, jejichž předkové nebo právní předchůdci v době českého povstání stáli na straně Ferdinanda II. *proti* českému odboji. Trest Ferdinanda II. sluší spatřovati ve vysvobození českého státu z rukou Habsburků; třeba také ovšem žádati zabrání panství císařských (cís. domu) v českých zemích bez náhrady.

Kdyby rozhodnutí klonilo se k myšlence, aby byly zabráním bez náhrady trestány jen rodiny, jež *nepřetržitě* od doby Ferdinanda II. sedí na statku z konfiskace pocházejícím, snad dokonce bez ohledu, koupily-li jej řádně či dostaly-li jej darem, došlo by k *nesnesitelné* pro právní cítění *anomalii*, že cizí nebo novotné rodiny, jež se zakoupily v Čechách teprv později, byly by odměněny výkupem *za* náhradu a staré české rodiny byly by trestány ztrátou starého rodového majetku. Jinými slovy: trest by nesla většinou *stará česká šlechta*, jež po tři sta let event. po dobu mnohem delší trpěla s královstvím vše dobré i zlé — a šlechta *maďarská*, jež na svých rozsáhlých dominiích přičinila se nad jiné o zotročení poddaného lidu, byla by odměněna výkupem s náhradou! Konečně třeba položiti důraz na to, že by právní revise spletitých majetkových poměrů v třicetileté válce v souvislosti s mnohonásobnými změnami ve velkosti, hodnotě, zatížení i právní povaze (na př. vznikem fideikomisů později) u jednotlivých statků a panství, jež nahromadila doba tří set let potomních, byla dílem *technicky obrovským.* Netřeba vylučovati možnost, že by toto dílo bylo lze historicky i juristicky z valné části — úplně jistě nikoliv — zmoci. Ale vyžadovalo by to úmorné práce celé komise odborníků (opravdu odborníků) *po*

dlouhá léta, a soudní nebo zákonné provedení výsledku té práce neobešlo by se bez právního odporu postižených. Došlo by krátce k velikému počtu procesů, procesů nesmírně spletitých a dlouho trvalých, jež by konečné provedení pozemkové reformy v sterých případech prodloužily neobyčejně a zatížily nesmírně úřady a soudy.

Tatáž úvaha se namítá, položíme-li si otázku, zda by nebylo radno právním přezkoumáním zjistiti a napraviti všechno, co při odhadu, prodeji nebo postupu konfiskovaných statků stalo se proti právu. Je známo, že obrovský převrat v majetkových poměrech v zemích českých, jenž s nesmírnými konfiskacemi souvisel, že ten tanec milionů zplodil *korupci*, jejíž zločinné řádění stejnou měrou asi poškozovalo jak královskou komoru, tak právní nároky trestaných Čechů a příbuzných jejich. Statky se odhadovaly někdy podvodně hluboko pod cenou, jindy platily znehodnocenou mincí (až 7½krát pod normální cenou). Hlavní však bylo, že odsouzeným Čechům nedostalo se, a to snad většinou, kvoty jim náležející za nekonfiskovanou část statku jejich (zněl-li rozsudek na př. na konfiskaci ⅓ majetku, byl zabrán a prodán *majetek všechen*, ale ⅔ výtěžku měly býti vráceny odsouzenému), nebo že věřitelé, ba ani vdovy a sirotci nemohly dosíci nápadů, jež jim byly na statcích konfiskovaných knihovně zajištěny. Dotkl jsem se dosahu a významu této hlavní loupeže, zaviněné jednak korupcí súčastněných, jednak a snad hlavně nepořádkem a nedostatkem peněz v královské komoře, podrobněji v prvém svém dobrém zdání. Dodávám, že fakta tato byla dobře známa Ferdinandu II. i jeho nástupcům a že rozličné komise opětovně byly zřízeny, aby postaraly se o nápravu, pokud vím s výsledkem nevalným. Opakuji, že vyšetření a napravení všech těchto křivd mám z důvodů v předešlém odstavci vyložených za *technicky nemožné.*

Právní cítění naše bouří se ovšem při myšlence, že by všechny tyto skutky loupeže a násilí měly zůstati nepomstěny. Protože — jak za to mám — individuelní trestání není již možné, navrhoval jsem v prvém svém dobrém zdání *pokutu jaksi manifestační:* potrestání hlavního představitele jak tehdejší absolutistické zvůle vlády, tak předního účastníka neli náčelníka korupční kliky, která nejvíce zlého napáchala, t. j. knížete Karla z Lichtenštejna, který jako plnomocný zástupce králův potrestání odboje v Čechách na péči měl. Nelze ho ovšem trestati jinak než v potomcích jeho, tedy zabráním bez náhrady při nejmenším těch statků, jež předkové jeho (nejsou to již předkové přímé linie) z kořisti pobělohorské, z části podvodem, získali rodu svému. Nebude-li s ohledem na zvláštní právní postavení rodiny Lichtenštejnské taková manifestační pokuta možná, nelze

mimo ni doporučiti podobné pokutování v jiném případě; jiného v každém ohledu tak representativního vinníka *není;* v žádném jiném případě by postup tak mimořádný nemohl býti podepřen odůvodněním tak přesvědčivým a tak s neobyčejností pokuty smiřujícím.

II.

Majetkem bezprávně nabytým, jehož vyvlastnění beze vší náhrady má zákon z 16. dubna 1919 na mysli, rozumí se také půda poddanská ve vsích i městech poddanských, kterou neprávem vrchnosti připojily k svým dvorům. K osvětlení otázek s tímto zjevem souvisejících třeba pověděti toho:

Veškerá půda zemí našich rozpadala se až do roku 1848 ve dva právní celky:

a) v půdu svobodnou, t. j. půdu náležitou k hospodářství panskému (šlechtickému), zvanou *dominikálem*, jenž byl *v zásadě* prost kontribuce a

b) v půdu nesvobodnou, t. j. půdu selskou a městskou, *zvanou rustikálem*, kontribuci podléhající. Velikost obou těchto vrstev půdy byla v rozličných dobách minulosti různá. To souviselo zajímavě s měnícími se hospodářskými a sociálními stavy doby. Ve XIII. až XIV. století jevilo se šlechtě, která jediná (kromě sousedů měst královských) byla přímou nebo nepřímou vlastnicí vší půdy zemské, hospodářsky výhodnější rozmnožovat počet vesnic, nebo zveličovat rozsah jejich, ano i parcelovat vlastní dvory v selské osady. Tenkrát chtěla šlechta žíti hlavně z *renty*, z ročních úroků plynoucích jí ze vsí vzniklých na půdě jí náležité. Od druhé polovice XV. století nastává obrat: renta nenáhlým poklesem kupní síly peněz stávala se příjmem nedostatečným a také kulturně proměňovala doba zenáhla šlechtice-rytíře v šlechtice-hospodáře a spekulanta. Šlechta krátce vracela se k hospodářství, zveličovala nebo zakládala dvory, rybníky, pivovary a jiné. V té době jistě již mnoho půdy selské propadlo dominikálu. Zjistiti tyto přesuny podrobně *dnes není možno* (mimo případy ojedinělé).

Ve válce a po válce třicetileté přispělo spustošení země (vsi byly leckde cele nebo částečně pusty), že *svádění* (tak se to zvalo) půdy rustikální k dominikálu přibývalo. Lze míti za to, že docházelo k němu víc z hospodářské péče event. nutnosti, než ze zištného úmyslu vrchností: vrchnost považovala za svou povinnost zabrániti tomu, aby opuštěná půda selská zarostla lesem. Pravidlem sháněla pro ni nové selské hospodáře, nebo připojila ji ke svému dvoru, bylo-li to možno, nebo (přikupujíc, co bylo třeba, nebo dávajíc náhradu sedlákům jinde) zakládala ve vsích částečně pustých nové dvory.

Dálo se to i se šetřením všech podmínek právních i s pominutím jich. Poněvadž však půda selská byla kontribuční a půda panská nikoliv, neviděla berní správa takové svádění selské půdy ráda, event. starala se o to, aby je měla v evidenci, tak, aby vrchnost z půdy svedené, to jest půdy právně stále selské, musila platiti selskou kontribuci na dále. Rozumí se, že při primitivnosti tehdejší kontroly katastrální podařila se úřadům tato evidence jen částečně. To jest: část selské půdy byla svedena bez vědomí úřadů. Ale to neznamená již, že svedena byla bezprávně: i v takovém případě (ne ovšem ve všech případech) vrchnost za zabranou půdu poskytla obvyklou náhradu v penězích nebo v půdě na jiném místě. Berní katastry od r. 1654 vedou svedenou půdu v evidenci, ovšem velmi chatrné; od roku 1713 (počátek katastru tak zvaného tereziánského) je tato evidence dosti úplná. Z dat těchto katastrů vysvítá, že před rokem 1654 svedly vrchnosti přes 39.000 korců orné půdy — skutečný rozsah svedený byl jistě několikanásob větší. Tereziánský katastr z r. 1757 počítá, že v Čechách vydá rozsah půdy svedené 232.000 korců, t. j. 4.2% všeho rustikálu.

Komise katastrální měly také péči o to, aby za půdu tajně svedenou byla zaplacena všechna ušlá kontribuce a za půdu bezprávně svedenou (t. j. bez náhrady sedlákům) byla vyplacena jak náhrada tak pokuta. Dodávám mimochodem, že poslední náš katastr, jenž zjišťoval poměr dominikálu a rustikálu, t. j. katastr Josefinský, nalezl v Čechách 58.5% rustikálu, 41.5% dominikálu.

Katastrální materiály české a nepochybně i moravské a slezské jsou hlavním naším pramenem pro poznání a studium této věci. Jak z výkladu zřejmo, obsahují data o svedeních, jež neměla povahy protiprávní, nebo o takových, kde křivda byla právně odstraněna, nebo aspoň právně rozsouzena (leckde nepochybně proti právu). Chtíti dnes prostudovati znovu všechny případy svedení neoprávněného a užiti výsledků k řešení pozemkové reformy, má podepsaný za podnikání *technicky beznadějné a v právních resultátech velmi pochybné.* Studium takové vyžadovalo by dlouhá léta času a vedlo k jistým výsledkům jen tam, kde vedle katastrálního úředního materiálu se zachovaly i gruntovní knihy rychetní a registratury vrchnostenských kanceláří. Knihy rychetní jsou zachovány z části již z 16.—17. stol., většinou teprv asi od polovice XVIII. století. Vrchnostenské registratury většinou od konce XVIII. století. Výsledek — poněvadž svedení úředně nekontrolovaná náležejí hlavně do XVII. století — byl by tedy minimální; katastrální materiály, jež jsou zachovány skoro úplně od r. 1654 počínaje, samy, jak vyloženo, k řešení nepostačují. Místní tradice po vsích a městech o svedené půdě jsou

velkou většinou rázu pochybného; v paměti žije fakt, ale obyčejně se neví, že vrchnost právním podmínkám svedení tak nebo onak (někdy jen se švindlem) dosti učinila. Jisto je, že šetření o takových udáních vedlo by k namahavým vyhledáváním v archivech a velkou většinou k negativnímu výsledku. Výminku mohou tvořiti jen města se zachovalými archivy, kde právní křivdy obce vedeny byly v evidenci.

Z vyložených důvodů má podepsaný za to, že pozemkový úřad učiní nejlépe, vyloučí-li zásadně šetření o křivdách při svedení půdy poddanské ze svého programu a obírati se bude jen případy, kde strana bude s to, aby své nároky sama nepochybnými průvody z archivního materiálu dovodila. Okolnost, že cílem pozemkové reformy jest z velkého dílu proměna bývalého dominikálu v rustikál, proměna, jíž úchvaty minulosti mnohonásob budou napraveny, usnadní mu toto stanovisko. Zejména na Slovensku bude zredukování půdy dominikální požehnaným skutkem dějinné spravedlivosti. Neboť v Uhrách daleko větší měrou než v českých zemích jsou dějiny velkostatku zároveň dějinami rozsáhlé beztrestné loupeže selské půdy. Lze říci dokonce, že zejména na Slovensku maďarský velkostatek magnátský vyhladil stav selský, vytlačiv poddaného Slováka na nejhorší půdu domkářskou a chalupnickou. Tam také z důvodů národně politických je vyvlastnění velkostatků nejvíce potřebí.

V Praze, dne 22. listopadu 1919.

J. Pekař m. p.

Vytiskla Průmyslová tiskárna v Praze.